AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL: 12 • AĞUSTOS 2002 • 2.000.000 TL. (KDV DAHİL)

insancıl

ISSN 1300-4158

2002/08

- Ölü Canlar Üzerine
- "Barış" Sözcüğünü de mi Unuttuk Ne?
- Yitip Giden Zamanlar
- O.Pamuk'a İlişkin... "Yumma Gözün Kör Gibi"
- Ulus, Dil, Kültür Üzerine Notlar

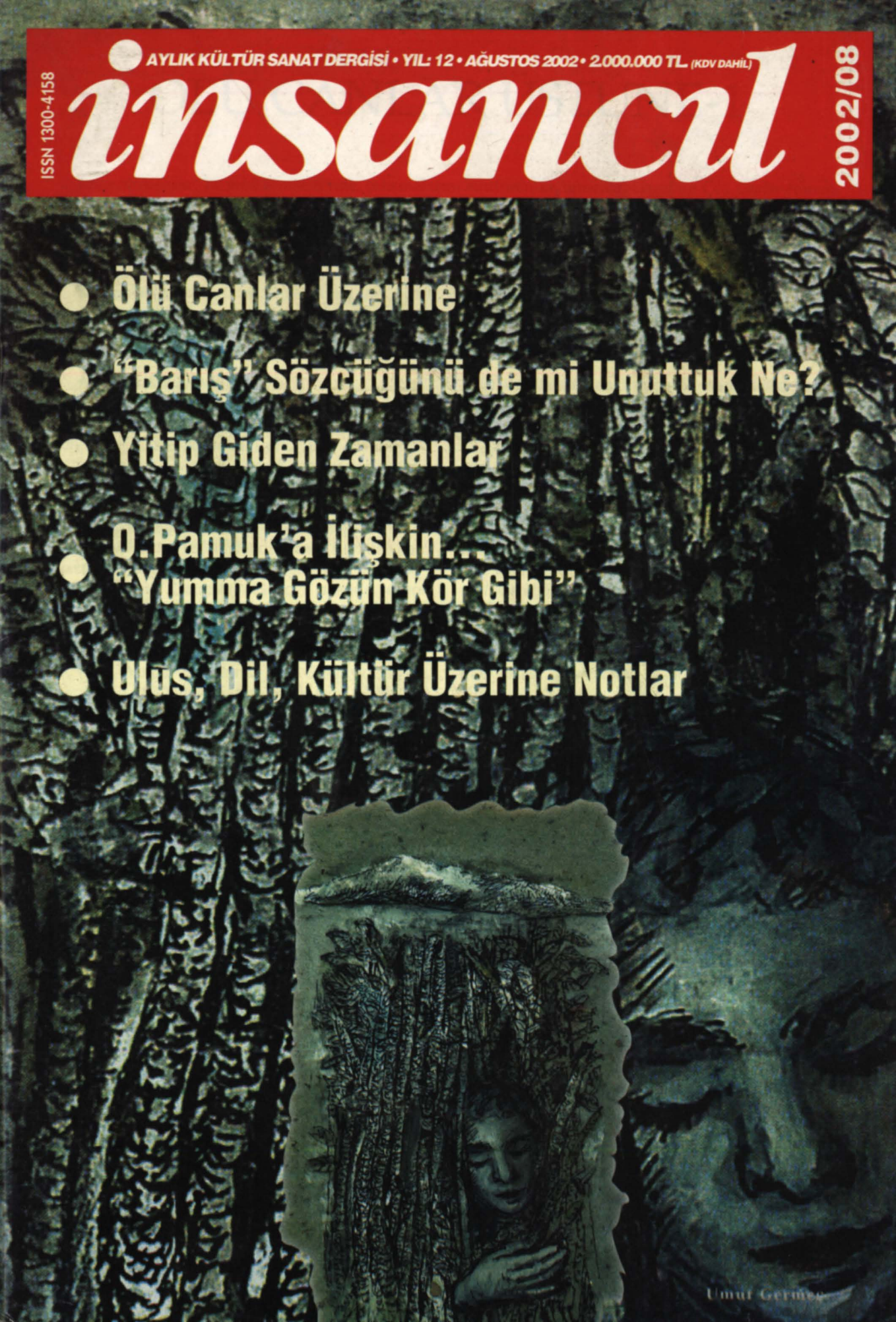

İÇİNDEKİLER

	ÖLÜ CANLAR ÜSTÜNE -1	1
Kaplan KOZANOĞLU	"Y" (ŞİİR)	11
Afşar TİMUÇİN	YİTİP GİDEN ZAMANLAR	12
Mustafa EMRE	O GÜNLERDEN KALAN (ŞİİR)	13
Demirtaş CEYHUN	"BARIŞ" SÖZCÜĞÜNÜ DE Mİ UNUTTUK NE?	14
Temel DEMİRER	O.PAMUK'A İLİŞKİN... "YUMMA GÖZÜN KÖR GİBİ!"	19
Mustafa Bayram MISIR	ULUS, DİL, KÜLTÜR ÜZERİNE NOTLAR	31
Anıl MERİÇELLİ	HECELERLE SEVİŞMEK (ŞİİR)	34
Mehmet ESATOĞLU	LÜLEBURGAZ'DA "YAŞASIN TİYATRO" ŞENLİĞİ	35
Pelin İSTANBULLUOĞLU	İKİ KIŞ (ŞİİR)	37
Şenay ANKARALI	ELMA (ÖYKÜ)	38
Leman BODUROĞLU	KIZ KARDEŞİME (ŞİİR)	39
Cengiz GÜNDOĞDU	YILDIZ GÜNCESİ	40

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez

Sahibi ve Yazı İşleri Sorumlusu
BERRİN TAŞ

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE

Kapak Tasarımı
ve Ofset Hazırlık
DENİZ SARAÇ

Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU

Kapak Resmi
UMUT GERMEÇ
"GÜVEN"/1999
Kağıt Üzerine Çini Mürekkebi 14X20

Baskı
ILICAK MATBAASI

Dağıtım
DOĞAN DAĞITIM A.Ş.

Adres: Küçükparmakkapı, İpek Sok. Zafer Han No.10 Beyoğlu-İstanbul
Tel./Fax. (0212) 249 80 19 E-mail: insancil@insancil.com
Atölye Adres: İstiklal Cad. Mustafa Katip Çelebi Mah. Tel Sk. No.20/4 Beyoğlu - İstanbul

SAYI: 142 **ABONE KOŞULLARI** **ISSN 1300-4158**

Yurtiçi yıllık abone bedeli: 24.000.000 TL.
Yurtiçi ödemeler için
T.İş Bankası Cağaloğlu-İstanbul Hesap No. 1095 437905
Posta Çeki: 666043

Yurtdışı yıllık abone bedeli: 70 Euro ya da 70 $
Yurtdışı ödemeler için
T.İş Bankası Ataköy-İstanbul 1137 30100317 9305 (Euro Hesabı)

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

ÖLÜ CANLAR ÜSTÜNE-1

İnsancıl Atölyesi, Yazarlık Semineri'nde, çalışmalarını sürdüren katılımcılar, *Gogol*'un *Ölü Canlar* romanı üstüne bir değerlendirme yaptılar. *Ölü Canlar*, katılımcılarla okundu. Daha sonra değerlendirmeye geçildi. Her katılımcı üstlendiği bölümü, katılımcılara sundu. Sunum tartışıldı. Sunumun son biçimini İnsancıl'da yayınlıyoruz.

Katılımcılar: Ebru Aktel, İsmet Alıcı, İnci Aydın, Eylem Can, Nalan Çelik, Cengiz Gündoğdu, Özgüç Güven, Pelin İstanbulluoğlu, Hira Selma Kalkan, Mustafa Özmen, Nuray Parlak, Eşref Yeşil, Hilal Soydan, Mustafa Tabak, Medet Turan, Eray Veli, Yeşim Yıldırım.

Nikolay Vasilyeviç Gogol

Gogol Ukrayna'nın Vasilyevka yöresinde doğdu (1809) Poltova Bölge Okulu'na gönderildi. Daha sonra Nejin lisesine devam etti. 1828 yılında Petersburg'a gitti. İlk eseri *Hans Küchelgarten*'i kendi parasıyla bastırdı. 1831 yılında Enstitü'de tarih öğretmenliğine getirildi.

Dikanka Yayınlarındaki Çiftlik Geceleri'nin ikinci cildi yayınlandı. 1834 yılında Tarih Kürsüsü'nde asistanlık yaptı. 1835 yılında *Arabeskler* ile *Mirgorod* yayınlandı. Gericilerin Gogol'a saldırısına yol açan *Müfettiş* adlı oyunu 1836 yılında Petersburg'da Aleksandr Tiyatrosu'nda oynandı 1836 yılında *Burun* adlı öyküsü yayınlandı.

1841 yılında yasaklanan *Ölü Canlar*'ın yayınlanmasına 1842 yılında izin verildi. Aynı yıl *Bir Evlenme* adlı oyunu oynandı. Belinski'nin sert bir şekilde eleştirdiği *Arkadaşlarımla Yazışmalarımdan Seçilmiş Parçalar* 1847 yılında yayınlandı. Gerici, yobaz biri papaz olan Matvey'in etkisinde kaldı. Bu yobaz, insanlara neşeli görünmeyi yasakladı. Aynı yıl *Bir Yazarın İtirafları* ile *Dinsel Törenler Üzerine Düşünceler* adlı eserleri yayınlandı.

11 Şubat 1852 yılında *Ölü Canlar*'ın ikinci cildinin bir bölümünü yaktı. 21 Şubat 1852 yılında Gogol öldü.

Gogol, uzun süre Roma'da yaşadı. Rusya'ya dönse bile sık sık yurtdışına çıktı. 1848 yılında Kudüs'e gitti.

Son dönemlerinde sinir bunalımları geçirdi.

(Kaynak / Henri Troyat, *Gogol*, Çeviren Bedia Kösemihal, Multilingual Yayınları, İstanbul 2000)

Sıradan Biri Çiçikov

Çiçikov zengin olmak isteyen biridir. Bu yüzden daha önce yaptığı sahtecilikler nedeniyle birçok kez her şeyini kaybetmiş, fakat yazarın deyişiyle *"...bu felaketlerin hiçbiri kahramanımızı yıldırmamış onun içinde yanan zengin olma ateşini söndürememişti"*. Bu nedenle, Çiçikov'un *"zengin olmak için yaptığı yolculuk"* derken, sadece N... kentine geliş ve sonrasındaki yaşayan serüvenleri değil, yaşamı boyunca sürdürdüğü, hedefi *"zengin olmak"* olan yolculuğu anlamak gerekir.

Çiçikov'un zengin olmak tutkusunun kısa hikâyesi şöyledir: Çiçikov için, babasının *"para biriktir, harcama!"* öğüdü çocukluğundan beri temel aldığı bir kural olmuştur. Yazarın belirttiğine göre, *"...gerçekte parayı para için sevmiyordu, bu nedenle tam anlamı ile cimri de değildi. Daha çok parlak bir gelecek kuruyordu, yaşayacağı yılların hoşlukları, üstünlükleri gözünü alıyordu... Atlar arabalar, ince beğeni ile döşenmiş evler, şölenler... Bunları ele geçirmek için, her kapiğin üstüne titremeliydi... Kısacası zenginlikle, mal-mülkle ilgili bir şey onda silinmez etkiler bırakıyordu..."*. Bunun sonucu olarak, *"Namuslu çalışmak Çiçikov'un aklından bile geçmemişti. Çünkü iyi şeylere karşı eğilim duymayan ve alışkanlık haline gelerek ikinci bir doğa olan iyilik yapma isteğine ulaşamayan kaba bir ruhu vardı."* Bu son cümle ile yazar, insanın temel doğası gereği *"iyi"* olduğunu, Çiçikov'daki iyilik yapma isteğine ulaşamayan kaba ruhunun ise, temel doğanın önüne geçtiğini belirtir. Bu ikinci doğa, Çiçikov'un yetiştiği koşullarca biçimlendirilmiştir. Fakat, Karl Marx'ın belirttiği üzere, kişiyi her ne kadar koşullar biçimlendirirse de, önemli olan, koşulları insanca belirleyip biçimlendirmektir. Bu nedenle, Çiçikov merkezinde biz, bir yandan onu tanırken, öbür yandan ise Rusya'nın o dönemki çürümüşlüğünü görürüz.

Şimdi Çiçikov'a biraz daha yakınlaşalım.

Çiçikov'un Memuriyeti

Çiçikov memuriyetini *"önce maliyede çalıştım. Halk evleri yapı komisyonunda, gümrüklerde, başka resmi dairelerde. Ama yaşamım dalgalara kapılıp oradan oraya sürüklenen bir gemiye benzer. Tepeden tırnağa ıstırap çektim. Hele düşmünlarımın yaptıklarını en usta ressamın fırçası bile anlatamaz."* diye özetler. Gerçekte memuriyeti nasıl geçmiştir?

Okulunu bitiren gençler, ellerine yaldızlı diplomalarını aldıklarında, mevki hırsı taşıyan insanlar örneğini izleyerek, hükümette memur olmak isterler. Parlamak, yükselmek, sosyeteye girmek için en alttaki basamak memurluktur.

Rusya'da yaşam hükümette memur olmakla başlar. Yazılanları temize çekmekle başlayan memuriyetin devlet adamı ve bakanlık konumuna gelebilmesi için gerekli anahtarsa üst kademelerdeki tanıdık veya akrabalardır..

Çiçikov da memuriyete girmek isteğiyle didinenlerdendir. Memur olduktan sonra tanıdıkları olmadığından izlemesi gereken yol üstlerinin gözüne girmektir. Geceleri gerekirse dairede kalarak, üstlerini taklit ederek yükselmeyi dener. İşi üstünün kızıyla nişanlanmaya kadar vardırır ki terfi de bu sırada gelir. Terfi edince, Çiçikov, nişandan söz etmez.

Rüşvet

Bir müdür rüşvetin amansız düşmanı da olsa, rüşvet alanları işten de atsa, mallarını hazineye devretse de başarılı olamaz. Kalan memurlar buyruklara uyar görünerek, bildiklerini okumaya devam ederler. Müdür yanına dürüst memurlar topladığına sevine dursun yeni çete hırsızlıkta yarışır, rüşvetse alıp başını yürür.

İşini yaptırmak isteyenlerinse artık kafasında tek bir düşünce vardır. Müdürlerin hepsi namusludur. Yalnızca küçük memurlar böylesi kötülükleri yapar. Suç tamamen küçük memurun üstünde kalır. Oysa basamakları çıktıkça rüşvetin de doğru orantılı arttığını Çiçikov'un gümrük memuriyetinde açık seçik görürüz. Basit bir katipken payına bir ruble düşerken gümrük görevinde dönen para öyle çekicidir ki bu, bir arkadaşını da ayartmasına yol açar.

Rüşvet alanların önü kesilse de var olan sistem içinde rüşvet kendine yeni bir yer bulur. Çünkü bu sistemde işleyişin bir parçasıdır rüşvet.

Yılda otuz kırk ruble geçerken eline, nasıl olur da işini bilen memura dönüşür Çiçikov? Gogol, Çiçikov'un memuriyetiyle karşımıza ne çıkarır?

Rüşvet, sistem içindedir. Gogol bunu şöyle anlatır. Hükümet bir bina yaptırmaktadır. Denetim için bir kurul oluşturulur. Çiçikov da bu kurulun üyesidir. Aradan altı ay geçmiştir. Bina temelde kalmıştır. Ama kurul üyeleri, kentin öteki bölgesinde yeni evler yaptırmışlardır.

Gümrük memuru olursa daha çok para kazanacağını düşünür Çiçikov. Bu amacını da gerçekleştirir. İlk başlarda dürüst davranır. Bu yüzden daha çok yetki verirler Çiçikov'a. İşte o zaman kaçakçı çetesiyle işbirliğine başlar. Çok para kazanır. Ancak ortaklar kadın yüzünden kavga ederler. Çiçikov ortağınca ihbar edilir.

Çiçikov bir çiftlik sahibinin vekili olarak çalışırken ölü can ticareti fikrini bulur. İşleyişteki eksikliklerden yararlanarak yeni nüfus sayımına kadar bir miktar ölü can alıp; senetleri karşılığında borç verme sandığından para istemektedir. Ölü can ticareti bizdeki naylon fatura işine benzer.

Alçakları Arabaya Koşmanın Zamanı

Gogol, neden Çiçikov gibi, rüşvetçi, erdemsiz birini seçmiştir? Çünkü erdemli kişiler hırpalanmıştır. Onlardan ikiyüzlülükle söz edilir olmuştur. Hiç saygı görmezler. Alçak adamları ele almak zamanı gelmiştir Gogol'a göre. Çiçikov yoktur çiçikovculuk vardır. Çiçikov ölü canlar alarak zengin olma hayalleri kurar.

Yaz kış havasız bir odada hasta babasıyla yaşayan Çiçikov'un hiç arkadaşı yoktur. Okuması için, babası şehirdeki akrabasının yanına bırakınca yalnızca öğüt verir ona. Çiçikov babasının sözünü dinlemekten ötesini yapar. Zengin çocuklarla arkadaşlık eder, savurgan değildir, çıkarını çok iyi kollar. Açıkgöz ve kurnazdır. Çalışır, hocalarının gözüne girer. Parlak ve rahat bir hayat hayal eder. Atları, arabaları olacak, ziyafetten ziyafete koşacaktır. Bu rüyalarını gerçekleştirmek için para biriktirir. Zengin bir adam görünce ona hayran hayran bakar. Zenginlik ve gösteriş onda derin bir etki yaratır. Amaç için gidilen her yol mübahtır... Rüşvet de alır, yalan da söyler.

Zekâsı, kurnazlığı, nazik tavırları, güler yüzlülüğüyle beladan kendini kurtarmasını bilir. Ancak yaptığı işler ortaya çıkıp, kovulduğu ya da paralar elinden alındığı zaman şanssızlığına, dünyaya, insanların insafsızlığına lanet eder. *"Ben bu felaketlere niçin uğradım kimseye kötülük etmedim ki dulların parasını yemedim kimsenin ayağını kaydırmadım herkesin istifade edebileceği fazla bir paradan yararlandım eğer ben bunu yapmasaydım başkaları yapacaktı başkaları nasıl başarılı oluyor..."* diye düşünür.

Genç güzel kızı gözlerken hemen ailesinin malvarlığını düşünmesi gibi Tentetnikof'un çiftliğini görünce de doğanın güzelliğinden çok buraların sahibi onun ilgisini çeker.

Özetle söylersek, Çiçikov biriyle tanışınca hemen şunu düşünür. Bu kişiden nasıl yararlanabilirim.

Gogol Çiçikov'u niçin seçmiştir, bunu bir kez daha vurgulamak gerekir. O dönem Rusya'sında bütün insani değerler yerle bir edilmiştir. Gogol'un değişiyle, erdemliler zavallıdır. Doğru insan at yerine konmuştur. Erdemli insan ezilmiştir. Açlıktan geber-

miştir. Gogol şöyle der, *"işte bu yüzden diyorum ki şimdi artık alçakları arabaya koşmanın zamanıdır. Hadi gelin, alçakları koşalım..."*

Dönemine tanıklık yapan Gogol'un bu sözleri, ister istemez ülkemizi düşündürtüyor bize. 1980 faşist darbesinden sonra yerle bir edilen insani değerler... banka satın alıp halkı soyup soğana çevirenler... hayali dış satımlarla milyar çarpı milyar götürenler... naylon faturalar.

Söylediğimiz gibi Çiçikov yoktur, çiçikovculuk vardır.

Aşağı İnsanlardan Biri

Gogol, Çiçikov'un uşaklarını da anlatır. Bunlar Selifan'la Petruşka'dır. Bu bölümde Gogol, alaylı bir biçimde, uşaklardan sözettiği için üzüldüğünü söyler. Ama onlar tipik Rus'tur. Selifan, sık sık yanlış yola sokar arabayı. Ama o, bir Rus'tur. Ruslar başkalarının yanında yanlışını kabul etmez.

Selifan, Çiçikov'un arabacısıdır. Sürekli içer, hep sarhoştur. Arabanın durumuyla ilgilenmez.

Arabanın üç atından ikisi işlerini iyi yaparlar. Yimpiri olanı Selifan'a benzer. Kurnazdır. Tembeldir. Selifan da Çiçikov'un kendisine davrandığı gibi sert davranır.

Selifan bütün Ruslar gibi, kendinden üstün insanlara sevimli davranır. Kendinden bir rütbe üstün olan biriyle tanışmaya can atar.

Öbür uşak Petruşka'ya gelince. Burnu, ağzı kocamandır. Kocaman ağzına karşın pek az konuşur. Petruşka kitap okumaya meraklıdır. Ama okuduğu kitaplarla ilgilenmez. Bir alfabe, bir kimya kitabı, bir sevdalının serüvenleri... hepsini ilgiyle okur. Ama bu bildiğimiz okuma değildir. Harfler, anlamını bilmediği kelimeler onu etkiler.

Günümüz Türkiye'sinde de böyle değil mi. Bir sürü insan uşak Petruşka gibi okur. Okuduğunu anlamaz.

İki özelliği daha var Petruşka'nın. Soyunmadan olduğu gibi ceketiyle yatar. Öbür özelliği kokusu. Bu koku, kapalı kalmış, hiç temizlenmemiş bir evin kokusuna benzer. Petruşka nereye giderse gitsin bu kokuyu götürür.

Sömürücü sınıfta başlayan koku, uşaklara kadar inmiştir. O dönemin Rusya'sında her yer kokar.

Biliyorsunuz değil mi, o koku bütün dünyaya yayıldı.

Çiçikov'la uşaklarını tanıdık. Şimdi Çiçikov'la birlikte yolculuğa çıkabiliriz.

Sahte Dünyaya Giriş

Roman, Çiçikov'un N kentine girmesiyle başlar.

N kenti hem N kentidir, hem Rusya'dır. Gogol önce hanı anlatır. Handa siyah, kuru erik büyüklüğünde hamam böcekleri dolaşır. Sıvasız duvarlar kirlidir. Yemek salonunun tavanında cam parçaları süslü bir avize vardır. Garson lokantada hızlı yürürken bu camlar da sallanır. Duvarda yağlı boya resimler vardır. Bütün hanlar bu açıdan birbirine benzer. Ama tablolardan biri farklıdır. Deniz kızının memeleri kocamandır. Gogol'u izlersek bu tablo, Rus aristokratlarının, kılavuzlara uyarak Rusya'ya soktukları tablolardan biridir.

Yemekler birkaç haftalıktır.

Gogol, hanla birlikte Rusya'nın dağınıklığını, kirliliğini, sağlıksızlığını gösterir.

N kentinin betimlemelerinden şu anlaşılır. Çarpık bir yapılanma vardır kentte... Dükkân tabelaları resimlidir. Sözgelimi, pastanenin tabelasında pasta yapan biri vardır. Bu, halkın soyut düşünemediğini gösterir. Tabelaların hiçbirinde Rus adı yoktur. Bu kentte hiç kimse kendi adıyla işyeri açmaz. Örneğin Paris Pastanesi, Varşova Kunduracısı, Atina Berberi gibi. Hepsi batı hayranıdır.

Rusya'nın nasıl bir batı hayranlığı yaşadığını gösterir Gogol. Tabelalardan da şu anlaşılır. N kentinde en çok meyhane vardır. Anlarız ki en çok satılan şey içkidir. N kentinin bozuk kaldırımlarında birçok insan sabaha dek uyuyakalır. Bodur ağaçlı park, aslında derme çatmadır. Ama park gösterişli bir biçimde açılmış, belediye başkanı uzun uzun övülmüştür.

Bizde de böyle değil midir? Gogol parkın açılışıyla hem yöneticilerin, hem halkın sahte dünyasını anlatır.

Giriş bölümü için şu söylenebilir. Rusya tembel, eğlence tutkunu, şamatayla yaşayan insanların Rusya'sıdır.

Çiçikov Harekete Geçiyor

Çiçikov bir polis memurundan kiliseye, mahkemeye, valiye nasıl gideceğini öğrenip hana gelir. Ertesi günün tamamını konukluğa ayırır. Öncelikle kendisi gibi ne pek şişman ne pek zayıf valiye gider. Gogol, Çiçikov ile vali arasında bir benzerlik kurmuş, ikisi de ne pek zayıf ne pek şişmandırlar. Çiçikov en yüksek rütbeli ve kendisine, fizik bakımından da olsa, en çok benzeyenden başlar konukluğa. Vali, Çiçikov'u akşamki samimi toplantıya davet eder.

Çiçikov, parlak kırmızı renkli elbisesiyle yola koyulur. *"Ölü gözü gibi ışıkların şöyle böyle aydınlattığı geniş sokaklardan geçip gitti. Vali'nin evi, bir balo veriliyormuş gibi ışıl ışıldı."* Anlatımda sınıflar arasındaki fark, ışıkların düzeyiyle verilmiş, bir yanda ışıl ışıl aristokrasi öbür yanda ölü gözü gibi ışıklar yayan kent evleri.

Akşamki samimi toplantı bir balo havasındadır. Aristokrasinin ışıltıları Çiçikov'un parlak kırmızı el-

bisesiyle uyumlu bir haldedir. Bizde de denir ya, para parayı çeker. *Ölü Canlar*'daysa, ışıltı parlaklığı; aristokrasi Çiçikov'u kendisine çeker.

Erkekler, yazın, karınları tok olduğu halde şeker üzerinde oynaşan, dolaşan, ön ve ard ayaklarını başlarının üzerinde kavuşturan sineklere benzetilir. Onların hayatı hoşça vakit geçirmek, sarhoş olup eğlenmek, kadınları güldürmek, kumar oynamaktır.

Çiçikov duvara yaslanmış dans edenleri izler. Gogol, anlatır. Zayıflar, ne pek şişman ne pek zayıf olanlar ya da şişmanlar. Karılarının yanlarından ayrılmayan zayıflar Petersburglulara benzerler, Fransızca konuşup kadınları gülmekten kırıp geçirirler.

N kentine gelen ne zayıf ne şişman, ne güzel ne çirkin yolcu, Çiçikov, nereye giderse gitsin orada hemen üçüncü kişilerle ilgili bilgi toplar. Kimi zaman garsondan, kimi zaman çiftlik sahiplerinden, kimi zaman memurlardan... Kendini danışman, çiftlik sahibi, iş için yolculuk eden biri diye tanıtır. Kenti tanımak için sağa sola gider, çok dikkatlidir.

Hemen ertesi gün kentin memurlarını ziyaret eder. Hepsine yaltaklanır. Toplantılarda kendisinden söz etmez, çoğunlukla karşısındakini över. Her duruma uygun bir sözcük bulur. Alçakgönüllü davranır. Hatta kendisine gösterilen ilgiyi haketmediğini söyler. Bir solucandır o. Çok çile çekmiştir. Doğruluk uğruna mücadele ettiği için onu öldürmek isteyenler bile çıkmıştır. Tabii hiçbiri doğru değildir. Kimse onun hakkında pek bir şey bilmez. Ancak hoşlanırlar ondan, aralarına alırlar. Zaten yüzeyde yaşanan bu ilişkiler arasında yeni gelmiş yüzeysel bir insan sırıtmaz. Valinin davetine giderken iki saat hazırlanır. Bu onun için bir çeşit görücüye çıkma gecesidir.

Çiçikov ayrıntıcı biri. Valinin evinde orta halli, orta yaşlı bir adama yaraşır şekilde gönül okşayıcı, övücü sözler söyler. Zayıfları şişmanları şöyle bir gözden geçirip, para ve rütbece daha üstün olan iktidarı belirgin şişmanlar arasına karışır. Bu etkili adamlarla oturup kalkmak Çiçikov için büyük bir şeydir. Onları gözünde büyütür, yanlarında olabildiğince kibar davranır. Handaki garsonun yanında burnunu borazan gibi silerken sınıfsal bir üstünlük gösterir. Bu şekilde kendinden üstteki sınıfların yanında duyduğu ezikliği daha aşağı sınıftan birinin yanında kurduğu iktidarla kapatmaya çalışır.

Bir gün kendisi de zengin olmak istediğinden zenginlere hayranlıkla bakar. Duruma göre ne yapması gerektiğini gayet iyi bilir. Kendisini sevdirir. Kısa sürede hakkında iyi düşünceler taşıyan insanlar çoğalır. Ama bunlar minik bir didikoduyla bu düşünceleri sanki kendilerinin değilmiş gibi bir anda atabilecek karakterdeler.

Hazır hepsi bir aradaysen kimi yüksek memurları tanıyalım.

Vali, Anna nişanı taşıyor. Valinin bu nişanın yıldızını almak üzere olduğu söylenir. Her ne kadar Çiçikov, valinin yönettiği bu kente girerken cennete giriyormuş duygusuna kapılsa da yolların kadife gibi olduğunu, böyle dirayetli memurları atayan hükümetin övülmeye değer olduğunu söylese de biz valinin tek hünerinin tül üzerine nakış işlemek olduğunu biliyoruz. Anna yıldızını da bu hüneriyle almayı planlıyor herhalde. Benimsediği, iyi anladığı göreviyse balo düzenlemektir. Var olan sistemi meşrulaştırmak için verilen balolar için kitapta şöyle deniyor: *"Nerede bir vali varsa orada yüzde yüz balo vardır. Yoksa soylular valiye karşı duymaları gereken sevgi ve saygıyı duymazlar."*

Gogol, Belediye Başkanı'nı, mekan tanımıyla betimler. Kent pistir. Yolları, kaldırımları bozuktur. Lokantalardaki yemekler bayattır. Bunlardan anlaşılır ki, Belediye Başkanı iş bilmez, tembelin biridir.

Posta Müdürüne gelince, nükteler savurmaktan hoşlanan, feylesof geçinen, pek konuşkan bir adamdır. Her zaman, hatta geceleri bile okur. *"paşam, sizce de malumdur denilebilir ki..."* gibi sözlerle boş konuşmasını süsler. Kentin bütün memurları, işleri nasıl keyiflerine göre şekillendirdiklerini çok iyi bilirler. Oyunu kuralına göre oynadıkları sürece sorun da çıkmaz. Oyunculardan biri de posta müdürüdür. Posta müdürü boyuna mektuplar alır, mektuplar gönderir, postahaneyi öteki dairelerden bir saat önce kapatır. İstese, kızdığı bir tüccara mektuplarını herkesinkinden geç yollayarak cezasını verir.

Yargıcın polis müdürü için söylediklerine kulak verelim: büyücü gibidir. Balık pazarından ya da şarapçının önünden geçerken şöyle bir işaret etmesi yeter. Ne yemekler yiyeceğiz. Gerçekten de polis müdürü yargıcı yalancı duruma düşürmez. Kentin babasıdır. Hemşehrileriyle aile hayatı yaşar. Bakkala evinin kilerine giriyormuşçasına rahatlıkla girer. Yerini dolduran bir adamdır ama yer mi onun için, o mu bu yer için yaratılmıştır bilinmez. Öncellerinden iki kat daha fazla gelir sağladığı halde kentin sevgisini kazanmıştır. Kentlilerin çocuklarına vaftiz babası olduğu, onların gönlünü aldığı için midir yoksa onlardan ustalıkla kopardığı paraların kendilerine döneceğini bildiklerinden midir?

Polis müdürünün kentlilerle ilişkisi bu alış veriş üzerine kurulmuştur.

Gogol'un dediği gibi bütün yüksek memurları anlatmak zordur. Şimdi valinin evine dönelim.

Zayıflar - Şişmanlar

Zayıflar tüketim batıcılığını benimsemişlerdir.

Bu gibi kimseler batıcılığı balolarda siyah frakları, traşlı suratlarıyla sergilerler. Hayatları yüzeyseldir. Yazarın romanıyla gündeme getirdiği batılılaşma sorunu günümüz Türkiye'sinde hâlâ yaşanıyor. Daha çok Beşiktaş, Taksim gibi İstanbul'un merkezlerinde gördüğümüz geniş ve sarkık pantolonlu, üst üste kazaklar, tişörtler giyip yüzlerinin çeşitli yerlerine hızmalar takan, yarı Amerikanca yarı Türkçe konuşan bu tipler akşamki samimi toplantının ertesinde fraklarını, elbiselerini çıkarmış İstanbul meydanlarına yayılmış gibidirler.

Peki ya şişmanlar. Bu tipler bizim ülkemizdeki koltuklulara benzerler. Saçları iyiden kısa kesilmiştir, böyle kişiler, Rusya'da tam bir *"Rus çiftlik sahibi olur çıkarlar."* Toplantıda Çiçikov şişmanlar arasında bulur kendini. Bu tiplere kuşkusuz rastlamışsınızdır. Kendileri üniversitede profesör olur, öğrenciye selam vermezler. Tutucuları kırpık bıyıklı, Asya bozkırlarına özlem duyanlarıysa tıraşlıdırlar. Bu tiplerin patronları çalışan insanlara "eleman" diye seslenip maaşların gecikeceğini ya da maaşta yapılacak kesintileri laf arasında umarsız söyleyiverirler.

Çiçikov toplantıda Manilov ve Sobakeviç ile tanışır. Tanışma sırasında Sobakeviç Çiçikov'un ayağına basıp özür diler. *"İlk bakışta hantal biri"* denilerek tanıtılan Sobakeviç daha sonraları *"bir ayı gibi"* çıkacaktır karşımıza. Bu bölümde Sobakeviç karakterinin ön çizgilerini görüyoruz.

Gogol okurunu ısındırıyor. Konuklar whiste oturunca konuşmalar kesilir. Romanın başlarında bir garsonun önünde gürültüyle sümküren Çiçikov, memurlar önünde kibarlaşır. Şöyle der: *"siz oynamak lütfunda bulundunuz, ben de sizin ikilinizi kırmak şerefine eriştim."* Çiçikov nabza göre şerbet verir.

Manilov ve Sobakeviç hakkında bilgiler toplayan Çiçikov, çiftlik sahiplerini tavlar, onların konukluk davetlerini kabul eder.

Düşünme Tapınağı

Gogol romanın başlarında bizi N. kentinde kısa bir gezintiye götürür. Çiçikov öncülüğünde çıkılan bu gezide kentin, dolayısıyla kentteki memurların taslağı çizilir. Fazla ayrıntılandırılmadan çizilen bu bölüm, romanın ilerleyen bölümlerinde genişler. Romanda yer alan tiplerin, bulundukları mekanlarla olan sıkı ilişkileri akıllara şu sözü getirir: "Aslan yattığı yerden belli olur." Aslandan, hastalıklı kedilere kadar uzanan bu geniş ailede ilk durak Manilovka köyü.

Dış görünüşte çekici olan bu köy, bir tepede tek başınadır. İngiliz biçimi döşenmiş bahçe ve bahçedeki çardağın üzerinde *"düşünme tapınağı"* yazılı tabela ilk anda dikkatleri çeker. Belli ki Manilov düşünmeyi seven ancak komşuluk ilişkilerini sevmeyen biri. Manilov ilk karşılaşmada sevimli gözükürken ikinci ve üçüncü konuşmalarda insanda bıkkınlık hatta nefret uyandırabilir.

Tutkusuz, meraksız olması onun en önemli özelliği. Zamanını konuşmaktan çok düşünmeye ayırır. Düşüncelerini zihinde saklar, hayata geçirmez. Çiftlikle veya tarlalarla uğraşmaz. Çalışma odasında, iki yıldır okuyup bitiremediği, on dördüncü sayfasında işaret konmuş bir kitap durur. Her işini yarıda bırakan, düş dünyasından yer yüzüne bir türlü inemeyen bu *"sözde feylesof"*un evinde devamlı bir şeyler eksiktir. Mobilyaların kumaşı pahalı ipektendir. Ancak kumaş yetmediği için iki koltuk, kilimle örtülüdür. Akşamüstleri masaya üç heykelcikle süslü lüks bir şamdan getirilir. Lüks şamdanın yanında eğri büğrü, kirli bakırdan bir şamdan durur. Bu kimseyi rahatsız etmez.

Manilov, kâhyayla konuşurken, askerlikten kalma alışkanlığıyla piposunu tüttürür. Kâhyanın anlattıklarını *"evet fena olmaz"* diye yanıtlar.

Kitap okumak, pipo, biçilmiş çimenler Manilov'un maskeleridir. Ama o, bunun farkında değildir. Sevimli sevimli gülümsemesinden bellidir bu.

Karısıyla da uyumludur. Yazar, burada eşinin de Manilov gibi kendisine öğretildiği biçimde taklit ederek yaşayan, sevimli nazik evlilik oyununu oynayann bir kadından söz eder. Birbirlerinin ağzına bonbon şekeri veren, doğum günlerinde muziplikler yapan, söz gelişi sahte inciden işlemeler kondurulmuş kürdan kılıfları sunan bir çifttirler. O günlerde kürdan kılıfı muziplik sayılırdı. Bu günlerde ülkemizde ise Taksim meydanında reklam panolarında, internette, televizyonda doğum günü kutlamaları, aşk ilanları yapılıyor.

Kilerin boşaltılması, mutfak işleri uşakların pisliği sarhoşluğu kâhya kadının çalıp çırpması onların umrunda değildir. Onlar sistemle, kendileri ile barış içinde yaşarlar. Böyle insanlar göremez, düşünemez, yaratamaz ve ileri gidemezler.

Günümüzde de burjuva yaşamı içindeki ev kadınları otomatik çamaşır, bulaşık makineleri, haftada bir gelen temizlikçi, uzaktan kumandalı elektronik aletler, kapıda araba, hazır konserve, turşular, reçeller, dondurulmuş yiyeceklerle yaşanması gereken rollerini yaşarlar. Duyarlılık, gelişimi gözlem, eleştri ve diğer sınıflardaki yaşam şekli nasıldır bilmezler.

Manilov'la kolayca anlaşır Çiçikov. Manilov ölü canlar için para bile almaz.

Gogol Tehlikeli Bir Yazar

Çiçikov, dinlenmek için yol üstünde sıradan bir meyhaneye girer.

Gogol bu bölümde sıradan insanlarla, aristokratlar arasında bir karşılaştırma yapar. Sıradan insanların önlerine geleni afiyetle mideye indirdikleri görülür. Bu insanların gıptayla bakılacak iştahları ve kıskanılacak mideleri olduğunu söyler. Öbür yandan ise aristokratların yemeğe başlamadan türlü ilaçlar içerek, iştahlarının açılmasını bekledikleri görülür. İştahları açıldıktan sonra acayip şeyler yerler. Ama yedikleri dokunur. İyileşmek içinde Karlspat'ın veya Kafkasya'nın yolunu tutarlar. Gogol için tehlikeli bir yazar dedik. Çünkü her bölümde bize Türkiye'yi anımsatıyor. Günümüzde de kilolu bir küme insan, bunlar aristokratlara benzetilebilir, abur cubur demez tıkıştırırlar, dengesiz beslenirler, karşısına kuruldukları aptal kutusunu, saatlerce hareket etmeksizin izlerler. Tabii bir şey atıştırarak. Sonra da kilo almaktan şikayet ederler. Spor salonlarının ya da doktorların yolunu tutarlar hemen. Sorunun kendilerinden kaynaklandığını kabul etmezler. Başka insanların tedavisi ve denetimi altında düzeleceklerine inanırlar. Gerek aristokratlar, gerekse bu tip insanlar ilaç firmalarının, spor salonlarının iştahını kabartacak ve böyle insanlar sayesinde bu "işletmeler" kârına kâr katarak büyüyecek ve güçlenecektir. İnsansa, ilaç firmalarının, spor salonlarının bağımlısı olup çıkacaktır.

Aristokratlar için yemek büyük bir sorundur. Bütün günlerini *"bugün ne yiyelim, yarın ne yiyelim, nasıl bir ziyafet düzenleyelim"* diye düşünerek geçirirler. Yetkin bir insanın yemeğe duyduğu saygı ve o yemekten aldığı haz değildir aristokratların sorunu. Onların sorunu, çeşit çeşit yemeklerin, şarapların her türlü gösterişin boy gösterdiği bir sofranın olmasıdır. Hazırlatılan sofradan ve yedikleri yemekten gurur duymaları gerekir. Yoksa ağızlarındaki her bir lokma boğazlarında kalır. Hayatları anlamsızlaşır.

Gogol'un acayip diye nitelendirdiği istiridye ve deniz örümcekleri Rus mutfağının yemekleri değildir. Batıya tapan aristokratların, batıdan getirdikleri yemeklerdir. Sıradan insanların yediği jambon, soğanlı sucuk, mersin balığı gibi yemekleri, bu acayip yemeklerden daha üstün görür Gogol. Bizde de, çok satan gazetelerin haftasonu eklerinde Çin lokantaları, Tayvan lokantaları karşımıza çıkar. İnsanların bu tatları mutlaka denemesi önerilir. Bu lokantaların fiyatlarının uygun olduğunu belirtmekten de sakınmazlar. Uygun denilen fiyat da en az ücretle çalışan bir işçinin maaşı, kimi zaman bu maaşın da fazlasıdır.

Çürümüş Bir Sistem

O günün Rusya'sında iki önemli sınıf var. Aristokratlar ve toprağa bağlı yaşayan köylüler. Toplumun yüzde doksanını oluşturan köylü, aristokratların egemenliği altında. Ülkenin hemen hemen bütün serveti aristokratların elindedir. Bu iki sınıf arasında da tüccar, memur, din adamları yer alır.

Tüccarlar, köy köy gezer; fuarlara, panayırlara katılır. Köylünün ürünlerini alıp satar. Üzüm, bal, yulaf olduğu gibi köleler de alınıp satılan ürünlerdir.

Tüccar en düşük fiyatı, satıcı en yüksek fiyatı vererek pazarlık başlar. Tüccarın dingin, uyanık olması gerekir. Yoksa malı alamaz.

Tüm malların bir piyasa fiyatı vardır. Yapılan pazarlıkların amacı da bu piyasa fiyatını bulmak. Piyasası bilinmeyen malın alım satımına kimse yanaşmaz. Çünkü kimsenin güveni yoktur. Her biri öbürünü aldatabilir, dahası dolandırabilir.

Zengin olmak isteyen yalnız Çiçikov değildir. Birçok Rus zengin görünmek ister. Kimi çoluk çocuğun nafakasını, kimi de köylünün hakkını har vurup harman savurur. Kimi de bulunduğu mevkiyi ya da patronunun parasını bu iş için kullanır. Bu tip insanlar pahalı lokantaların, maskeli baloların, danslı toplantıların ayrılmaz birer parçasıdır.

Tüccarlar da hizmetlerini yeni bir hayat biçimine göre sunmaya, yeni ve lüks ürünler satmaya başlamışlardır. Daha önce hayvan ve hayvan ürünlerinin satıldığı bir fuara kulaklar ve celepler gelirdi. Artık tüccarlar daha kolay ve daha kazanmak için lüks giyecekler, lüks eşyalar getirdiler bu fuara. Celepler ve kulaksızların yerini ise pomatlı Fransız ve bir Fransız kadını biçiminde giyinen insanlar almıştı. Bunlar avuç avuç para harcar. Bu da tüccarların iştahını kabartır.

Malları ipotekli olanların listesini tutan, bu malları yarı fiyatına satın alabilen, faiz karşılığı borç para veren insanlara da rastlanır. Bunlar kendilerine işadamı diyen tefecilerdir.

Tüccarların kimi devlet memurlarıyla, yakın ilişkiler kurdukları görülür.

Kente geldikten sonra serveti iki kat artmasına rağmen polis müdürü için tüccarlar *"Aleksi İvanoviç bizden para çeker ama doğrusu sırası geldi mi ortada bırakmaz"* der.

Fuarda, neden geldiği belli olmayan bir aracın içinde, bir tüccarlar bir savcıyı kurulmuş gelip geçenlerin hatırlarını sorarken görürüz.

Bu yakınlaşma karşılıklı ilişkilerden doğar. Tüccarların kaçakçılık başta olmak üzere yasal olmayan işleri kılıfına uydurulur. Memurların da zengin olabilmeleri için rüşvet almaları şarttır. Maaşları hiçbir şey ifade etmez. Alınan rüşvet ve karşılığında görülen işler bu iki sınıfı birbirine bağımlı kılar.

Tabelalarını batıdan esinlenerek asan, bir votkaya dört katı fazla para isteyen, tefecilik yapan, rüşvet veren, çıkarcı, sisteme ayak uyduran bir tüc-

car sınıfı var karşımızda. Baştan aşağı bozuk olan sistemde tüccarların da bu sistemin bir parçası olduğu açık seçik görülür.

Büyük Bir Kumarcı

Gogol bize Nozdriev'i polis müdürüyle savcının yanında tanıştırır. Kumarda hile yapan yalancı, şiddet uygulamaktan çekinmeyen, Nozdriev senli benlidir polis müdürü ve savcıyla. Hatta kâğıt oynamaya başladıklarında ikisi de Nozdriev'i dikkatle izlerler. Valinin verdiği baloda savcı Nozdriev'in koluna girmesinden biraz rahatsız olsa da, anlıyoruz ki; aristokrasi Nozdriev gibi insanları kendi sınıfından ötürü içinde barındırır. Gogol bizi Nozdriev'le tanıştırırken şöyle der: *"Büyük soyguncular ya da küçük soyguncular devlet mekanizmasına yakındırlar ya da içindedirler"*.

Nozdriev'in herkesle senli benli olması, onunla dünyanın öteki ucuna gidecek izlenimini vermesi, savcıyla polis müdürünü etkiler. Savcıyla polis müdürünün beklentisi Nozdriev'in onların önüne büyük kemikler atması. Çünkü sürekli martaval atan bu adamın bir gün büyük işler başaracağına inanır savcıyla polis müdürü. Böylece o büyük işten kendilerine de pay düşecektir.

Nozdriev herkesle senli benlidir. Çoğu kişiye böyle insanlar sıcakkanlı gelir. Sanki büyük dostluklar; herkesle hemen samimi olan bu insanlarla kurulur. Günlük hayatımızda iki günde dost olan, üçüncü gün uzaktan birbirlerine "öpüldün" diyen yığınla insanla karşılaşırız. Bu insanlar ne kadar da Nozdriev'e benzer. Yalnızlaşan kendine yabancılaşmış insanın dramıdır bu. Bu insan, herkesle konuşur, ama kimseyle dost olamaz. Bu olgu toplumsallaşmak adına, sürü kültürüne katılmaktan başka bir şey değildir. Böylece herkesle senli benli konuşan o kişi, toplum içinde bir yeri olduğu kanısıyla yaşar.

Nozdriev insanları zorla dünyasına alır. Karşısındaki kişi onun dediği dünyayı onaylıyor mu, onaylamıyor mu; bu, onun umrunda değildir. Bunun yanında o dünyasını öyle şenlikli anlatır ki, onun dünyasına girmeyen kişi, aptaldır ona göre. Eniştesi, Nozdriev'in dünyasından uzaklaşınca şöyle der: *"git kılıbık, karının yanına."* Öyle ya Nozdriev'in yanında kalıp kumar oynamak... içki içmek onun şamatasına katılmak varken.

Nozdriev hileci, serseri izlenimi vermekten haz duyar. Oyun bozanlığı ile toplum üzerinde bir yeri olduğunu sanır. Böylece hiç kimsenin kendisine söz geçiremeyeceği duygusunu yaşar. Aslında bunun bir yanı "aman benden uzak dursun şu mendebur" anlayışının uzantısıdır. Çünkü öte yanda ise kumarda Nozdriev'in hile yaptığını herkes bilir. Yine de onu oyunlarına alırlar. Nozdriev'in şamatacı, hareketli, dikkat çekme güdüsünü köpeklerine verdiği adlarla havalı bir şekilde dalaşırken çok iyi görürüz.

Hayatımızda doludur böyle insanlar. Cin gibidirler, birden biterler yanıbaşımızda; birden yok olup giderler. Dıştan baktığımızda çok olumluymuş gibi gelir. İki gün yanyana kalınca kabak tadı verir. Sonra her insan Nozdriev'in o zincir vurulmaz hızlı yaşamına ayak uyduramaz. Nozdriev'e sorsanız şöyle der size: *"neler yaşadım neler; kimlerle nerelerde neler yaptım ben neler."* Sadece biraz da bunu anlatmak içindir varlığının sebebi. O büyük soyguncularla dost olur, büyük maceralardan söz eder, ama hiçbirini yapmaz. Çünkü yaşamak orada anında hissetmektir. Öyle uzun süreli akıl, emek harcanacak işlerde pek yoktur. Onda her şey anında olmalı, anında bitmelidir.

Nozdriev büyük bir kumarcıdır. Onda her şey oyun ve kumarla eğlenmektir. Çiçikiov'u oyuna davet ederken kâğıtla oynayarak çağırması, laf atması, kumar oynama iştahını kabartmaya çalışması bunun göstergesidir. Nozdriev parayı sevmez. Para ona göre bir yükümlülük, bir derttir. Bu yüzden o parayı öyle şeylere harcar ki bu sadece onun kumar oynamasına hizmet eder.

N kentinde yalnız Nozdriev anlar, Çiçikov'un ölü canlar ticaretinin hile olduğunu, böylece hileci, hileyi anlar sözü bir kez daha doğrulanır.

Duygu Yalazası

Çiçikov'un büyük bir şansla kurtulduğu Nozdriev'in evinden, bir yıkımdan kaçarcasına yola çıkışıyla başlıyor anlatacağımız bölüm. Yolda, yine başına ilginç ama bir önceki gibi tatsız olmayan bir olay gelir. Bu olayla ilgili özellikle üzerinde durmak istediğimiz şey birbirine girmiş atları ayırmak için köylülerin gösterdiği iyi niyetli ama boş çaba. Köylüler canla başla mücadele ederler, bir türlü yerinden kıpırdamayan atları hareket ettirmek için. Ama çabalarında beceriksizliği, karmaşayı görürüz. Sonuç iyi neyetle işe başlanmış olsa da kaş yapayım derken göz çıkarmaya benzer.

Sobakeviç'e gidiş yolunda meydana gelen bu olayın, tatsız olmayışının nedeni valinin kızıyla karşılaşması Çiçikov'un. Kızı görüşü, zengin olmak için karakteri bozulmuş Çiçikov'un dünyasında, birdenbire gelen mutluluğun etkisini bırakır. Kızın betimlenişine dikkat edelim. Kız kâhya kadının kapkara, iş yapmaktan nasırlaşmış, kaba ellerinde tuttuğu taptaze yumurta gibi görünür. Çiçikov'un çirkin dünyası karşısında sevimli, taptaze bir güzellik. Bambaşka bir dünyaya, insani duygulara bir çağrı gibi bu kızın romana girişi. Gogol bize şunu söylü-

yor. Hayatın her anı, bizim çoktandır unuttuğumuz, belki varlığından hiç haberdar olmadığımız o ince duyguları su yüzüne çıkartacak beklenmedik olaylarla dolu olabilir. Çiçikov da sarsılmıyor değil bu rastlantıdan; kızdan etkileniyor fakat artık o böyle sonucu olmayan gönül oyunlarına, ruhsal gücünü de zamanını da ayıramayacak kadar sakıngandır. Yüreği böyle bir insani duygunun delip geçemeyeceği kadar katı, amaçları vazgeçilmezdir. Yine de bu rastlantı ona olumlu, hoş şeyler düşündürtür ama yalnızca çok kısa bir an için. Kızın ne kadar saf ve güzel olduğunu düşünürken amaçları hemen varlıklarını duyurup şu soruyu sordurtuyor Çiçikov'a, *"Kimin kızı acaba, babası kim?" Saygideğer bir çiftlik sahibi mi? Yoksa iyi bir aylıkla emekliye ayrılan bir memur mu? Bu kızın ayrıca ikiyüz binlik drahoması var mı..."* İkiyüzbin ruble kafasını karmakarışık etmiştir. Ama yoluna devam etmektedir. Sonunda uzakta Sobakeviç'in evinin gözükmesiyle asıl konuya, ölü canlar konusuna döner.

Orta Büyüklükte Bir Ayı

Sobakeviç'in evi kalın, sağlam duvarlarla çevrilidir. Sobakeviç'in dış görünüşüyle de bağdaşmıştır. Çiçikov onu ilk gördüğünde orta büyüklükte bir ayıya benzetir. Ama, bu görünüşteki sağlamlık, irilik, karakterdeki güvensizliğin, zayıflığın örtüsüdür yalnızca. Bu yüzden Sobakeviç'in görünüşü, karakteri üzerinde iğreti bir yapı gibi durur. Görünüşünde, sağlamlılığa zıt özensizlik vardır. Doğanın bir çırpıda yapıp yeryüzüne atmış gibi duran hali, iç zenginliklerini geliştirmeye çalışmamış, kendine özen göstermemiş bir insanın dışa yansıyan özensizliğidir. Hiç kendini işlememiş, acemi bir karakterdir onunkisi.

Hayatındaki her şey kendine benzemektedir. Evi, odası; kaba saba, hantal masa ve sandalyesi ondan bir parçadır. Sağlam ama acemice yapılmışlardır. Sobakeviç, bu sağlam duvarlar ardında, kafeste bir kara tavuk besler. Duvarların bile güçlü, iri insan resimleriyle bezenmiş olması güvensiz bir insanın hayatın her anında bu güçsüzlüğünden kaçış çabasını duyurur. Sobakeviç sağlam ve güçlü olmayı beynine zorla kazımak istemektedir sanki. Güvensiz insanların genelde yaptığı gibi konuşurken, karşısındakine değil yere ya da her hangi bir noktaya diker gözlerini. Hiç kimse hakkında iyi yargısı vermez Sobakeviç. Herkesten kötülük bekler gibi tetiktedir. Bu da başkasına güvenmenin kendine güvenmekten geçtiğini doğrulamaz mı? Aslında o, öbürleri için söylediklerini rahatlıkla yapabilecek bir adamdır. Dolandırıcılık mı, ahlaksızlık mı, haydutluk mu? Sobakeviç'te hepsinden bir parça vardır. Sobakeviç insanlarda kendini görmektedir. Acemi bir karakterin yapıp yapabileceği de budur zaten. Kendi gerçeğinden başkasını hayal edemez böyle bir insan.

Yemeğe gelince... Sobakeviç de karısı da Çiçikov'u pek konukseverlikle karşılamazlar. Yalnız, sofrada Sobakeviç sıyrılır suskunluğundan; çünkü şimdi sıra hayatındaki en zevkli şeyde, en büyük uğraşısında, yemektedir. Çok yer Sobakeviç ve yemeklerinin tadıyla övünür, fakat çeşidi sevmez. Önceki sayfalarda, meyhaneci kadın Sobakeviç'in parayı dağıtmakta dikkatli olduğunu gösterir. Aynı zamanda meyhanecinin atmaya çalıştığı kazığın bilincinde olduğunu da. Sobakeviç göründüğünden daha kurnazdır. Çiçikov'a verdiği ölü canlar listesindeki erkek diye yutturulan kadın, Sobakeviç'in kazık yememek konusunda olduğu kadar kazık atmak konusunda da usta olduğunu gösterir. Aptal görünüşüne rağmen ne ince hesapçıdır o.

Yemeğe geri dönelim. Sobakeviç neden çeşit sevmez? Çünkü çeşit *"uygarlıktır"* ona göre. *"Uygar"* insan göz zevkini düşünür önce. Yemeğe kıyamayacağın yemekler dizilir *"uygar insanın"* sofrasında. Her bir yemekten bir küçük parça alıp, o çok narin midesine kolaylık olsun diye midir nedir dakikalarca çiğner. *"Uygar insan"* ve parça ağzında çevrilip dururken öbürlerinin sözlerine *"mmm"* diyerek katılan *"uygar insanın"* yemeği iki saat sürer. Ama *"uygar insan"* o iki saatte Sobakeviç'in on dakikada yediğini yiyemez. Sobakeviç, zengin ama yontulmamış, gelenekçi bir efendi tablosu çizer. *"Tutturmuşlar bir uygarlık..."* der. *"Hep uygarlık, uygarlık. Benim evimde geçmez böyle saçmalıklar. Ben iki çeşit yemek yerim.. ama canımın istediği kadar yerim."*

Sobakeviç'in canı ne zaman yemek istememektedir acaba? Onun kafasında yemek fikri hep vardır. Gecenin geç bir saatinde, vücudu akşamki yemeğin ağırlığıyla yatağa yığılmışken bile, aşçısına sabaha ne yapacağını büyük bir iştahla anlatabilir.

Böyle insanlara rastlamamız büyük olasıdır. Hayatın bir yönünü çok ciddiye alanlara yani. Sobakeviç yemek üzerine uzmanlaşmıştır. Bu başka bir şey de olabilirdi. Yüzünü hiç beğenmeyen bir kadının saçlarına çok özenmesi gibi. Yüzünü gerdiren, saçını boyatan erkekleri de unutmuyoruz. Buna genel bir açlığın tek noktada doyurulması diyebiliriz. Bu yüzden o kadının saçları da, yüzünü gerdiren erkeklerin de, Sobakeviç'in damak zevki de bir yama gibidir üzerlerinde. Yama gibidir çünkü insanın bütünselliği tek bir noktada sağlanamaz. Yama gibidir çünkü bu insanlar kaş yapayım derken öyle göz çıkarırlar ki aşırıya kaçarlar. Sobakeviç'in ağzının tadını bilen bir adamdan orta büyüklükte bir ayıya dönüşmesi gibi.

Yemek konusunda söylenebilecek bir başka şeyi de polis müdürünün verdiği davette buluyoruz. Sofrada kocaman bir mersin balığı görür Sobakeviç. Bilinçsiz içtepisi yüzünden bütün görgü kurallarını unutur ve iki dakikada balığı gövdeye indirir.

Sobakeviç yemekteki ateşliliği kadar iyi pazarlıkçıdır da. Hele karşısındakinden çıkar sağlayacağını anlamaya görsün. Çiçikov'un ölü canlar kunusundaki duyarlılığını anladığında sıkı bir pazarlığa girişir. Ölü canların sapasağlam, ahlaki köylüler olduğuna dair garanti verir. Para kazanma hırsıyla kendinden geçerek köylülerin beceriliklerini bir bir anlatır. Çiçikov şimdi onların ölü olduğunu, beş para etmediklerini söylerken bile Sobakeviç saçmaladığını kabul etmez. Biraz aklını başına toplasa kendinin de kabul edemeyeceği bir benzetme yaparak *"ama bugün canlı geçinenlerinin pek çoğu işe yaramaz."* diyerek kendi dediğinde diretir. Çiçikov doğrusu böyle bir çetin cevizle karşılaşacağını ummaz. Sobakeviç'in anlatımsız yüzü; başı yana eğik, şu an olan bitenden habersiz gibi duruşu, Çiçikov'u belki bu işi ucuza kapatacağına dair ümitlendirir. Buna karşın şimdi, bu ilgisiz ve donuk yüz, bu anlatımdan yoksun bakışlar en akıl almaz temellendirmelerle karşısında durur ve Çiçikov'u şaşırtır. Çiçikov'un *"amma da yaptınız, başka yerde bunları parasız alırım."* şeklindeki uyarısına karşı son kozunu oynar ve şöyle der. *"Ama biliyorsunuz, ben bunu dost olduğumuz için söylüyorum, bu alışveriş yasalara uygun değil."* Böyle bir çıkış Çiçikov'un o sakin ve ağırbaşlı yüzünden bir şimşeğin geçmesine sebep olmuştur ama onun yelkenleri suya indireceğini mi sanırsınız? Tabii ki hayır? Çiçikov soğuk kanlı bir tavırla ölü canları almak zorunda olmadığını söylerken Sobakeviç yelkenleri suya indirir. Öyle değil mi ya, ne güzel olacaktı. Sıfır maliyete ne kârlı bir iş yapacaktı. Öyle sanırız ki Çiçkov Sobakeviç'e sofrasına gelen, içi türlü şeylerle doldurulmuş o iri butlu kazlardan daha iştah açıcı bir kaz gibi görünmüştü. Şimdi ise ayaklanmış gidiyordu bu kaz. Ne yapmalı?.. Kibarlık! Tabii ya böyle bir durumda kibarlıktan daha uygun bir çözüm olabilir mi? Ne yazık, Sobakeviç kibarlıkta pazarlıkta olduğu kadar başarılı değil. *"Durun rica ederim"* biçimindeki sözleri, yumuşak hareketleri aceleyle geçirilmiş bir başkasının elbisesi gibi durur. Gogol'un anıştırdığı gibi terbiye edilse de ayı yine ayıdır.

Fena bir bozgundur Sobakeviç'inkisi, Yüz rubleden iki buçuk rubleye düşmek. Fakat Sobakeviç o kadar yüzsüz bir adamdır ki *"İnsan ruhuna şalgam kadar bile değer vermiyorsunuz"* diye içerler Çiçikov'a. *"Kötü bir huyum var. Dostlarıma yardım etmekten kendimi alamıyorum."* der. Sanki lütfediyor. Bu kadar pişkinlik çok az insanda bulunur herhalde.

Sobakeviç Çiçikov'u *"Boş zamanınız varsa yemeğe buyurun."* diye uğurlarken polis müdürünün evinde de, konuk evine ilk geldiğinde de göstermediği bir konukseverlik gösterir. Kim bilir, belki içinden kısa günün kârı diye geçiriyordur.

Kabuğunda Yaşamak

Romanı genel olarak değerlendirdiğimizde, Gogol birçok tipi ele almaktadır. Bu tiplerin bugün de yaşıyor olması gerçeklik açısından incelendiğinde; gerçekçi bir yazarın başarısıdır. Gogol, Piluşkin karakterini işlerken onun insan psikolojisini çok iyi kavradığını anlarız.

Romanda Piluşkin karakteriyle ilk kez Sobakeviç'in anlatımıyla karşılaşmaktayız. Piluşkin'in yaşam şartlarının kendisininkine zıt olduğunu şu cümleyle açıklamak olanaklı. *"Sekiz yüz köylüsü var ama, yaşayışı, yemesi, içmesi, benim çobanımdan beter."* Çiftlik sahipleri olsalar da kendilerine göre üstünlük gördüklerinde, karşısındakileri alaycı ve küçümser bir dille çekiştirirler. Bugüne uyarlarsak; burjuva sınıfından olan kimselerin, birbirlerinin arkalarından dedikodusunu yapıp küfür ettiklerini gördüğümüz gibi.

Piluşkin'in yüzü yaşlıların yüzüne benzer. Çenesi öne doğru çıkıktır. Tükürdüğünde mendille örtmezse, çenesi kirlenir. Çiçikov, bu adama kilise kapısında rastlasa, bir bakır kapik verir.

Piluşkin'in bir huyu vardır. Köyün sokaklarında dolaşır, köprülerin, geçitlerin altına bakar. Ne bulursa evine getirir. Eski köseleler, kadınların kullandığı bez parçalarını bile evinde toplamıştır. Onun bunun unuttuğu eşyaları bile toplar. Suç üstü yakalanırsa, sorun çıkarmaz, geri verir. Bulduğu eşya, evine girdi mi, iş değişir. Büyük yeminlerle bu eşyanın kendi malı olduğunu söyler.

Eskiden böyle değilmiş Piluşkin. Komşuları, çiftlik yönetimi için ondan bilgi alırlarmış eskiden. Karısı ölünce değişim başlar. Büyük bir subayla kaçar. Oğlu serseri bir hayat yaşar. Küçük kızı da ölür. Bütün bunlar Piluşkin'i dönüştürür. Piluşkin cimrinin biri olmuştur.

Gogol'un söylediğine göre Rusya'da bu tipe pek rastlanmaz. Bu tipin şaşırtıcı yanı şudur. Yanı başındaki komşusu har vurup harman savuran biridir.

Piluşkin'in Çiçikov'u karşılarken içinden *"saygının da senin de Allah belasını"* derse de, Rus konukseverliği yüzünden *"Buyurun. Oturun."* der.

Piluşkin, Çiçikov için kabak çekirdeği gibidir. Satış işi kolayca çözümlenir.

Desinler Diye Yaşayan

Gogol, kitapta yer yer rastladığımız okurla konuşmaların birinde insanlığın acıklı durumunu göstermesinden kimilerin rahatsız olduğunu söyler. Bunlar olan biteni çıplaklığıyla anlatan bir kitap basıldı mı *"ağına sinek düşmüş bir örümcek gibi gizlendiği yerden çıkarlar."*

Rusya'da yozlaşma -Çiçikov'un başına gelen yıkımlar- yaşanırken, uzak bir köşede oturmuş kendini derin düşüncelere veren bir adamdan söz eder Gogol.

Yazarımız Kifa Mokiyeviç'i şöyle anlatır:

"Ev işleri uğraşmaz, varı yoğu ile kendini derin düşüncelere verirdi ve özenle şu düşünsel konularda kafa yorardı: bir hayvan derdi çıplak doğar. Neden çıplak doğar? O hayvan neden bir kuş gibi doğmuyor... Demek istediğim, yumurtadan çıkmıyor? Dünya incelendikçe bizim anlayışımızı aşıyor."

Kifa Mokiyeviç, oğlu Moki Kifoviç'in ataklığından, elini attığı her şeydeki yıkıcılığından rahatsız olanların şikayetine kayıtsız kalır. Öyle ya koskocaman oğlunu dövecek değildir. Hem bunu yapsaydı herkes onu zalimlikle suçlardı. Öte yandan oğlunu yola getirmeye çalışsa herkesin diline düşerdi, oğlu incinebilirdi.

Zaten felsefe ile uğraştığından böyle şeylere zamanı da yoktur. Önünde çözmesi gereken felsefi bir sorun vardı: *"Eğer fil yumurtadan çıkmış olsaydı, elbet bu yumurtanın kabuğu çok kalın olacak ve onu topla bile kıramayacaktık. Bu yüzden de başka silahların bulunması gerekecekti."*

Bu anlatım önümüzde koskocaman bir evren sunuyor. Çevremizde gördüğümüz bir sürü işe yaramaz bir sürü kişiyi bu evrende tanımlayabiliriz. Örneğin felsefe ya da felsefe yapmayı yaşamdan koparan, salon sohbetlerine meze yapanları.

Söylemiştik. Gogol çok tehlikeli bir yazar. İnsana tehlikeli şeyler anımsatıyor.

Olmadık durumlardan olmadık sonuçlar çıkaran onlarca Kifa Mokiyeviç yok mu çevremizde? Tüm uğraşılarını, becerilerini gerçekliğe sırtlarını dönüp hayattaki önemsiz ayrıntıları tekrar tekrar yorumlayıp olgular arasında zorlama ilişkiler kurmaya harcayanlar da birer Kifa Mokiyeviç değiller mi? Bunlardan biri cezaevlerinde insanlar öldürülürken, diri diri yakılırken turşulardan söz etmeyi yazarlık sanıyor. Bir başkası kendini nasıl isimlendireceğine kafa yoruyor. Bayan mı dese kadın mı...

Kifa Mokiyeviç'in karakterinin bir başka özelliği de, "desinler" diye yaşamasıdır. Başkalarının onun hakkında belirlemeleri her şeyden önde gelir. Yazarın ifadesi ile: *"Rusya'nın sakin bir köşesinde oturan bu iki kişi, demek ki, maskaraca bir yaşam sürdürmeyi, kendileri için, maskaraca bir hayat sürdürüyorlar denmesinden daha az korkunç buluyorlar."* Özerkleşmemiş bir kişiliğin anlatımıdır bu.

Oblomov'un Öncesi

Tientietnikov'un oturduğu yer pek güzeldir. Burada doğanın güzelliği, insanı büyüler. Peki otuz yaşındaki Tientietnikov, ne yapar burada? Erken kalkar Tientietnikov. Yatağına oturur. Uzun uzun gözlerini oğuşturur. Bu oğuşturma saatlerce sürer. İki saat sonra, kahvaltı masasına geçer. İki saat de orada oturur. Bu iki saat içinde soğumuş çayını içer.

Tientietnikov öğleden sonra çalışma odasına girer. *"Rusya'yı her açıdan, siyasal, düşünsel, dinsel açıdan inceleyen"* bir eser hazırlamaktadır Tientietnikov. Ama bu eser yalnızca bir tasarımdır. Bir kağıda karalayıp durur. Yemekten sonra piposunu yakar. Kendi kendine satranç oynar. Malikanesinden dışarı adım atmaz. Yukarı kata da çıkmaz.

Komşusu emekli subay Tientietnikov için *"beyinsizin biri"* der.

Aslında Tientietnikov'un başarısı için her şey hazırdır. Ama okuldaki öğretim yöntemi bunaltır genç Tientietnikov'u. Okul müdürü Petroviç, disiplinsiz bir eğitimden yanadır. Ama müdür ölür. Yerine geçen müdür disiplin ister. Sıkı bir eğitim uygulanır. Tientietnikov'un aklında hiçbir şey kalmaz.

Memuriyette de aradığını bulamaz. Topraklarına döner. Büyük işler yapacaktır çiftliğinde. Ama burada başarılı olamaz. İçine kapanır. Yanlış eğitim, kafasındaki hayatla ilgisiz ülküler tüketmiştir Tientietnikov'u.

Ortalıktan kaybolan Çiçikov, Tientietnikov'un malikanesinde karşımıza çıkar. Gogol'un deyişiyle *"Kimbilir, biz onu görmeyeli, ne kuruntular, ne tehlikeler geçirmiş olmalı ki biraz yaşlanmış gibi"*

Çiçikov, nabza şerbet vererek malikaneye yerleşir. Bilgece yalnızlık uzun yaşamın sırrıymış, yalnızlık yüksek düşünceler doğururmuş. Çiçikov kısa konuşur ama tam yerine oturtur. Tabii temel konu ölü canlardır. Ama bu çiftlik son derece bakımsızdır. Ölen can bir iki tanedir.

Çiçikov burada biraz kalmak ister ama "işi" vardır. Uşaklardan komşu çiftlikteki General'in kızıyla Tientietnikov'un ilgilendiğini öğrenir. Bunun üstüne Tientietnikov'u buradan işler. Evlenmelidir. Tientietnikov'u konuşturur. Ertesi gün General'in kızını istemek üzere yola çıkar. Tientietnikov'un arabasını almıştır.

Burnu Havada

General, Tientietnikov hakkındaki dedikoduya karışarak sahneye girer. Ona göre Tientietnikov'un

kafası karışıktır sadece, aptal değildir. Petersburg'taki tanıdıkları sayesinde Tientietnikov'a yararlı olabileceğini anlatırken cümlesini yarıda bırakır. Yardımcı olma niyetinde değildir. Kendisini övmek için önündeki fırsatı kullanır.

Konukseverliği, gelenlerin saygılarını kabul etmekten öteye geçemez.. General kimseyi ziyaret etmez. Tartışmaktan hoşlanmaz, çünkü düşüncelerine karşı gelinmesini sevmez. Kendisiyle sürekli bir anlaşma, ancak düşüncelerinin şartsız kabulüyle mümkündür. Kızı Ulnika'nın hatırı için Tientietnikov'a katlanması, saraydan emekli nedime akrabalarının gelişiyle biter. Tientietnikov'un pabucu dama atılır. Nezaket ve diğer kurallar bir yana bırakılarak ona sen diye hitap etmeye başlar. General'e göre herkes sıra farkını bilmelidir. Askeriyedeki hiyerarşik yapı General'in yaşantısında devam eder. Bir insanın adından daha önemli olan bulunduğu işler ve ödevlerdir. Asker için rütbe önemlidir, ad değil. Bulunduğu ödevlere göre karşısındaki insan konuşulmaya değerdir ya da değer değildir.

Çiçikov, ölü canlar ticaretini bir yalanla anlatır General'e. Güya çok zengin, malı mülkü olan bir amcası vardır. General, ölü canları satarsa amcası, ölü canlar karşılığında bütün malını Çiçikov'a bırakmış. General bu oyuna o kadar güler ki, ev inler. Satış mümkün değildir. Çiçikov, General'in yanından hızla ayrılır.

Üçü Bir Yerde

Romanda Pyotr Pyotroviç Pietukh adlı garip bir kişi var; evine gelene söylediği ilk söz şudur: *"yemek yediniz mi?"*

Çiftlik sahibi Pietukh, çiftliğin doğal özellikleri, köylülerin ve kendi ailesinin huzurlu yaşamı, konuklarını candan karşılaması ile eski zaman beylerini anımsatıyor. Yalnız, Pietukh olsa olsa eskinin bir kalıntısı olabilir.

Çiçikov'un, böylesi Avrupa'da bile bulunmaz dediği topraklarını, herkes böyle yapıyor diyerek, üstelik çiftlikleri işleri iyi giderken ipotek ettirmiş. Çünkü oğulları burada sıkılmıştır; büyük kentlerde yaşamak isterler.

İnsanlığın manevi zenginliğini, sonsuz üretkenliğini simgeleyen doğal manzaraya karşıt olarak Pietukh ve ailesi zavallıca ortalama bir yaşam sürüyorlar. Oğulları büyük kentleri hayal ederler. Pietukh sofra hazırlıkları ve yemek yemekle zaman tüketir. Yaşama sevincini yemekten alır. Dostlarını da tıka basa doyurarak ağırlar.

Pietukh, yıkılan bir sınıfı, oğulları da bu yıkıntının üzerinde temelini kuracak olanları temsil eder. Pietukh'da bir sınıfın çöküntüsü kişileştirilmiş.

Pietukh akşamki ırmak gezisi sırasında kürekçi-

y

yanılgının yadsı yollarında
yanılsamaydı yaşamımız
yersiz yurtsuz yarsız yarensiz
yapayalnız yarınsız
yalpa yalpa
yanlışlar yapa yapa
yürüdük yıllarca
yitik yollarda
yörüngesiz yıldız
yırtık yemenili yolculardık
yılanlarla yalanlarla yanyana
yokluğa yer yoktu yamalı yüreklerimizde
yeşil yangınlar yalazlanırdı
yaralı yüreklerimizde
yivsiz yarışmaydı yaşam
yenilmedik yanıldık
yeniden yeniden yine yeniden
yüklendik yorgun yılları yevmiyesiz
yürüdük yürüdük yürüdük
yarsız yarınsız yorumsuz

Kaplan KOZANOĞLU

lerin söylediği halk türküsüne candan yürekten katılır; ama o yitip gidenin farkında değildir. Çiçikov'un düşünceleri, ilgimizi, doğa görüntülerinin canlılığı, çeşitliliği, genişliği ile bize yüce duygular veren bir özelliğine; yitme ve yeniden doğma diyalektiğine çeker.

Bu sıra Platon Mihaliç gelir. Mihaliç çok zengin iki kardeşten biridir. Ama Mihaliç geleceğini yitmiştir. Yaşamdan bezmiştir. Şöyle der Çiçikov'a *"inanın bana, ille de eğlence olsun diye başıma belalar açılmasını isterdim. Keşke bir düşmanım bana kıymaya kalkışsaydı! Ama kimsenin böyle yaptığı yok"*

Gogol, bu bölümde üç kişiyi bir araya getirir. Birisi yaşama yemekle bağlıdır, öbürü yaşamaktan bezmiştir. Öbürü dolandırıcılıkla zengin olmayı seçmiştir.

(Sürecek)

YİTİP GİDEN ZAMANLAR

Afşar TİMUÇİN

Şu sözü iki de bir duyarsınız: *"Zamanın nasıl geçtiğini bilemedim."* Bu bize zamanın hızlı akışı kadar bizim zaman karşısındaki kayıtsızlığımızı duyurur. Zamanı kullanmayı bilmeyenler sonunda onu ellerinden kaçırmışlardır. Geçişi geçtikten sonra duyulan şeydir zaman. Geçerken sanki geçmiyordur, geçerken hiç geçmiyor gibidir. Onu yakından tanıyanlar onun geçmekte olduğunu da sezerler. Ama genellikle onun geçişi pek sezilmez, daha sonra saçlarda, yüz çizgilerinde, duruşlarda, bakışlarda ve en çok da geç kalmışlık duygularında yansır.

Bir şeyleri yarına ya da bir başka güne erteleyerek yaşayanlar zamanın geçtiğini dönemeçlerde anlarlar: Bir kopuş, bir hastalık, bir ölüm bize zamanın geçmiş olduğunu duyurur. Biz mahkeme kapısını beklerken hiç geçmez gibi duran zaman da geçmiştir, biz sevgilimizin yanındayken çabucak geçer izlenimini veren zaman da geçmiştir. Zaman artık yazamadığımız romanların zamanıdır, bir türlü çözmeye davranamadığımız sorunların zamanıdır, gitmek isteyip de gidemediğimiz, görmek isteyip de göremediğimiz yerlerin zamanıdır, kısacası yaşamamışlıkların .ya da yaşanmamışlıkların zamanıdır.

Zamanın değerini bilenler kısa yolları kullanmazlar. Kısa yollar çabuk ve kolay götüren yollardır. Kestirmeden gitmek her zaman iyilik getirmez insana. Uzun yolları, çetin yol koşullarını göze almak gerekir. Aptallar kurnaz olurlar. *"Tilki kurnazı"* derdi lisede fizik öğretmenimiz. Tilkileşmiş insan gerçekte bitmiş insandır. Doğayı kandıramayız, doğa kurnazlıklara göre düzenlenmemiştir; kurnazlıkları kaldıramaz doğa. Doğa koşullarına göre düzenlenmiş olan *insan olmanın yasaları* (toplumun yasaları değil) kurnazlıkları kaldırır gibi yapsa da kaldıramaz. Kurnazlıklarla elde ettiğimiz şeyler bizi rezil etmediği zaman bizi gülünç eden şeylerdir.

Hele büyük amaçlar kurnazlıkla hiç mi hiç bağdaşmazlar. Şairin kurnazı, felsefe adamının kurnazı, bilim adamının kurnazı bir zavallıdan başka nedir ki? Siyaset bile kurnazlık kaldırır da sanat, felsefe ve bilim kurnazlık kaldırmaz. Zamanı iyi kullanamayanlar yani tembeller kurnaz olmak zorundadırlar. Kurnazlık belki de tek çıkış yoludur onlar için.

Biz bir kurnazlar yani tembeller ülkesinde yaşıyoruz. Abonelerine "takribi" fatura gönderen "elektrik idaresi" kurnazdır, sanatı ya da modern sanatı yalnızca biçimbozmalara indirgemiş olan ressam kurnazdır, okuyucularına tencere, tava, bardak armağan eden gazete kurnazdır, halkın duygularını kaşıyan siyaset adamı kurnazdır, zengin ölüsünü kaldırırken duayı uzun tutan imam kurnazdır, gündüz uyumayıp gece uyuyan gece bekçisi kurnazdır, *"vergi vermezsek daha iyi kalkınırız"* diyen işadamı kurnazdır, verimli topraklardaki ağaçları kestirip yerlerine "tripleks villa" adı altında kümesler yaptıran mimarlar ve belediyeciler kurnazdır, yüksek faiz önerisiyle halkın cebinden para çeken "banker" kurnazdır, biriktirdiği üç kuruşu dolara çevirip yastığının altıda saklayan "vatandaş" kurnazdır.

Sorarım size, siz kurnazlıkla ayakta durabilmiş bir toplum, bir topluluk, bir kurum ya da bir birey tanıyor musunuz? Ayakta durabilmiş derken rezil olmamış demek istiyorum. Yoksa, rezilliği göze aldıktan sonra insan pek güzel ayakta kalabildiği gibi istese uçar bile. Rezilliği göze almak da sonunda kurnazın göze almak zorunda olduğu şeydir. Sağlam bir bilgiyle donanmamış olan romancı göz boyamaya kalkacaktır, üç beş kendini bilmezin ya da çıkarcının gözünü boyasa da tarihi kandıramayacak ve rezil olacaktır.

Yalnız zamanı iyi kullananlar iyi, doğru, güzel şeyler yapabilirler. Bireyin bilincini oya gibi işleyerek kendini varetmesi ancak ve ancak zamanın iyi kullanılmasıyla olasıdır. Tembeller ya da ne yapacağını bilemeyerek zorunlu tembel durumuna düşmüş olanlar zamansızlıktan yakınırlar. Oysa zaman vardır ve istemediğimiz kadar vardır. Zaman Beethoven için vardı, Baudelaire için vardı, Flaubert için vardı, Karacaoğlan için vardı, Sait Faik için vardı da sizin için mi yok?

İskelelerde, istasyonlarda, duraklarda bir koşu... Beyimiz omuz vurarak koşuyor. Nereye gidiyor dersiniz? Yarım kalan öyküsünü tamamlamaya mı? Hayır, okey oynamaya koşuyor. Ya da ne bileyim, televizyondaki o uydurma dizilerden birini kaçırmamak için koşuyor. Yürüyen trene bir vahşi hayvan çevikliğiyle atlıyor. Trendeki iyilikçi insanlar hemen hava boşaltma düğmesine basıp kapıyı açıyorlar ve bu vahşi hayvanı içeriye alıyorlar. Vahşi hayvan, büyük bir zafer kazanmış gibi kasılıyor.

Dünyayla bütünleşme düşleri zamanı kullanma-

yı öğrenip namuslu insan olma koşullarını gerçekleştirmeden gerçekleşmeyecek. Zamanı kullanmak zamanı işe yaratmak demektir. Yoksa, ayakkabı gibi, ceket gibi, prezervatif gibi kullandıktan sonra, onu herkes yapıyor. Gerçek insanlar zamanı iyi kullandılar ve insan için, bütün insan için, bütün bir insanlık için güzel işler yaptılar. Onlar, ayrıca, kendileri için onurlu yaşam koşulları geliştirmeyi bildiler.

Zaman yok demeyin, herşey için zaman var. Zaman var ama siz yoksunuz. Okumak için gerekli zamanı okey masasında geçirdiniz, insanlara güzel şeyler verebilmek için gerekli zamanı meyhanede tükettiniz, iki satır bir şey yazacak yerde çene çaldınız. Zaman çok çabuk geçti, değil mi? Yüz çizgileriniz derinleşti, gıdığınız sarktı, saçlarınız ağardı, bir iki yıldır hafif de kamburunuz. Tansiyon inip çıkıyor. Mide berbat. Dizlerde ağrılar. Ve bir hayalet bir gün karşımıza çıkıyor ve soruyor size: *"Ne yaptın gençliğini?.."*

Evet, zaman çok çabuk geçiyor. Daha dün gençtik, nasıl birdenbire yaşlanıverdik. "Şebabet" elden gitti mi umutsuzluklar, kırılmışlıklar,tedirginlikler başlıyor. Hep aynı soru: *"Ne yaptın gençliğini?"* Bir doğrucu da çıkıp; *"Salak gibi harcadım gençliğimi"* der mi? Hiç sanmıyorum.

... ve bir kitap

Hayrettin Geçkin'in ikinci kitabı *Düş Lekeleri* geçti elime. *Düş Lekeleri* iyi bir kitap. Hayrettin Geçkin bilinçli bir öğretmen. Neyin şiir olduğunu, neyin şiir olmadığını biliyor. Şiirinde o kolay kolay bulunmaz ince duyarlıkları yakalamış, yakalamayı başarmış: *"yağmurlara tipilere tutuldum da yaşadım /sevdalara tutuldum da gezdim dağları / kah bitişik komşumdu aşk / kah birkaç yıldız ötede göçebe."*

Hayrettin Geçkin çocukluğuna dönüyor sık sık: *"O dağların / yakıları kalmış yalnızca / çocukluk giysilerimin ceplerinde."* Bugünüyle çocukluğu arasında köprüler kuruyor: *"Ne zaman / bayram deseler/ anamın yoksulluğunu gizlediği / cam kırığı gülüşlerinde / acıklı bir salıncak kurarım / kendime."* Acılı bir çocukluğun kolay kolay silinmeyen izleri Hayrettin Geçkin'in şiirlerinde pırıl pırıl bir anlatım kazanıyor: *"Annem daha küçük bir kız / oyuncaklar büyütüyor kucağında / atom bombalarını şeker sanacak kadar çocuk / beni kentlerin arka bahçeleri büyütüyor."*

Düş Lekeleri'ni bir yerlerde bulup okumalısınız. Onun çocukluk izlenimlerinde hepimizin yaşamımızı şu ya da bu yanıyla açıklayan bir şeyler var: *"hani kırlangıçlar her bahar / babamın gülüşlerinden getirirdi ya / kısık gaz lambamızda yaktığımız / benim kartpostal aşklara tutulduğum zamanlar..."*

Hayrettin Geçkin'e "eline sağlık" diyelim. Telefonunu vereyim isterseniz: 0262 3111602

O GÜNLERDEN KALAN

ulaşım ulaşılmaz bir hızda
dünyanın kargaşasına akıyordu
yalnızca bir gülümseme küçük kızdan
buzlanmış duyguları yıkıyordu
oysa söyleyecek neler vardı
o eski günlerde kaldı

yine bir kuş yalnız ağaçta
yine bir ses bir üzünce benzer
mevsimler şaşırmış mıydı
bu mevsimde gül ne gezer
oysa anlatılacak düşler vardı
kimbilir nerede kaldı

kuytu bir meyhanede oturmuştuk
ufkumuzu açan bir söyleşiye dalmıştık
baharla gelen bir türkü bulmuş
düşlerimize yeni kılıflar bulmuştuk
oysa yapılacak işler vardı
günlerin ardında mı kaldı

inanmıştık umuda ve içtenliğe
hep bir ekmeği paylaşmak istedik
su gibi arı duru duygularda
çocukluk muydu bir şeftali bir erik
oysa söyleyecek sözler vardı
yoksa yalnızca yürekte mi kaldı

Mustafa EMRE

"BARIŞ" SÖZCÜĞÜNÜ DE Mİ UNUTTUK NE?..

Gerçekten, Yunanistan'daki "Maraton Barış Yürüyüşü" Hâlâ Her Yıl Yapılıyor mu Acaba?

Demirtaş CEYHUN

Ünlü ozan **Peloponezli Nikiforos Vrettakos**, dilimize **"Gelen Barış"** adıyla aktarılmış şiirinde; *"Savaş bitti / Bir sessizlik / Sonra kuşlar geri geldi."* diye tanımlar **"barış"**ı...

Gerçekten, nedir acaba **"Barış"**?

Tek kurşun sıkmadan koca **Sovyetler Birliği**'ni sona erdirerek dünyayı tek kutuplu hale getiren emperyalist Batı, bu süreçte **"Barış"** sözcüğünü de dil dağarcığımızdan söküp atmış da, farkında bile değiliz. Ne acı...

Oysa, savaşlar bile **"Barış"** çığlıkları atılarak başlatılırdı daha düne dek. Örneğin, **Hitler, "Amacımız Sırpları ve Yunanlıları İngiliz boyunduruğundan kurtarmaktır. Biz BARIŞ için savaşıyoruz!"** diye söylevler çekerek saldırmışlardır Yugoslavya'ya ve Yunanistan'a 1941 yılında, nasıl unutulur. 1974 yılındaki Kıbrıs çıkartmamızın adı da **"Barış Harekatı"**dır, anımsanacağı gibi. Amerikalılar da, 1985 yılında yaptıkları, her biri yetmiş yetmiş beş milyon dolara malolan uzun erimli, nükleer başlıklı MX Missill tipi füzelere **"Barış Koruyucusu"** adını vermişlerdir.

Ama bugün, **barış**'tan söz etmek saldırganların aklına bile gelmiyor artık saldırırken. Örneğin, Avrupalılar, **Sırp kasabının terörüne son vermek** amacıyla Yugoslavya'ya asker çıkarıyorlar. Bin Laden'i yakalayıp **El-Kaide örgütünün terör odaklarını kurutmak** için Afganistan savaşını başlattıklarını söylüyorlar Amerikalılar. **Iraklıları Saddam Hüseyin teröründen kurtarmak** amacıyla Bağdat'a bir saldırı daha düzenleyeceklerini açık açık ilan ediyorlar. İsrail ordusunun, **Müslüman örgütlerinin terör saldırılarını durdurmak** amacıyla Filistin'e girdiğini savlıyorlar, **kör kör parmağım gözüne** umursamazlığıyla...

Nitekim, **"Barış"** sözcüğünün kullanılması galiba gerçekten yasaklanmış kl, 22 Haziran 2002 günlü Milliyet gazetesinde çıkan bir habere göre, Rum öğretmen arkadaşlarıyla birlikte kurdukları koro ile İstanbul'da bir **"Barış Konseri"** verdikleri için Kuzey Kıbrıslı beş bayan öğretmen hakkında da soruşturma açılmıştır geçtiğimiz günlerde.

Ama, daha dün, 1940'lı yılların sonlarında, on milyonlarca insanın ölümüne neden olmuş İkinci Dünya Savaşı'nı yaşamanın dehşetiyle herkes **"Barış"** çığlıkları atıyordu oysa.

Örneğin, 1949 yılı Nisan ayı başlarında Amerikalılar Kanada ve yandaşları Avrupa ülkeleri temsilcilerini Washington'a çağırıp bir antlaşma imzalatarak, **NATO** adıyla yeni bir ordu kurmaya kalkışınca, 75 ülkeden iki bini aşkın aydın da, gene aynı günlerde, 1949 yılı Nisan ayı sonlarında, derhal Paris'te toplanarak, ünlü bilim adamı **Jollot-Curie**'nin başkanlığında **"Dünya Barış Konseyi"**ni kurmuşlardır. Amerikalıların, ertesi yıl ansızın patlak veren **Kore Savaşı**'nda da gene atom bombasını kullanmamaları için Dünya Barış Konseyi'nin 1950 yılı Mart ayında yayımladığı **"Stockholm Çağrısı"**nı da bir anda on milyonlarca kişi imzalamıştır, bilindiği gibi...

Ama ne var ki, Amerikalı ideologlar, bu olay üzerine, basın yayın organlarını ustaca kullanarak, **"içinde BARIŞ sözcüğü bulunan her türlü girişimin 'Gizli Komünist Örgütlenmesi' olduğu"** savını batı kamuoyuna benimsetmeyi gerçekten de başarmışlardır. Ülkemizde de, anımsanacağı gibi, 12 Eylül cuntası ilk iş olarak **Barış Derneği**'ni kapatmış ve bütün yöneticilerini yıllarca zindanlara tıkmıştır.

İşte o günlerde, Yunanistan barış örgütlerinin Atina'da ortaklaşa düzenledikleri **"Türk-Yunan Dostluğu"** başlıklı bir toplantı da, her yıl nisan ayı sonlarında bir pazar günü onbinlerce Atinalı'nın şarkı söyleyip sirtaki oynayarak katıldığı görkemli **"Maraton Barış Yürüyüşü"** ile sona eren on günlük Uluslararası Barış Şenlikleri'nin etkinliklerinden biri olarak düzenlenmiş meğer.

Bilyorsunuz, **Maraton**, Yunanistan'da Atina'nın 34 km. güneydoğusundaki bir yerin adıdır. İ.Ö. 490 yılındaki **Pers savaşında** Büyük Dara'nın ordusunun bozguna uğratıldığı muştusunu bir an önce ulaştırmak için Maraton'dan Atina'ya yalınayak soluklanmadan koşan asker haberi verir vermez öl-

düğü için adı, Yunanistan Barış Komitesi'nin, Amerikan üslerini protesto etmek amacıyla düzenlediği yürüyüşe izin verilmeyince, aynı zamanda da milletvekili olan Barış Komitesi kurucularından **Lambrakis**, o gün Maraton'dan Atina'ya tek başına yürüdüğü için devletin gizli güçlerince bir ay sonra öldürülmüştür Selanik'te.

Albaylar cuntası sona erip, Cumhuriyet kurulduktan sonra da, Yunanlı dostlar artık her yıl nisan ayı sonlarında Maraton'dan Atina'ya görkemli **Barış Yürüyüşleri** düzenlemeye başlamışlar. İşte, bu yürüyüşlerin onbirincisine ben de katılmıştım bir rastlantıyla.

Döner dönmez, 28 Mayıs-10 Haziran 1989 tarihli **"Adımlar"** dergisinde yayımladığım, bu görkemli yürüyüşle ilgili izlenimlerimi ve o toplantıda yaptığım konuşmayı, bugün bir kez daha yayımlamakta yararlar görüyorum doğrusu.

Türkiye ve Yunanistan

1989 yılı Nisan ayında Atina'dan düzenlenen **"Türk-Yunan Dostluğu"** konusundaki 2 günlük bir sempozyuma beni de konuşmacı olarak çağırmışlardı. Konu, gönderilen çağrı yazısı ve eklerine göre silahsızlanmaydı. Gorbaçov ile Reagan'ın başlattıkları dünya silahsızlanma girişimlerine bizler de Türk ve Yunan aydınları olarak ne gibi katkılarda bulunabilirdik?

Doğrusu, bugüne dek kimine sözcü olarak, kimine gözlemci olarak böylesi birkaç (birçok) uluslararası toplantıya katılmıştım. Bu nedenle, biraz da önyargılı gitmiştim Atina'ya. Nasıl olsa bu toplantı da, tıpkı ötekiler gibi, lüks bir salonda aydınların beyin cimnastiğiyle geçecekti.

Ama öyle mi oldu ya?..

Yunanistan, vallahi bir kez daha şaşırttı beni...

Gerçekten, bugünkü Yunanistan'ı yeterince tanıdığımızı (hatta aydınlarımızın yeterince tanıdığını) söyleyebilir miyiz acaba?

Oysa, eski Yunan'a hayranız. Mitolojisine, sanatına, kültürüne... Örneğin, bugün dilimize çevrilip yayımlanmamış Yunan klasiği kalmamıştır diyebiliriz sanırım. Milli Eğitim Bakanlığınca dünya klasiklerinin yayımlanmasına başlanır başlanılmaz, anımsadığımız kadarıyla, ilk işimiz Yunan klasiklerini Türkçeye çevirtip yayımlamak olmuştu. Aisopos'u (Ezop'u), Solon'u, Sophokles'i, Euripides'i, Aristophanes'i, Eflatun'u, Aristo'yu, Xenophon'u, Theokritos'u, Epiktetos'u, daha nicelerini yani, çok iyi biliriz.

Ama, bugünkü Yunanistan'ı? Yunan halkını? Çağdaş kültürünü, sanatını yeterince tanıdığımızı, bildiğimizi savlayabilir miyiz?

Anımsıyorum da... 1960'lı yılların ortalarında, Themos Kornaros'un o ünlü romanı **"Haydarî Kampı"**nı okuduğum zaman nasıl sarsılmıştım... Demek, İkinci Dünya Savaşı, Yunanistan için salt Arnavutluk cephesinde verdikleri İtalyan-Yunan Savaşındaki yiğitlikleri değilmiş. Asıl savaş, faşist Alman ordularının ülkeyi tamamen işgal etmesinden sonra halkın verdiği direnme savaşıymış meğer. Yurt savunması savaşıymış. Ama ne yazık ki, çocuk belleğimde, çocukluğumun gazetelerinden dergilerinden bu İtalyan-Yunan Savaşı ile ilgili bir dolu kahramanlık öyküleri kalmış da, asıl bu yurt savunması savaşıyla ilgili, yiğitçe direnmeyle, EAM'la (Ulusal Kurtuluş Cephesi ile), ELAS'la (Ulusal Halk Kurtuluş Ordusu ile) ilgili tek bir sözcük anımsamıyorum.

Kısacası, Dido Sotiriu'nun o ünlü **"Buyruk"** adlı anı-romanını okuduğumda da sarsıldım. Oriana Fallaci'nin **"Bir İnsan"** adlı kitabında Panagulis'in yaşam öyküsünü ve demokrasi için tek başına yaşamını ortaya koymasını okuyup öğrendiğimde de...

İşte, sadece iki günlük bir sempozyuma katılmak üzere çağrıldığımı düşünerek gittiğim bu toplantılarda da, Yunanistan beni gerçekten bir kez daha sarstı, şaşırttı. Çünkü, Yunanistan'da gerçekleştirilen salt iki günlük bir sempozyum değildi. Tam on günlük bir barış şenliğiydi içine birden düştüğümüz etkinlikler. Bu sempozyumu da içeren bir etkinlikler bütünüydü olay. Zaten adı da **"Barış İçin On Gün"**dü. Ve etkinlikler, 23 Nisan pazar günü tarihi Maraton yolunda yapılan, onbinlerce Atinalının katıldığı, 42 kilometrelik görkemli bir yürüyüşle, BARIŞ YÜRÜYÜŞÜ ile son buluyordu, büyük barış savaşçısı (ölümsüz Z) Grigoris Lambrakis'in anısına saygıyla...

Sahi... Lambrakis?.. Ölümsüz Z... Grigoris Lambrakis!..

Vassili Vassilikos'un, Fransa'da yayımlanır yayımlanmaz dilimize de aktarılan o ünlü romanı **"Ölümsüz Z"**yi nasıl unuturum Allah aşkına?.. 60'lı yılların sonlarında onu okuduğumda da sarsılmıştım. (Costa Gavras'ın, bu romandan yaptığı aynı adlı filmi ise, ne acıdır ki tam 20 yıl sonra, geçenlerde İstanbul'da anca görebildim. Üstelik güzel bir raslantıyla... Lambrakis yürüyüşünden henüz dönmüştüm...)

Grigoris Lambrakis, Yunanistan barış hareketinin kurucularındandır. Paris Komitesi, 21 Nisan 1963 günü, tarihi Maraton yolunda, Maraton'un başladığı noktadan Atina'ya, 42 kilometrelik bir **"Barış Yürüyüşü"** yapmayı planlar. Ancak, Yunanistan Krallığının, o dönemdeki soğuk savaş yüzünden daha da şiddetlenmiş baskıcı yönetimi bu

yürüyüşe izin vermez ve o gün için sokağa çıkmayı yasaklar. Ne var ki, Lambrakis, aynı zamanda Demokratik Sol Parti'den milletvekilidir. Dokunulmazlığı (güya) vardır. İşte, bu ayrıcalığından yararlanarak, 21 Nisan günü, tek başına, elinde pankartı, tarihi Maraton'un başlangıç noktasından Atina'ya doğru yürümeye başlar. Yol boyu, kimi barışseverler kendisine katılmak isterlerse de hemen tutuklanırlar. Yüzlerce, binlerce insan tutuklanır o gün. Ve Lambrakis, tek başına tam 42 kilometre yürüyerek Atina'ya girmeyi başarır. Tabii, Lambrakis'in bu yiğit direnişi ve başarısı, faşistlerce cezalandırılmakta gecikmez. Tam bir ay sonra, 22 Mayıs 1963 günü, gene Barış Komitesinin bir toplantısına katılmak üzere gittiği Selanik'te, güvenlik güçlerince planlanmış bir komployla, faşistlerin saldırısına uğrar ve güvenlik güçlerinin gözlerinin önünde öldürülür. Olay, hükümetçe örtbas edilmek istenirse de, Hristos Sartzedakis adında genç bir savcı (şimdi Yunanistan cumhurbaşkanıdır) yiğitçe kanıtların ve tanıkların üzerine gider, olayın bir komplo olduğunu ortaya çıkarır. Az da olsa, sorumlu generallerin, genel müdürlerin filan yargılanmalarına ve cezalandırılmalarına neden olur. Bu durum üzerine derhal görevinden alınır ve kısa bir süre sonra da Papadopulos başkanlığındaki Albaylar Cuntası yönetime el koyar.

İşte, Lambrakis'in çeyrek yüzyıl önce yaşamı pahasına tek başına gerçekleştirdiği bu barış eylemi, şimdi, nerdeyse bütün Atinalıların katıldığı bir BARIŞ ŞENLİĞİ haline dönmüştü. Her yıl, 21 Nisan günü (vaya 21 Nisana en yakın bir pazar günü) binlerce, onbinlerce Atinalı, gerçekten tam bir şenlik havası içinde, coşkuyla, Amerika ve Nato üslerinden arındırılmış bir Avrupa ve Akdeniz için, askeri harcamaların azaltılması ve silahsızlanma girişimlerinin desteklenmesi için, her türlü silahlanmaya karşı, barış çığlıklarıyla yürüyorlardı bütün bir gün. Tanığıyım. Çünkü, 23 Nisan 1989 günkü yürüyüşe, Dikili Belediye Başkanı Osman Özgüven ve ekonomist Prof. Dr. Yakup Kepenek ile birlikte ben de katıldım. Üstelik, katıldığımız yürüyüş 11 yıldır gerçekleştiriliyordu ve bu onikincisiydi. Sonra, gördüğümüz kadarıyla artık yalnızca Atinalılar da değildi yürüyenler, çağrılı, çağrısız dünyanın dört bir köşesinden gelmiş kişiler de vardı yürüyenler arasında. Tam bir insanlık şenliğiydi. Uluslararası bir şenlikti. Ama ne acıdır ki, bu yıl 12'ncisi yapılan bu şenlikten hem haberimiz yoktu, hem de yürüyüş kolunda sadece üç Türktük. (Öneriyorum: Önümüzdeki yıl, sanırım 22 Nisan 1990 Pazar günü yapılacak 13. Lambrakis Barış Maratonu yürüyüşüne, bizler de Türkiye'den büyük topluluklar halinde katılalım. Binlerle katılalım...)

Bu barış şenliği içerisinde, yukarda değindiğim gibi, Türk Yunan Barışı konusunda da iki günlük bir sempozyum düzenlenmişti. Sempozyuma, Osman Özgüven, Yakup Kepenek ve benden başka birileri daha çağrılmış mıydı? İşittiğim kadarıyla çağrılmışlardı. Demek zamanları denk düşmemiş, gelememişler. Ama kimlerdi onlar, bilemeyeceğim. Tabii, toplantılara Türkiye'yi temsilen katılmamızdan söz edilemeyeceği gibi, benim TYS'i temsilen katılmamdan da söz edilemezdi. Ayrıca, TYS adına filan da çağrılmamıştım. Çağrı, doğrudan adıma gelmişti. Nitekim, toplantılar sırasında da böylesi temsilciliklerden kesinlikle söz edilmedi. Sempozyum, bir çeşit aydınlar toplantısı gibiydi gene.

Bu on günlük barış şenliği ve Maraton, Yunanistan'daki halen mevcut üç ayrı barış örgütü olan AKE (Bağlantısızlar Barış Hareketi), EEDYE (Yunanistan Uluslararası Yumuşama ve Barış Komitesi) ve KEADEA (Silahsızlanma, Uluslararası Barış ve Ulusal Bağımsızlık Hareketi) tarafından ortaklaşa düzenlenmişti. Ancak, sempozyumun sorumluları ve yöneticileri, bu üç örgütten sadece ikisinin, AKE ve EEDYE'nin başkanlarıydı. Çünkü, EEDYE'nin başkanı, eski Atina Baro başkanlarından ve halen Atina Barosu Onur Başkanı Sayın **Evangelos Maheras** ile Yunanistan'ın ünlü avukatlarından AKE'nin başkanı Sayın **Mihalis Peristerakis**, bir süre önce Yunanistan Parlamentosu Başkanı Sayın **Yannis Alevras**'a ortak bir başvuruda bulunmuşlar ve kendisinden, Türkiye ile Yunanistan'ın karşılıklı bir anlaşmayla askeri giderlerini % 10 indirmeleri konusunda girişimlerde bulunmasını istemişlerdi. Sempozyumun gündeminin tek maddesi de buydu.

Yunanistan Parlamentosunun 1989 bütçesini görüştüğü sırada, 1988 yılı Aralık ayında yapılan bir öneride, gerek Yunanistan'ın, gerekse Türkiye'nin halen ciddi ekonomik sorunları olan küçük ülkeler oldukları; modern silahların maliyetlerinin ise artık, bu iki ülkenin bütçelerinin kaldıramayacağı boyutlara ulaştığı; ayrıca bu karşılıklı silahlanma yarışının iki ülke arasında gereksiz ve çok tehlikeli gerginleşmelere de neden olduğu vurgulanarak, parlamentoların ve hükümetlerin derhal anlaşarak, her iki ülkede de askeri giderlerin % 10 azaltılmasına ve 5 yıl için dondurulmasına karar verilmesi istenilmekteydi. Ekonomistlere yaptırılan araştırmalara göre de, böyle bir indirimle, örneğin 4 yılda Atina metrosu gerçekletirilebilirdi. İki ülkenin dış borçlarında mutlaka önemli bir hafifleme sağlanırdı. Her iki toplumun da yaşam düzeyi hızla yükselirdi.

Ayrıca, bu önerinin yalnızca kendi görüşleri olmayıp, Türk ve Yunan barışseverlerinin ortak görüş ve istekleri olduğu da özellikle belirtiliyordu.

Silahsızlanmanın ve barışın, ancak halkların ortak çabalarıyla, (uluslararası siyasal dile yeni yeni giren güzel deyim) halkların diplomasisiyle gerçekleştirilebileceği ortak sonucuna varılan sempozyumun ilk gününde ünlü yazar **Dido Sotiriyu**, Bağlantısızlar Barış Hareketi Başkanı **M. Peristerakis**, osman Özgüven ve ben konuştum. Daha sonra da, toplantıya katılan, çağrılı çeşitli örgütlerin temsilcileri kısa, ama tartışmalı konuşmalar yaptılar. İkinci gün ise, sorun ekonomik açıdan ele alındı. Atina Üniversitesi ekonomi profesörü **Yannis Samaras** ve SHP Merkez Yönetim Kurulu üyesi ekonomist Prof. Yakup Kepenek, ülkelerinin ekonomik durumları ve silahlanma giderleri konusunda birer tebliğ sundular.

Sayın Mihalis Peristerakis, ilk günkü konuşmasının sonunda, iki halk arasındaki dostluğun ve silahsızlanmanın başarılabilmesi için biz barışseverlere büyük sorumluluklar düştüğünü belirterek, bir de öneride bulunmuştu. Önümüzdeki sonbaharda Selanik'ten İstanbul'a bir **Barış Yürüyüşü** düzenleyelim demişti.

Yazılı konuşmamı okumaya başlamadan önce, ben de, bu öneriye yürekten katıldığımı belirttim.

- Sayın Peristerakis'in, yalnız yürüyüş önerisine değil, bütün önerilerine yürekten katılıyorum, dedim. Ancak, önerilerinin çoğuna yürekten katılıyorum demekten öte elimden bir şey gelmiyor. Örneğin askeri harcamaların, hem de silah alımları dışındaki cari giderler kısmında, her iki ülkede de karşılıklı anlaşılarak % 10 indirim yapılması önerisini, katılmak şöyle dursun, az bile buluyorum. Keşke, insanlık anlaşsa da askeri harcamalar bütün dünyada sıfıra indirilebilse. Lakin, bu konuda gerçeği söylemekten öte elimden hiçbir şey gelmiyor. Ama, Peristerakis dostun, fizik gücümle katkıda bulunabileceğim önerileri de var. Örneğin, Selanik'ten İstanbul'a Barış Yürüyüşü. Hem belirteyim ki, bu öneriyi yalnız desteklemekle kalmayıp, sizlerle birlikte yürüyeceğime söz veriyorum. Ayrıca, öneriyorum da; Selanik'ten İstanbul'a düzenlenecek bu barış yürüyüşü, niçin bir yıl Selanik'ten İstanbul'a, ertesi yıl da İstanbul'dan Selanik'e olmasın, dedim.

Ardından da yazılı konuşmamı okudum.

Sevgili dostlar,

Benim sevgili barışsever komşularım,

Ülkenize ilk kez, geçen yıl, anımsadığım kadarıyla Davos görüşmesinin hemen ardından gelmiştim. Galiba, Davos görüşmesinden sonra ülkenize gelen ilk Türk yazarı da bendim.

*Davos görüşmeleri, bilmem sizde de alaya alındı mı? Hemen itiraf edeyim ki, ülkemde bazı çevrelerce, zaman zaman büyük iştahla hafifsenmeye çalışıldı, **"Davos Ruhu"** gibi benzetmelerle küçümsenmek istendi, alaya alındı. Bu çevreler acaba niçin, iki taraflça da olumlu karşılanan, sürdürülmek istenen Davos görüşmelerinin yarattığı bu güzel ortamı başarısız kılmayı amaçlıyorlardı veya arzuluyorlardı, bilemeyeceğim. Veya bu tür olaylarla bile bile ilgilenmiyorum. Ben, Davos görüşmelerinin çok olumlu sonuçlar verdiği inancındayım. Belki ülkemde, bu sözlerim gene aynı biçimde alaya alınacak, ama olsun. Ben Davos'tan yanayım. Çünkü, gene hemen itiraf edeyim ki, halklarımız arasındaki dostluğun zorluğunun, ama aynı anda da zorunluluğunun bilincine varma açısından geçen yılki ben'le, bu yılki ben, kesinlikle aynı değiliz. Ve bu değişimimde de Davos'a çok şey borçluyum, iyi biliyorum.*

Sevgili dostlarım!.. Bu yıl da, tıpkı geçen yıl ki gibi, yüreğim, tepeleme sevgi, kardeşlik, dostluk ve barış dolu olarak geldim sizlere.

*Yazarlık ve yazarlar, şimdiye dek değişik zamanlarda, değişik çevrelerce, kah lanetlenerek, kah alkışlanarak, kutsanarak, çok değişik ve çeşitli biçimlerde tanımlanmışlardır. Biz yazarlar için, **"İnsan mühendisi"** de denilmiştir, bir dönemde. Bu tanımı, gerçekten severim de... Ancak ne var ki, yüreğim, şimdilerde bu tanımı, onca sevdiği halde, gene de içine sindirimez oldu nedense. Nasıl anlatsam... Sanki, bu **mühendis** sözcüğü içinde yazarlıkla zor bağdaşabilir bir anlam katılığı da varmış gibi... Öyle bir duygu... Galiba, işte bu yüzden, biz yazarlar **"İnsan mühendisleri"** olmaktan çok, **İnsan kuyumcuları**'yız. **"İnsan kuyumcuları"** olarak tanımlamak daha yerinde olurmuş gibi. Yazarlar da sanki, tıpkı kuyumcular gibi, değerlerinin farkında bile olmayan külçe halindeki kaba metalleri, kaba taşları sihirli mücevher ışıltısına boğan kuyumcular gibi tıpkı, insanları kendi gizli güzelliklerine kavuşturan birer büyücü... İşte bu yüzden, bence, yazarlar en az akıl ve mantıkları kadar duygularının da buyruğundadırlar, diyorum.*

Değerli dostlarım... İşte, biz yazarların temel özelliklerinden olan bu yanlarını sizlere bir kez daha anımsatarak, hoşgörünüzle, burada, bir değerli dostumun kitabından Anatole France'ın bir sözünü aktarmak istiyorum. Ama hemen şunu da belirteyim ki, sözünü ettiğim kitap, ülkemde bir iki ay önce yayımlanmış, Türk-Yunan ilişkilerini konu edinen bir inceleme ve denemeler kitabıdır. Yazarı da, değerli dostumuz Herkül Milas. Belki kendisi de şu an aramızda, salondadır. Dostum Herkül Milas'ı, soruna böylesine bilimsel

bir iyimserlikle, olumlu ve aynı zamanda da cesaretle, açık yüreklilikle yaklaşmış bu çalışmasından dolayı içtenlikle kutlarım. Milas'ın kitabı, inanın, birçok yargımı sarstı, önümde yeni yeni ufuklar açtı, yeni yeni sorumluluklar yükledi bana, çok şey öğrendim ondan. Belki sizde bu konularda yazılmış, yayımlanmış başka bilimsel çalışmalar da vardır. Ama bizde, Herkül Milas'ın kitabı, bu konudaki ilk önemli kitap sayılabilir. Kendisine, bu çalışmasından dolayı huzurunuzda teşekkür etmek istiyorum.

Anatole France, ***"İnsan, inanmak istediğine inanır."*** demiş. Kuşkusuz, Anatole France, olumsuz anlamda kullanmış bu sözü. Bağnazlığı vurguluyor. Kuşkulanmadan, araştırmadan, incelemeden, yani düşünmeden inanmanın yanlışlığını vurguluyor. Ancak, ben gene de, bu cümlede insancıl bir yan buluyorum. Olumlu bir yan, insana özgü, iyimser, sıcak bir yan. Çünkü, inanıyorum ki, yaratmak için önce inanmak gerek. İnsan, hülyasının gerçekliğine inanmalı ki, yaratabilsin. Başarabilsin. Bu nedenle de, halklarımız arasındaki dostluk konusundaki kimi düşüncelerimi söylemeden, önce bu dostluğu mutlaka gerçekleştireceğimize inanmak isteyelim ve lütfen inanalım, diyorum. Çünkü inanmak istersek, inanırız.

Bilindiği gibi, iki süper devletin 1950'lerde başlattığı silahlanma yarışı, daha 1970'lere varmadan, nükleer silah stokunu bir anda dünyayı yok edecek boyutlara ulaştırmıştı. İşte bu korkunç gerçek karşısında şaşıran süper güçler, bu tarihlerden sonra, güya, hiç olmazsa bir takım füzelerin üretiminin sınırlandırılması görüşmelerine başlamışlardı. Ama ne var ki, bir yandan bu görüşmeler sürdürülür, hatta ***SALT-I, SALT-II*** antlaşmaları gibi, ***"Helsinki Sonuç Belgesi"*** gibi kimi belgeleri imzalarlarken, öte yandan da nükleer silah teknolojisini ve üretimini korkunç bir hızla geliştirmişlerdi. Bilindiği gibi, bu nedenle, Gorbaçov, Hiroşima'ya atom bombası atılmasının 40. yılında, nükleer denemelerin durdurulması konusunda tek taraflı bir MORATORYUM ilan etti, 6 Ağustos 1985 tarihinde. Önce tek yanlı başlayan olumlu gelişmeler, gene Gorbaçov'un ısrarlı girişimleriyle, bugün NATO'nun ve Varşova Paktı'nın durumlarını bile kendi içlerinde tartışmaya kadar vardırdı.

Silahlanma, artık günümüzde, bizim gibi ekonomik sorunları olan, kalkınma çabası içindeki küçük ülkelerin bütçeleriyle gerçekleştirilecek boyutları çoktaaan aşmış durumdadır. Lükstür. Bugün Amerika Birleşik Devletleri'nin bütçesi bile bu korkunç silahlanma yarışında bocalar duruma girmiştir. Bilim adamları, ***"Eğer, 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana otomobil fiyatları da, silah maliyetlerindeki o korkunç boyutlarda artmış olsaydı, bugün bir otomobilin fiyatı, en aşağı 300 bin dolar düzeyinde olurdu."*** diyerek işin ciddiyetini vurgulamaktadırlar.

Kuşkusuz, bugün değişen yalnızca silahlanma konusundaki tutum da değildir. İnsanlığın, yaşadığı şu son çeyrek yüzyıl içinde o büyük teknolojik sıçramalarla birlikte birçok temel kavramı da erozyona uğramış, erimiş veya anlam değiştirmiştir. Örneğin, yüzyıl önce bütün Batının üzerinde titrediği **ulusçuluk** düşüncesi, bugün çoğu Batılı aydınlar açısından gerici bir düşünce sayılmaktadır artık. Ünlü Fransız düşünürü Roger Garaudy, 1983 yılında İstanbul'da yaptığı bir konuşmada, bu gerçeğin altını şöyle çizmişti: ***"Biz Avrupalıların insanlığa yaptığı en büyük kötülük, 18.yüzyılda ulusçuluk düşüncesini bulmamız ve yaygınlaştırmamız olmuştur."*** demişti. Ama emperyalizm, bugün bağımsızlık ve özgürlük kavramlarını da erozyona uğratmış, eritmiş veya anlam değiştirtmiştir. Örneğin, ulusçuluk düşüncesini, özgürlük ve bağımsızlık düşüncesini sömürgeleri için en büyük tehlike olarak gören emperyalist Batı, özellikle şu son çeyrek yüzyılda sömürgelerine önce ulusçuluk düşüncesini, sonra da bağımsızlığı ithal eder duruma gelmiştir. Bugün birçok Uzak Asya ve Afrika ülkesi bağımsızlığına eski efendisi devletin lütfuyla bir antlaşma sonucu, bağımsızlık savaşı vermeden kavuşmuş durumdadır.

Sevgili dostlar!.. Halklarımız (ve hükümetlerimiz) daha dün diyebileceğimiz bir geçmiştie iradelerimiz dışında yaratılmış bir düşman imgesi ve korkusuyla, güya kuzeyden gelecek bir tehlikeye karşı güvence olarak, türlü yollarla Nato üyesi olmaya bir anlamda zorlanmıştı. Ama ne acıdır ki, bugün Nato'nun kuzeyden gelecek bir tehlikeden çok, bizlerin bu paktı kuran süper güçlere karşı daha uysal olmamızı sağlayacak bir silah olarak kullanıldığı hepimizce bilinmektedir. Halklarımızın yarınki dostluğunu ve beraberliğini daha sağlıklı bir biçimde kurabilmemiz için bu acı gerçekleri bir an için bile gözlerden kaçırmamamız gerektir.

Artık şu açıktır ki, bizlerin, yaşayabilmemiz için silahlanmaya değil, tam karşıtı, bir an önce silahsızlanmamaya ihtiyacımız vardır. Her iki halkın da ortak çıkarı, kesinlikle silahsızlanmalarındadır.

Sembolik bir biçimde de olsa, her iki ülkenin silahlanma giderlerinde bu yıl hiç olmazsa % 10'luk bir indirim yapmasını içtenlikle öneren Evangelos Maheräs ve Mihalis Peristerakis dostlara da huzurunuzda teşekkürü borç bilmekteyim.

Dostlar!.. Bir kez daha yineliyorum; lütfen bu iki halkın kardeşlikten başka çareleri olmadığına inanalım artık.

O. PAMUK'A İLİŞKİN... "YUMMA GÖZÜN KÖR GİBİ!"

Temel DEMİRER

"Estetik değer, burjuva ahlâkına (tüketime) teslim edilmeyecek kadar değerlidir. Olduğu gibi alınamayacak kadar da burjuva ahlâkı tarafından kirletilmiştir."(1)

İstesek de, istemesek de varılan koordinatlarda O.Pamuk vesilesiyle romandan ve -bir kez daha!- "Sanatta Star Sistemi"nden söz etmek gerekiyor...

Bilindiği üzere: "O. Pamuk, 1980'li yıllarda eser vermeye başlayan ve kısa zamanda büyük üne kavuşan bir romancı. Bir özelliği her romanında yeni biçimler denemesi: İlk romanı Cevdet Bey ve Oğulları (1982) tipik bir 'klasik' romandı; ikinci romanı Sessiz Ev'de (1983) bilinç akışından yararlandığı görülür; üçüncü romanı Beyaz Kale (1985) 'tarihi' roman denilebilecek bir roman. (...) O. Pamuk, Kara Kitap'ta (1990) biçim değişiklikleriyle de yetinmiyor, yeni bir roman akımı içinde yer alıyor. Türkiye'ye edebiyat alanındaki yenilikler şimdiye kadar hep Avrupa'dan ithal edilirdi, O. Pamuk bu 'geleneği' yıkıyor, Amerika'dan 'postmodernizm'i ithal ediyor. O. Pamuk'a göre yazarın işi, 'eski, çok eski, çok çok eski hikâyeleri (2) yeniden kaleme almaktan ibaret'tir.

Daha önemlisi, O. Pamuk'a göre, yazarın görevi 'eğlendirmek'tir. Doğrusu, değer yargıları alt üst olmuş, halkı geçim derdinde, aydını bezgin, karamsar, umutsuz bir Türkiye için -edebiyatın başka işlevlerini bir yana bırakma özelliğiyle- geçerli bir anlayış, uzlaşıcı bir edebiyat için biçilmiş kaftan. O. Pamuk, Yeni Hayat'ı 1994'te yayımladı. Bu romanında 'biçimi' gene değiştirmiş: 'Eski hikâyeleri kaleme almak', hikâyeler arasında işlevsel bağlantılar aramamak, yerini güncel hikâyeler anlatmaya, metinler arasında göndermeler yapmaya bırakmış. Ama O. Pamuk, romanlarını, gözlemlediği bireylerden ve toplumsal gerçeklikten çıkarmak yerine birtakım önyargılara da dayandırmayı daha uygun bulmuş: 'İnsanlar kurulu düzenin değişmesinden fazla da yana değiller. Solcular da böyle, sağcılar da böyle.' 'Bir başbakan... Bir milli piyango bileti ve bütün hayatımız düzelecek. Bu çeşit umudun renkleriyle teselli bulan bahtsızlar dünyasında yaşıyoruz ve hepimiz de öyleyiz,' diyor." (3)

Ve de her ne kadar Funda Özkan, "O. Pamuk'un edebi yeteneğine söz söyleme hakkına sahip değilim"(4); Yağmur Atsız, "O. Pamuk'un yazar kişiliği üzerine tek bir kelime bile yazmış değilim" (5); ya da Emre Kongar, "O. Pamuk kendisinin önerdiği gibi, İbrahim Tatlıses'e şarkı sözü mü yazmalıydı, yoksa Tatlıses'in cevabında belirttiği gibi, onun vereceği belgelere dayalı olarak sanatçının yaşam öyküsünü mü romanlaştırmalıydı?" (6) diyerek topu taça atıp, konuşulması gereken bir konuda susmayı yeğliyorlarsa da; onlardan (ve benzerlerinden) farklı davranıp, O. Pamuk'u değerlendirmek gerek... Daha doğrusu, O. Pamuk'un üzerinde kopartılan bunca fırtınaya karşın, "değerlendiriyormuş" gibi yapılıp neden değerlendirilmediğini değerlendirmek gerekiyor...

Aslında sorulursa, O. Pamuk soruna dair diyeceklerimizin hülasası Can Yücel'in "Benim Adım Kırmızı"ya dair kaleme aldığı "Güncel Bir Konu" başlıklı şiirinde kayıtlı...

Bakın ne der, "kızılı yok pahasına satan" O. Pamuk hakkında bizim Can Baba...

"Sepetinde üç dirhem pamuğu olmayan takımı
Fena halde tebelleş oldu Orhan Pamuk'a...
Yok efendim, bu Nişantaşı çayırı züppesi
-Romancılık ne gezer serdel-
Reklam yazarıymış düpedüz
Veya son model helikopteriyle kapı kapı dolaşan
Post-modern bir seyyar satıcı...
Ben ki pre-modern bir şairim, diyorum ki size:

Bakmayın Orhan'ın hep geçmişe mazilerden
dem vurduğuna
Harem dairelerinde oryantâl göbekler attığına!
O mu sanki edebiyatımızda tek yağmur kaçağı
Üslûbu bihoş mesleği nakkaş
muşambası makintoş!
Bakmayın sokaklarda bir müze bekçisi gibi
dolaştığına!
O tam Günün Adamı
Antika olan biziz asıl
Gırtlağına kadar beyaz eşyaya kara paraya batmış
Bu tüketim toplumunun has çocuğu o!
Bir kalemde yeni bir kalem sürdü
piyasa ekonomisine
Kitapsızlar mahallesinde salyangoz bellenen,
o yasaklı
O tu kaka KİTAP kapış kapış gidiyor
saparnarketlerde
Orhan eskiden yok olan bir şeyi yok satıyor
Biz ne kızıllar gördük kızılı yok pahasına satan...
Varsın o da Kırmızı'yı okutsun ateş pahasına!" (7)

Can Baba'nın dizeleri, O. Pamuk "gerçeği"ni yerli yerine oturtan Marksist bir eleştiridir... Hem de, "[Marksist eleştirmen] (8) Yeterli bir kuramsal deneyimi olması, yani her yapıta nesnelce, taraf-sızca yaklaşmayı bilmesi ve onun toplumsal kökenlerini, toplumdaki yerini, belirli bir çağın toplumsal ilişkileriyle yakınlıklarını, hepsinden önce de zamanını ortaya çıkarması gerekir," diye tanımlayan Anatoli Lunaçarski'nin belirttiği üzere: "Toplumbilimsel bir kuram, toplumun bilimi olduğundan Marksçılık edebiyata değişik açılardan yaklaşabilir. Örneğin onda toplumun bir yansımasını görebilir. Bu yansıma; gerçekçi yapıtlarda bulunduğu gibi, gerçekçilikten çok uzak yapıtlarda da bulunabilir. Marksçılık sanat yapıtlarını belli yaşam koşullarını az ya da çok gerçekçi bir tutumla yansıtmaları açısından inceleyip çözümler. (...) Marksçı eleştirmenin taşıdığı dövüşken ruh, düşüncelerini keskince belirtmeye götürür onu. (...) Marksçı saf olmamalı, hatır gönül tanımamalı (tersi, kendisi için büyük bir günah olur) ve iyiliksever olmamalıdır. Olumluyu ortaya çıkarmaktan ve bütün değerleriyle okura bildirmekten sevinç duymalıdır. Yardıma koşmayı amaç edinmelidir. Yön vermeli, önden gitmelidir, şişirilmiş yalancı değerleri kolayca söndürüp yok eden eleştiriye emek vermelidir.." (9)

"Saatini Kaybetmiş Zamanlar"da Can Baba'nın Marksist eleştirisi, Türk(iye) toplumundaki devasa çürüyen ortamında -çok zor olsa da- yaygınlaştırılması gereken bir 'olmazsa olmaz'dır...

I. Ayrım: "Saatini Kaybetmiş Zamanlar"!

"Hayat dediğin ne ki:Yürüyen bir gölge,
bir zavallı kukla bu sahnede:
Bir saat boy gösterip, boyun kırıp gidecek!
Bir daha da duyulmayacak artık sesi.
Bir aptalın anlattığı bir masal bu:
Kuru gürültüler, deli saçmalarıyla dolu." (10)

"Tarihin tamamı 'bunalımlardan',
kopuşlardan, yadsımalardan
ve karşılaştırmalardan oluşma
bir zincirden başka bir şey değildir." (11)

"Postmodern Zamanlar"ın labirentlerinde yabancılaş(tırıla)n insan(lık), "Uygarlık Krizi"nin dişlileri arasında öğütülürken; Aziz Mahmud Hüdaî Efendi'nin, "Günler gelip geçmekteler/Kuşlar gibi uçmaktalar" dizelerindeki telaşlı zamanlardan, Vicente Huidobro'nun ağıtındaki "Saatini Kaybetmiş Zamanlar"ın kaosuna ulaşıldı... Artık ("Post-") "Asri Zamanlar"dayız!

Gerçeğin yerine "Gibi"lerin ikame edildiği bu kesitte çok şey yanıtsız ve insansızdır! Eleştirel akıl, itiraz ve başkaldırı; postmodern akrobatların "illüzyonları"yla, "tedavülden" kaldırılmıştır! Öznesi aşın(dırıl)mış zamanlarda, -kimi iddialara göre- "Çağ değişmiştir. Hem de çok hızlı bir biçimde değişmiştir. Bu değişim insan ilişkilerini de tanınamayacak biçimde değiştirdi. Artık çevrenizde ve sizinle ilişki kuranların ikiyüzlü insanlar olduklarını bile bile yaşamak durumundasınız!" (12)

Çürümeyle karakterize olan somutlanan mevcut durum aynı zamanda çaplı bir eleştiri ve değerlendirmeye muhtaçtır.

I.1. Postmodernizm (mi?)!!!

"Yanlış hayat doğru yaşanamaz"! (13)

"Kırıntılarla oynamak;
işte bu postmoderndir." (14)

Önce soralım: Nedir bu "postmodernizm", nereden çıktı?

Postmodernizm, konuyla ilgili ilk Türkçe derleme yapan Zekâ'nın (15) belirttiği gibi, bir "moda", Yuppi'ler de izlerini bulabileceğimiz bir "yaşam tarzı", ya da modernlikle bir hesaplaşmak mıdır? Lyotard'ın dediği gibi(16); "gelişmiş toplumlarda bilginin durumu"mudur?, Neo-Marxist Jameson'in (17) ileri sürdüğü şekilde; "geç kapitalizmin kültürel mantığı"mıdır?, Kellner'ın belirttiği gibi, (18) "tekno kapitalizm" midir?, Adair'ın belirttiği üzere (19) "bir

geçiş dönemi" midir?, Baudrillard'ın dediği gibi (20) "taklitler", "hipergerçeklik", "orji sonrası" ve "simülasyon" dönemi midir?, Sarup'un tartışdığı gibi, (21) "muğlaklık dönemi" midir? Ahmed'in dediği gibi (22) "tarihsel bir dönem midir?", "felsefi bir kavram, edebi bir fantezi ya da bir sanat stili midir?", Vattimo'nun ileri sürdüğü üzere, (23) "Avrupa'nın dünyanın geri kalanı üzerindeki egemenliğinin sonu ya da modernliğin sonu mudur?", Berman'ın belirttiği gibi, (24) "katı olan herşeyin buharlaştığı bir dönem midir?"

"Amerika'da 1950'lerden, Avrupa'da 1970'lerden sonra genel olarak edebiyatın, 'yol göstericilik' gibi bir görevi olmayacağı kanısı baş gösterir. Gerçeklerle uğraşmak bilimin işidir artık, edebiyat ise müzik gibi, resim gibi bir sanat dalıdır, ölçütü doğruluk değil güzelliktir. Güzel ise, görecedir; yargı, anlayan kişiye göre değişir. Sözün etkileme gücü, edebiyata görevler yükleme konusunda öteki sanat dallarından daha farklı olarak beklentiler doğurmuştur, ama bu durum gittikçe silinmektedir. Modern sonrası dönemin yazarı bunu farketmiş ve kabullenmiş görünmektedir. Edebiyat hayat için yol göstericiliğini yitirirken eleştiri de edebiyat için yol gösterici olmaktan çıkmıştır. 'Yol göstericilik', edebiyat bilimi için bile söz konusu değildir, o da yaratıcı edebiyatı ancak araştırma inceleme konusu olarak alır, yani onu arkadan izler. Avrupa edebiyatları, Amerika'nın başı çektiği postmodernizme belli bir süre direnmiştir. (...) Çok satar ama az okunur olmak, postmodernin bir olgusu, özellikle de Türkiye'de. Modern sonrası demek olan postmodernizm bir sanat akımıdır, edebiyat bilimi, sanat sosyolojisi, hatta sanat psikolojisi için araştırılacak çok şeyler sunar." (25)

"Postmodernizm çağa ilişkin bir duyarlılık veya çağın değişen koşullarının farkında, devingenliğe farklılığa açık bir bakış açısıdır. (...) Postmodern anlatımlarda özne-nesne, iç dünya-dış dünya, imge-gerçek ayrımı yoktur, dahası özne dağılır, yok olur. Özne sanki yokmuş da var oluyormuş, olaylar belli biçimde gerçekleşiyormuş ama belki de öyle olmuyormuş, onların zaman ve mekanla ilişkisi bir türlü kurulamıyormuş gibi okura aktarılır. (26) O. Pamuk, Nazlı Eray'ı zaman zaman postmodern anlatılar yayınlayan yazarlarımız arasında sayabiliriz." (27)

Görmezden gelinemez; Kaan Arslanoğlu'nun ifadesiyle, "Globalleşmeyle birlikte postmodern ideoloji hakim ideoloji haline geldi. (...) Geçmişte-kinden değişik olarak edebiyat çok daha ticari hale geldi. Piyasa eğilimleri bu işten anlayanların eğilimlerine çok daha baskın hale geldi. Avrupa'da ve Amerika'daki best-seller anlayışı bizde de yaygınlaşmaya başladı. 'Romanımı nasıl satabilirim? Nasıl popüler olabilirim?' türündeki yaklaşımlarla romanlar üretiliyor (...) Postmodernizmi, popüler olabilecek ve ilgi uyandırabilecek çeşitli tarzları biçim olarak bir roman içerisinde sentezleyebilmek olarak düşünüyorum. Romanı mümkün olduğu kadarıyla çağın gereklerine uygun, eğlendirici ve sürükleyici hale getirebilmek..." (28)

"Ama felsefede, politikada, yaşam biçiminde postmodernizm nedir diye sorulursa; kısaca herşeyden bir kaşık olarak karıştırmadır diyebilirim. Doğru olup olmadığına, birbiriyle uyum sağlayıp sağlamadığına bakmaksızın her düşünceyi birarada bulundurup savunma. Bunu bir yemek olarak kabul edersek, yüzlerce malzemeden birer kaşık alarak yapılan aşa benzer. Böyle bir yemek güzel olabilir mi, yenilebilir mi! Hayır ama, zaten burada amaç yemek yapmak değil, yemek yapıyor görünümünü vermektir. Pek çok kişi böyle bir şenliği adam gibi yapılan bir yemeğe tercih edecektir. İşte ortaçağ düşüncesi burada. Siz de bir şey yapacaksanız böyle yapın deniliyor üreticilere. Ya böyle yapın ya da sizi çağdışı, renksiz, eski moda görür yok ederiz. Pişkinlikleri ve kendine güvenleri son kertede yüksek. Çünkü solcuların bile önemli bölümü postmodern ideolojiyi bilime, postmodern eserleri gerçekliğe yeğliyor. Akla veda sloganı da yeni bir slogan değil. Doğrudan, gerçekten, adaletliden uzak duranlar insanın zaten yetersiz olan aklını iyice dumura uğratmaya çalışmışlardır hep." (29)

Söylenenleri toparlarsak: "Küreselleşme ve onun sanat/kültür ayağı olan postmodernizm" (30) konusunda Tacim Çiçek'in betimlemesi, postmodernin en anlamlı sergilenmesidir: "Marx'ın ünlü şapka örneğini anımsayalım. Kendim için şapka yapıyorsam bu meta değil, başkasının işine yarıyorsa ve benden satın alıyorsa meta olur. Şimdi postmodernistin şapkasının 'kimin' işine yaradığına göz atalım... Yaşadığı gerçekliklerden soyutlanmış bireyler topluluğu, kendisi olmaya çalışan bireyler topluluğundan daha daha kolay ve zahmetsiz yönlendirileceği için; post-modernist anlayış ve 'şapka'lar egemen edebiyat ortamının yararınadır. İdealizmin süslenmiş bir ürünüdür. Berkeley uzantılarının akımıdır. Kaçışın, teslimiyetin, bireysel sanrıların, küçükburjuva bunalımlarının edebiyatıdır. Postmodern yazarlar, dünyayı olduğu gibi algılamazlar. Doğuştan bir rüya, ölümün bu rüyadan 'uyanış' olduğunu ve herşeyin sanallık içerdiğini savlarlar. (31) İğnenin de, çuvaldızın da acısını duydukları halde, sanal bir mazoşistikle görüntüyü kurtarmaya çalışırlar. Yaşadıklarımızın sanallığını (!) kanıtlamaya soyunurlar... Postmodern bir yazar, toplumsallaşmayı, birey olmamak, kendinden

uzaklaşmak ve kendisi olmamak biçiminde algılar. Bu yüzden toplumsallaşmaya karşı durur." (32)

Bunun için de, duraksamadan -açık açık- şunları der: "Her şeyin karşıtlarıyla birlikte hiçbir çatışmaya yer vermeden varolduğu, farklılıkların barışçı bir karnaval atmosferi içinde bir arada yaşadığı bir tinsel varoluş biçiminin adıydı postmodernizm." (33)

"Doğru, doğruların yanılsama olduğunu unutanların yanılsamasıdır," (34) diyen postmodernizm için "Teori de kendisini tüketmiştir. Böylece postmodern, 'bundan böyle olanaklı tanımların olmadığı bir evrenin' karakteristiğidir. Her şey olup bitti. Olanaklıların uç noktalarına varıldı. Her şey kendi kendisini imha etti. Bütün bir evrenini yapıbozumuna uğrattı. O nedenle, geriye sadece kırıntılar kaldı. Bundan sonra yapılabilecek tek şey, kırıntılarla oynamaktan ibaret. Kırıntılarla oynamak-işte bu postmodemdir." (35)

I.2. Eleştiri Sorunu

"Paroles volent, scriptas manent." (36)

"Kağıda dokunan kalem,
kibritten daha çok yangın çıkarır." (37)

"Sevinin ey hastalar,
hekim yatağınıza yattı." (38)

Yunanca'daki "Ekritike" sözcüğünden gelme olup, "yargılama sanatı" anlamına gelen eleştiri (39), kuşku duymanın, reddetmenin, yaşamanın en iyi biçimidir. "İsyan eleştiriye dayanır. Devletler, kurumlarsa eleştiriden nefret eder. Muhafaza etmeye çalışan, eleştiriyi neden sevsin! Eleştiri, dizgeyi, paradigmayı sağından, solundan vurabildiği, soyut olarak reddedebildiği, somut olarak kendi kendini eleştirmeye yöneltebildiği anda eleştiri olabilir.

Eleştirinin sık sık karşılaştığı ve uğraşmak zorunda kaldığı durum, sıradanlıktır. Sıradanlık, otoritenin güç kaynağıdır. Eleştiri eğer sıradanlıkla uğraşmazsa kendinden vazgeçmiş demektir. Sıradanlığa sığınan otorite, çoğunluğu ve 'mantığı' arkasına alarak eleştiriye direnir. Var olan kurum ve düşüncelerle, onların genel geçerliliği ile hesaplaşmayan 'eleştiri' eleştiri değildir.

Eleştirinin, tarih boyunca 'birliği bozmak', 'düzeni yıkmaya çalışmak', 'çoğunluğun iradesine karşı çıkmak', 'azınlığa boyun eğmek' suçlamalarıyla karşı karşıya kalması, gerçekte onun ne olduğunu, ne olması gerektiğini bize anlatmaz mı? Hiyerarşiye boyun eğen, hem düşüncede hem ilişkilerde altüst dengelerine bakan kişiden eleştirmen olur mu? Eleştirinin kendini en iyi gösterebildiği alan edebiyat-sanat alanıysa ve buradaki itirazların politik alana yansıması engellenirse eleştiriden geriye ne kalır? Bilim, kuşkuya dayanır; ama aynı zamanda, kuşkuyu geçici bir zaman için bile olsa bir yana bırakmış varsayımlara ve 'sonuçlara' da dayanır. Eleştirinin ise kuşku duymaktan ve bunu özgürce dile getirmekten başka bir kaygısı olamaz.

Eleştirinin karşısındaki en büyük düşmanlardan birisi ise onun kendi başınalığının kabul edilmemesi, 'Sen daha iyisini öner, daha iyisini yap da görelim bakalım' demogojisi ile susturulmasıdır. Oysa eleştiri kendi başına değer taşır. Daha iyinin, daha doğrunun bulunması için, var olanın eleştirisi olarak işe yarar. Bu nedenle eleştiriyi 'yapıcı' ya da 'yıkıcı' diye ikiye ayırmak, eleştiriyi reddetmektir. Kendini savunmak eleştiri değildir. En iyi 'savunma', eleştiri karşısında kendinden kuşku duyan sistemler yaratabilmektir." (40)

Eleştirinin sevilmediği "Saatini Kaybetmiş Zamanlar"da, eleştirmenlerden de pek hazzedilmez! Nasıl mı?

O. Pamuk'un -onu eleştiren- Tahsin Yücel'e gönderme yaparak dediklerini anımsayın: "Bu bağımlılıktan tıpkı aşk gibi korktuğum için, onlardan (yani kitaplardan) kurtulmak için bulduğum anlaşılabilir her gerekçe beni mutlu ediyor. Son on yılda, bunlara gençliğimde aklıma hiç gelmeyen bir yenisi eklendi. Gençliğimde 'memleketimin yazarıdır' diye kitaplarını edindiğim, biriktirdiğim, hatta okuduğum orta yaşın üzerinde pek çok yazar, son yıllarda enerjilerinin bir kısmını, benim yazdığım kitaplarımın ne kadar kötü olduğunu kanıtlamaya harcadılar. Beni bu kadar önemsemelerine ilk başlarda sevinirdim. Şimdiyse kütüphanemi boşaltmak için depremden çok daha sevimli bir gerekçe bulduğum için memnunum. Böylece kütüphanemin Türk edebiyatı raflarında, elli yaş ile yetmiş yaş arasında, doğuştan hayatı kaymış, yarı başarılı, yarı şaşkın, vasat, erkek ve kel yazarların kitapları hızla eksiliyor." (41)

Semih Gümüş'ün dediklerine kulak verin: "Ben artık O. Pamuk'tan adamakıllı korkuyorum: Olumsuz her türlü eleştiriye takaza ettiği yetmezmiş gibi, neredeyse edebiyatımızdan sürüp atacak eleştirmenleri... Sonra, düşüncelerini beğenmediği eleştirmene, 'kel kafalı' biçiminde eleştiriler yapıyor; kitaplarımızı kitaplığından çıkarıp çöpe atıyor. Üzülüyorum.

Bende kitaplarını sevmediğim bir yazara karşı hasmane duygular oluşmaz. Bunun benim entelektüel bir insan olarak yeterince gelişmemiş oluşumdan, dahası, yabanıl kişiliğimden ötürü olup olmadığını düşünürüm? O. Pamuk için adamakıllı bir

değerim olmadığına göre (sanırım böyle), onun çok daha süzme duyguları olmalı. Belki ben de bir gün Yeni Hayat'ı okuyacak düzeye gelir, başkalarına diklenmeyi de böylece öğrenebilirim." (42)

Devam edelim: "Fethi Naci'nin vurguladığı gibi, eleştirmenlik 'Pir aşkına yapılacak bir iş' olarak görülse gerek, bu alanı seçmiş edebiyatçılar, edebiyat dünyamızda sayıca en düşük oranlı kesimi oluşturuyor." (43)

"Benimsenmiş tanımıyla eleştirmen, okur ya da izleyici ile eser arasında bir tür köprü olma işlevini üstlenmiş kişidir. Bu köprü, okura ve izleyiciye karşılaştığı eser üzerinde düşünmenin, onu kendi düşünce düzleminde değerlendirmenin çeşitli yollarını gösterecektir. Aynı esere değgin olarak her eleştirmen farklı köprüler kurabilir. Eğer köprü kurma çalışmaları ciddi tutulursa, böyle bir çokluk ve çeşitlilik okura ve izleyiciye ancak farklı boyutlar kazandırabilir.

Sözünü ettiğimiz köprü olma işlevi, eleştiriyi tanıtmadan ayıran sınır çizgisidir. Bir eleştiri yazısı hiçbir zaman yalnızca eseri tanıtma amacıyla sınırlı olamaz ve herhangi bir ortamda amacı tanıtmanın ötesine uzanmayan yazılar da kimi zaman eleştiri diye adlandırılıyorsa eğer, bu ancak o ortamdaki bir kavram kargaşasının göstergesi olabilir.

Tanıtma, adı üstünde, herhangi bir eserin varlığını haber verme amacıyla sınırlıdır. Bir kitabın çıktığını, bir filmin gösterime girdiğini, yeni bir oyunun perdelerini açtığını bildiren yazılar, bu tür tanıtma yazılarıdır. Bu yazılarda bir değerlendirme aranamaz ve yine bu yazılar arasında, satır arası birkaç değer yargısıyla amacını aşmış olanlar varsa eğer, bunları eleştiriyi yozlaştıran örnekler saymak gerekir. Çünkü eleştiri, üstünkörü değerlendirmelerle ve tanıtmalarla sınırlanamayacak kadar ciddi bir iştir.

Bir eser bağlamında okuru ya da izleyiciyi düşündürmeye soyunan eleştirmen, her şeyden önce, kendisinin sanatçı olmamasına karşın, sanatı onun üzerinde çok boyutlu düşünebilecek kadar özümsemiş, başka deyişle bu konuda yeterli bir bilgi donanımını düşünme eylemlerinin temeli kılabilmiş olan kişidir. Bu nedenle, düşüncelerinin temelini sağlam bir genel sanat tarihi birikiminin yanı sıra, ilgilendiği alanların tarihiyle, estetikle ve toplumbilimle pekiştirmemiş bir eleştirmenin değer yargıları, her zaman doğruluğu tartışılabilir değer yargıları niteliğini taşıyacaktır.

Eleştirmenin çok-boyutlu düşünebilmesinin önemi, kendini özellikle onun konu ve biçim bağlamında yeni eserlerle karşılaşması durumunda belli eder. Çünkü eleştirmen, herşeyden önce kendini var olan ya da alışılagelmiş konularla ve anlatımlarla koşullandırmamak yükümlülüğü altındadır. Böyle bir koşullandırma, bırakalım okuru ya da izleyiciyi, doğrudan eleştirmenin kendisinin yeniliği kavrayabilmesini, onun bilincine varabilmesini engeller. Eğer eleştirmen, karşılaştığı her yeni için eskiler arasında bir yer ya da emsal arıyorsa, bu ancak onun görme biçiminin kısırlığının bir göstergesi olabilir.

Sanatçının, yazarın, yarattığı imge aracılığıyla sergilediği, kendine özgü görme biçimini kavramak ve dünyayı bu görme biçimi doğrultusunda düşüncelerinde yeniden kurgulamak -okurun ya da izleyicinin bu görevini kolaylaştırmaktır eleştirmenin işlevi! Bunu başarabilmesinin temel koşulu ise eskiye aşinalığı kadar yeni'ye de açık olabilmesidir. Ve 'eleştirmenin' en önemli görevlerinden biri de bunu yapamadığı noktada susmasını bilmesidir!" (44)

"Edebiyat kuramı ne kadar dolambaçlı yollara saparsa sapsın, her romancı, her ozan, dilin dışında ve öncesinde olan nesnelerden ve olaylardan sözeder, bu nesneler, bu olayla düşsel de olsalar durum değişmez: 'Dünya vardır ve yazar konuşur, işte edebiyat. Eleştirinin konusu çok farklıdır, 'dünya' değildir, bir anlatıdır, bir başkasının anlatısıdır: Bir anlatı üzerine anlatıdır eleştiri; bir ilk dil (ya da nesne-dil) üzerinde kendini deneyen bir ikinci dil, ya da (mantıkçıların diyecekleri gibi) bir öte-dil'dir. Bunun sonucu olarak, eleştiri iki çeşit ilişki ile iş görecektir: Eleştiri dili ile incelenen yazarın dilinin ilişkisi, bir de bu nesne dilin dünya ile ilişkisi. Eleştiriyi tanımlayan ve onu başka bir ussal çabayla, yani tamamıyla nesne-dil ile öte-dilin ayrılığı üzerine kurulmuş olan mantıkla benzer kılan şey, bu iki dilin 'sürtüşmesi'dir.'

'Eleştiri bir öte-dilden başka bir şey değilse, görevi gerçekler değil, yalnızca 'geçerlikler' bulmak demektir. Bir dil, kendi başına, doğru ya da yanlış olamaz, geçerlidir ya da değildir: Geçerli, yani tutarlı bir göstergeler dizgesi meydana getiren. Gerçekçi okulların önermeleri ne olursa olsun, edebiyat dilini bağlayan kurallar bu dilin gerçeğe uyarlığıyla değil, yazarın benimsediği göstergeler dizgesine uymasıyla ilgilidir (burada dizge sözüne çok geniş bir anlam vermek gerekir)." (45)

Şimdi burada durup, bir parantez açmamız gerekiyor: "Son yıllarda klasik anlamda eleştirmen sahneden çekildi adeta. Modern Alman romancı ve deneme yazarı Enzensberger, edebiyatla uğraşanların artık yalnızca, meslekleri gereği edebiyat hocaları ile kitle iletişim araçlarında, özellikle de televizyonda yer kapmış edebiyat tacirleri olduğundan söz eder 'Rezensenten Dämmerung' (Wagner'in eserine göndermeyle, 'Edebiyat Eleştirmenlerinin Günbatımı') başlıklı yazısında. (...)

Şimdilerde gazetelerin edebiyat sayfalarında bile edebiyat eleştirilerinin 'lüzumsuz', 'modası geçmiş' etkisi bıraktığını dile getiren Enzensberger, kültürün artık eğlence sektörünün bir çeşidi olarak ele alındığını, edebiyat eleştirisi ve kitap tanıtımı yazılarınınsa arka kapakta yer alan birkaç satırlık metnin kopyası, bestseller listesindeki yerinin belirtilmesi biçimine dönüştüğünü belirtir.

Edebiyat, medyanın kullandığı şekliyle kitleye ulaştırılmaya çalışılıyor olsa da eleştiriye değer eserler, sayıca az bir anlayanlar grubu tarafından aranıp okunmaya devam ediyor. Enzensberger'in deyişiyle: 'Hakiki, asıl okuyucu topluluğu, göz boyamacılığına izin vermeyen on bin, yirmi bin kişilik bir azınlık, işte bu topluluk bugün medyaların kukla tiyatrosundan çoktan uzaklaşmıştır; hükmünü kitap tanıtma ve 'talkshow'ların zirvasından bağımsız vermektedir ve inandığı tek reklam türü, sözlü propagandadır ki bu hem bedava hem de parayla ödenemeyecek türdedir.' (46)

Televizyon, postmodernizmin edebiyat eleştirisi kurumunun böylesine 'adamsendeci' tutumunda önemli bir rol oynar. Televizyon-postmodernizm ilişkisi hakkında bir başka olgu da, 'best-seller' gerçeği.Kitap programlarında sürekli olarak bestseller listesinin yayınlanması, çok satanların daha da çok satması için bir çeşit reklam etkisi yapar ve nice değerli eser bu arada 'gizli cevher' niteliğine bürünür.

Postmodernist edebiyat ürünlerinde televizyonun olumlu etkisi diyebileceğimiz kurgu özelliği, çoğulculuğu ve her beğeniye hitap edebilecek anlatı katmanlarına yer vermektedir. Donanımlı okuyucu, hoşlanacağı pasajlar, felsefe kırıntıları, güzel ifadeler, kültür ve edebiyat birikimini tazeleyici anıştırmalara rastlama imkanına sahiptir; öte yandan olay peşinde koşan, sürükleyicilikten tat alan günün okuyucusu da satın aldığı kitaba boş yere para ödemediğinden emin olur.

Pierre Bourdieu, 'best-seller' olgusuna bakışın eskiye oranla nasıl değiştiğinden söz ederken Fransız edebiyatından bir örnek vererek XIX. yüzyılda Baudelaire'den, Flaubert'den bu yana ve 30 yıl öncesine kadar avangart yazarla ve yazarlarca takdir gören yazarlar arasında ticari başarıya kuşkuyla bakıldığını, bunun parayla ulaşılmış başarı işareti sayıldığını oysa şimdi satış rakamlarının 'mutlak karar, son hüküm' olarak sunulduğunu belirtir. (47)

Türk edebiyatında postmodernizmin patlak vermesi ve best-seller olgusu karşısında özellikle modernist yazarların, edebiyatta nitelik-nicelik konusunu tartışmaya açtıklarını biliyoruz. Adalet Ağaoğlu 1980'lerde o zamanın ölçülerine göre çok satan bir romanı için kuşkuya düştüğünü bir röportaj sırasında belirtmişti; Keza, Mina Urgan, 'Bir Dinozorun Anıları'nın liste başı oluşuna benzer bir tepkide bulundu.

Bugün her düzeyde edebiyat yapıtının kendi okuyucusuyla buluşması önemseniyor. Okuyucu da kendi yazarını deneme yanılma yoluyla da olsa kendi buluyor. Postmodernist dünyada yol gösterici eleştiriye, ne yazarın ne de okuyucunun tahammülü var." (48) Tıpkı, Semih Gümüş'ün ya da Ahmet Cemal'in veya Tahsin Yücel'in ifade ettiği O. Pamuk örneğindeki gibi...

Konuya ilişkin olarak bir şeyi daha eklemek gerek: "Gerçeğin vahşeti karşısında edebiyata sığınırız çoğu zaman. Ama bazen, sanat edebiyat gündemindeki alan kaydırmalar ve ölçüsüzlük bizi 'öz'den ve 'içerik'ten uzaklaştırır; sadece 'olgu'nun çıplak, aldatıcı gerçeğini izlemeye başlarız. Tıpkı O. Pamuk ve son romanı 'Benim Adım Kırmızı' üzerine başlatılan edebiyattan kopuk, aslında okuru hiç ilgilendirmeyen tiraj tartışmaları gibi. Bu konuda gazete köşelerinde sürdürülen savaş öyle uzadı ki, yazar ürününün önüne geçti, roman sessizlikle örtüldü: Başarı ile başarı kaynağı arasındaki ilişki koparıldı.

Ülkemizde neden edebiyat, edebiyat olarak konuşulmuyor artık? Başarı ile başarı kaynağı arasındaki ilişki nasıl koptu? Edebi kriterler neden kayboldu? Eleştiri kurumunu nasıl yok ettik? Neden edebiyat eserleri değil de, yazarlar gündeme oturuyor? Edebiyatın kendisi yeterli değil mi?

'Benim Adım Kırmızı', tirajıyla ciddi bir başarı sağladı. Belki de, yayınlandığı ilk günden başlayarak satış rakamlarının her fırsatta altının çizilmesi, verilen röportajlar, 'bilboardlar ve TV programları; yazarı, sistemin bir parçası haline getirip, 'özel otorite'nin en güçlü araçlarından medyanın gündemine yerleştirince, bazı çevrelerde infial yarattı: Roman bir yana bırakıldı, tiraj ve yazar üzerine pek de edebi sayılmayacak bir tartışma başlatıldı.

Aslında bir edebiyat eserinin başarılı olması ya da başarısını kanıtlaması için bütün bunlar gerekli miydi? Belki de her şey eleştiri kurumunun ortadan kaybolmasıyla başladı. (...)

Eleştiri kurumu etkisini kaybedince; yazar okurla gazeteler aracılığıyla yüzyüze gelmeye başladı. İnsanlar, tad alarak okuyacakları edebiyat kaynakları olmayınca, ihtiyaç duydukları referansları, gazeteler kanalıyla aramayı seçtiler: Bunun doğal sonucu olarak da edebiyat magazinleştirildi. (...) 'Özel otorite'nin popüler alandaki son önerilerinden Banu Alkan da, kaynağından bağımsız başarı örneklerinden birini temsil ediyor. Olmayan bir ses, olmayan bir şarkı ve olmaması gereken bir satış: Banu Al-

kan'ın medyada tartışmalara neden olan kaseti ilk hafta onbinler satıyor." (49)

O halde eleştiri konusunda; i-) "Araştırma ile sorgulama arasındaki ince sınır çizgisi gözden kaçırılması"ndan (50) kaynaklanan soru(n)lar ile; ii-) "Eleştiriyi, edebiyat endüstrisinin kamu ilişkileri kolunun bir parçası sayan anlayış, sadece tanıtım ve pazarlamayı amaçlar" (51) biçiminde ifade edilen açmazların altını özenle çizerek ekleyelim: "Herkes sadece popüler olanla ilgilendiği için eleştiri yazıları bir şey söylemiyor"! (52)

Bu kısırlığın aşılabilmesi için şunların anımsanması "olmazsa olmaz" oluyor: 1. "Eleştiri , kim neyi nasıl dile getirirse getirsin, çözümlemelerindeki dayanakları ne olursa olsun son kertede özneldir. Ama gene de eleştirel söylemin kurulmasında bir gerçekliğe ihtiyaç var." (53) 2. "Edebiyat eleştirmenleri, kurtarıcı bilgiye ihtiyaç duyacak bir konumda değillerse eğer, otobiyografiye veya kısa öykü yazarlığına dönmemeleri için ya da kaleme aldıkları metinleri yalnızca dilim dilim doğrayarak bunları bir mukavva kutu içinde yayıncılarına teslim etmemeleri için herhangi bir sebep yoktur." (54) 3. "Kalemlerin konuştuğu yerde kılıçlar susar denir ama bazı kalemler kılıçlardan kanlı olur." (55)

"Olmazsa oluyor" dedik, demesine ama bu "star sistemi"nin "pazar edebiyatı" açısından nereye kadar geçerli; ya da mümkün?

I.3. Star Sistemi ve "Pazar Edebiyatı"

"Olgun bir adamı dost edinmek
isterseniz eleştirin,
basit bir kimseyi dost edinmek isterseniz
övün." (56)

"Başkasından övgü bekleyenler,
mutluluklarını başkalarının eline
bırakmış zavallılardır." (57)

Bir yanda; "Enis Batur'un şair, yazar ve yönetici kimliğinde Eczacıbaşı Grubu'ndan Yapı-Kredi Bankası'na, (58) İş Bankası'ndan Koç ve Sabancı Grupları'na kadar, kültür ve sanata destek veren bütün büyük sermaye kuruluşlarını tebrik ediyorum," (59) diyen Emre Kongar; öte yanda da, "Kitap da televizyonlarda reklam kampanyalarıyla satılmalı," (60) diyen Doğan Hızlan!

"Reklam, sonuçta 'vaat'lerle tüketiciyi, hedef kitleyi çağırma, yönlendirme, ikna hedefini taşır. Bu da üretici/satıcı firmanın belli bir bütçe ayırıp profesonel kurumlardan -ajanslardan- hizmet almasıyla gerçekleştirilir. Reklam için yapılan harcama da sonuçta ürünün fiyatına eklenir; reklamın maliyeti tüketici tarafından ödenir. Reklamın tüketiciye değil de reklam verenlere; üretici ve satıcılara yönelik en büyük vaadi, reklam için yapılan her harcamanın en az birkaç misliyle kazanç getireceği, satışı olağan koşulların üstünde artıracağıdır.

Şu sıralar kitap-reklam ilişkisinde yaşananlar bu iddiayı fazlasıyla doğruluyor. Yayın kuruluşunun (ya da doğrudan üreticinin; yazarın?) yaptığı parasal yatırımın misliyle geri döndüğünü izliyoruz. Profesyonel reklam sokakta ve satış noktalarında (kitapçılarda) afişlerle, gazete ilanlarıyla, radyo-TV spotlarıyla çıkıyor karşımıza. Bu harcama ürünün ve markanın (kitabın ve yazarın) var olan tanınırlığını, bilinirliğini daha da yaygınlaştırıyor, etkinleştiriyor." (61)

"Pazar'ı veri olarak kabul ettiğinizde, ürün tasarımı denen temel gerçeklikle karşı karşıya gelirsiniz: Ürünü pazarın durumuna, tüketici profiline, trentlerine göre düzenlemeniz gerekir. Kitaba, romana uygulayın bunu. Hangi anlatı tekniğini, yönetimini, hangi estetik anlayışı, ideolojiyi benimserseniz benimseyin, uygularsanız uygulayın sonuçta bir tür ISMARLAMA ROMAN yazıyorsunuzdur." (62)

Nihayetinde sanat ve edebiyat "adına" reklamlarla mal pazarlanıyor; kimi ayrıntılar dışında (63) tablo bu! "Kapitalist toplumlarda geniş çaptaki basım yayım ve bölüşümün egemen edebi üretim tarzı, egemen olan genel üretim tarzını yeniden üretir," (64) diyerek kapitalizm koşullarında sanatın özgür, yaratıcı niteliğini yitirdiğine dikkat çeken Terry Eagleton da; (65) şu uyarıyı yapan A.S. Vazguez de sonuna dek haklı: "Sanatçı, piyasayı belirleyenlerin estetik yargılarının, beğenilerinin, tercihlerinin ve düşüncelerinin öznesi olan kişidir. Pazar için üretmek zorunda olduğu için piyasanın kurallarını ihmal edemez; bu kurallar sanat ürünlerini ve biçimini belirler, sanatçı üzerinde baskı kurarak, onun yaratma yeteneğini ve bireyselliğini boğar..." (66)

Kolay mı? "Batılı yazar okuyucusuna ulaşmak istediğinde, çalışmasını çoğunlukla daha okumadan pazar gerçekçiliğinin kurallarına göre yargılayacak -menajerden editörü, reklamcıdan sohbet programı kalabalığına uzanan- bir dizi profesyonel aracıya kendisini beğendirmek zorundadır. (...) Bugün hâkim olan rüzgârın etkisiyle birçok Kuzey Amerikalı ve Avrupalı romancının, bilinçli ya da bilinçsiz reklamların diliyle yazıyor olmaları özellikle şaşırtıcı değil mi? Kitle için üretilmiş romanlar, tıpkı berbat yemeklerdeki hazmedilemeyen kıvır zıvır gibi, çabucak tüketilmeli ve hemen boşaltılmalıdır. Yanlış anlaşılmasın. İyi ve hatta büyük kitaplar hâlâ yazılıyor ve inanın ya da inanmayın bazıları okunuyor. Ancak bunlar çoğunlukla marjinal ülkelerin yazarlarınca ya da kendileri muzaffer Batı'nın hâ-

kim kültürü tarafından kenara itilenlerce yazılan yapıtlardır," diyen Tarık Ali'nin ifadesiyle: "Pazar gerçekçiliğinin edebi kültürünün eleştiriye hiçbir faydası yoktur ve bu, edebiyat için neden iyi olmadığının da bir sebebidir aynı zamanda..." (67)

Burada "Edebiyatta Pazar Gerçekçiliği" (68) vurgusunun altını bir kez daha özenle çizerek, konuyu açımlaması için sözü bir kez daha Tarık Ali'ye bırakalım: "İnsanlar bazen o kadar büyük bir yenilgi yaşarlar ki, bu bir tramvaya dönüşür. Sanırım 1980'de ve sonrasında yenilginin bu türü yaşandı. Bu taramvayı atlatmak çok uzun zaman alır. Yıllarca geçmişten bile bahsetmek istemeyebilirsiniz. Tek isteğiniz unutmaktır. Rusya'da ve Doğu Avrupa'da yaşanan da bu. Artık yazarların çoğu Batılı tarzdaki romanların başarısına öykünüyor. Pek çok yayınevi yalnızca çok satanları yayımlamak istiyor ve yazarlar da yayımcılarını memnun etmeye çalışıyor. 'Edebiyatta pazar gerçekçiliği' olarak adlandırdığım şey budur ve bu, küresel dünyanın en büyük lokomotifidir." (69)

"Edebiyatta Pazar Gerçekçiliği", serbest piyasanın gerekleri doğrultusunda "ısmarlama romancı"lığı bile devreye sokabilmektedir. Örneğin, "Ismarlama roman için İngiltere'de roman kişilikleri açık artırmaya çıkarılıyor. Bastırıyorsunuz parayı, adınızla, kimliğinizle romana giriyorsunuz. Yeriniz, rolünüz, karakter özellikleriniz, önerdiğiniz paraya göre... Hikâyeyi de bizzat önerebiliyorsunuz!" (70)

Serbest piyasanın kollarında "Zamanın -ve pazarın, piyasanın-„gereklerine teslim olan roman, varolan koşullarını; zamana ve pazara, dünyanın haldeki durumuna karşı olma özelliklerini yitirir. Ve kimseye bir şey söylemez olur. Eğlencelik olur, (71) meta olur." (72)

Tam da bundan ötürü "Romanımız tıpkı siyasetimiz, sosyolojimiz ve ekonomimiz gibi büyük bir hedefsizlik, çapsızlık, yanılsama ve sahtecilik içerisinde yalpalanıp durmaktadır. Romancı olarak ön plana çıkan yazarlar, çoğu zaman belli fikir çıkar gruplarının maksatlarına hizmetten güdümlü olarak parlatılmaktadır." (73)

İnkâra gerek yok! Somut verileriyle karşımıza dikilen tablo her zamankinden daha da net: "YDD" koşullarında serbest piyasa ve rekabet ideolojisinin dayattığı "sanatta ve kültürde star sistemi" anlayışı, insan emeğinin yaratıcı etkinliğini iğdiş ederken, sınırlarını resmi ideolojinin kuşattığı "pazar için"ci bir açmaza mahkûm ediyor.

Romancı, tüketicinin yani pazarın talebi doğrultusunda ürün vermek zorunda değildir. Eğer bu anlayıştan hareket edecek olursak, Kafka'yı, Joyce'yi ve daha nicelerini bir kalemde "silip atmamız" gerekir!

Özünde evrensel olan sanatın insanlık için, Rene Char'ın deyişiyle "ortak bir varoluş"ta buluşması için emekten yana saf bağlaması gerekiyor. Buna J. P. Sartre'ın önerdiği türden "bağımlı sanat" diye karşı çıkanlar olabilir. Ama "eleştirilen" düzeyde "bağımsız sanat" mümkün müdür?

Rilke'nin deyişiyle "meyvedeki çekirdek gibi" işinin içinde olan sanatçı, eleştirel-yaratıcı işinden ve onun sınıfsal işlevinden bağımsız değildir.

Kavram kargaşası, değer ölçüsü erozyonu tarif edilir gibi değil. Sanat ve edebiyat da bu dekadanstan payına düşeni alıyor. Ne yazıktır ki, sanat ve edebiyatta da namuslu, dürüst, yalansız, toplumcu ve eleştirel yaklaşım tedavülden kalkan antikalara benziyor. Amacı bilinçli faaliyet olan sanat nicedir, yoz, kolay, ucuz işlerin göklere çıkarıldığı ve yalanın-manipülasyonun alkışlandığı bir tulûata dönüştürüldü.

Ortada sanat ve edebiyat adına "kültürel kudret simsarları"nın örgütlediği bir "kültürel harakiri" var. Örnek mi? "Yaşasın Edebiyat Dergisi"ni finanse edenler Kanal D'yi de finanse ediyordu... Amaçlarından birinin de gençlere ulaşmak, onların ürünlerine yer vermek olduğunu belirtmişti "Yaşasın Edebiyat" ilk sayısında. Bu amaca ulaşmak için, gazete, dergi ve televizyonları yetersiz bulmuş olacaklar ki, bu kez Milli Eğitim Bakanlığı'nın da desteğini arkalarına aldılar. Milli Eğitim Bakanlığı'nın bilgisi dahilinde "Yaşasın Edebiyat"ın afişleri, "Sadece okuyacağınız değil, şiirlerinizi, yazılarınızı da yayınlayabileceğiniz bir dergi" sloganıyla bütün orta dereceli okullara iletildi... (Bir yanda Milli Eğitim Bakanlığı, bir yanda medya patronları...)

Tam da bu noktada sözü Atilla Birkiye'ye bırakmakta büyük bir fayda var: "1990 yılının başlarında, haftalık Sokak dergisinde 'Elveda Edebiyat' adlı bir yazım yayımlanmıştı. Bu yazı, edebiyatımızın on yılını (1980/1990) yönelik bir 'değerlendirme' yazısıydı. Daha sonra Cem Yayınevi'nden aynı yıl çıkan 80'lerden 90'a adlı deneme kitabımda da yer aldı.

Ele alınan on yılın 'doruk'larından 'sanatsal düzlemde' söz ederken, biraz da yeni bir söylem oluşturma (daha çok, edebiyatın atardamarı olan dergiler için) önerisi vardı o yazıda.

Öte yandan da edebiyatımız adına biraz 'umutsuz'du; çünkü görülen köy kılavuz istemezdi...

Kimi yazar ve şair arkadaşlarım bana hak verirken kimileri de eleştirdiler. O yazıda edebiyat bağlamındaki geleceğe dönük yargılarıma katılmadılar.

Seksenlerin başında yaşanan edebiyat ortamındaki üretkenliğin, hareketliliğin, estetik düzeyin giderek on yıl içinde düşüşünün saptanması karşısındaki hüzündü belki de o yazı:

'Nereden nereye geldik, ister istemez hüzünlenerek de olsa tabii biraz da ironinin kapısını çalarak 'Elveda edebiyat' dedik.

Şimdi, durumun daha vahim olduğuna inanıyorum. Zaman zaman bu konuya değiniyorum, gündeme getirmeye çalışıyorum. Medyanın 'genel' tutumunun yanı sıra estetik ve etik değerlerde karşılığını bulan 'sosyolojik bir kayma'nın varlığından da söz etmiştim.

'Elveda Edebiyat' başlıklı yazıda yeni bir söyleme gerek duyulduğunu yazmıştık. Gerçekten de yeni bir söylem oluştu! Ama bu yapıtın kendi nesnesi içinde değil, daha çok kendi nesnesi içindi.

Yaratım için değil, yaratım sonrası süreçler içindi. Yani daha çok satmak içindi. Giderek kendi nesnesi için olan da, nesne tarafından içselleştil

Çok sevdiğim -sanırım, tarafımdan 'icad edilen' ve habire kullanılan- sözcüğü kullanarak söylersek, özcesi, her şey çağımızın temalarından biri olarak gösterilen, ama bence insanlığın 'ayıbı' olan 'satış için'e dönüşmüştü.

Yapıtın duyurulmasına kim karşı gelebilir: Modern Mahmutpaşa söylemiyle olmamak kaydıyla. Yayın organları, dergiler, televizyonlar edebiyattan ve kitaptan sıkça söz etseler; yer verseler, buna kim itiraz edebilir...

Ama burada bir noktanın altını çizmek gerekiyor. Gerçek edebiyattan söz etmek. Estetik değerler, ölçütler ışığında söz etmek...

Ne yazık ki edebiyatla kimse ilgilenmediği gibi, televizyonlardaki çok az sayıdaki kitaba ilişkin programlarda olsun, dergilerde, gazetelerde, aylık edebiyat dergilerinde de bir yıkama-yağlama yazısı sürüp gidiyor.

Çok büyük bir iş yapılıyormuş gibi, her tarafta bir çanak tutma söyleşileri yeralıyor. Neredeyse edebiyatı kurtaracak bir yazı türü oluştul Ama gerçek anlamda eleştiri, gerçek anlamda sanatsal değerlendirme nerede ve ne kadar var?

Kuşkusuz ki, bu daha çok edebiyat, sanat, kültür dergilerinin, kitap dergilerinin işi. Ama medyanın genel tutumu tamamıyla yüzeysel...

Asım Bezirci, bir yazısında Edip Cansever'i anımsatarak, 'Yok Denecek Bir Şey. Ama Var Var' diyordu eleştiri için. Var ama, nasıl var! Aslında 'yok' tabii kil Kalmadı!

Gerçek anlamda eleştiri yazanlar köşelerine çekilince ya da 'sürgüne gönderilince' meydan da boş kaldı!

Eleştiri ve estetik değerlendirme 'kurumu', her zaman edebiyatın, yani yaratımın, sanatsal bilgi, yöntem ve kuram olarak bir adım önünde olmalı.

Bir adım önünde olmalı, çünkü yaratımı değerlendirmenin önemi, yaratımın en az kendi kadar, belki ondan da daha fazla önemli. Bu 'bir adım' edebiyatımızda hiçbir dönem olmadı. Belki Ataç'ı -sevip sevmemek ayrı bir konu-, biraz ayrı tutmalı; hepsi o kadar.

İş işten geçti. Eleştirinin, estetik değerlendirmenin o 'bir adım' önde olma durumuna gereksinim de kalmadı; çünkü edebiyat, yerini 'popülist edebiyat'a bıraktı. Medya da halk da 'çağın teması' gereği, 'popülist edebiyatla' ilgilenmeye başladı.

Bir romanın çok satması için uygun 'tanıtım-kampanyası' ile o romanın çok satması için gerekli olan 'yazma biçimi' birlikte tasarlanır oldu.

O. Pamuk'un yaptığı da bu, özcesi..." (74)

"Pazar Gerçekçiliği Standartları"na ya da "Sanatta Star Sistemi" gereklerini layığıyla yerine getiren O. Pamuk ile "Edebiyat dünyası çehresini değiştirdi. Yazarlar star oldu, kitaplar çok sattı, eleştirmenler yerildi," diyen Semih Gümüş ekliyor: (75) "Romanın para kazanması, çok satması demekse, bir yazar çok satılması amacını güderek yazabilir mi romanını? Niçin çok satma amacını gözettiğini söyleyemez yaratıcı yazarlar? Çok satılmayı düşünmeden yazdıklarına göre niçin imza günlerine katılırlar? Yeni romanları yayımlandıktan sonra gazetelerde ve televizyon ekranlarında iki de bir görünmek niçin önemlidir? Niçin aldıkları eleştirilere karşı öfkeli ve dayanıksız oluyorlar? Niçin bütün bu davranış biçimlerini yazar etiği açısından da tartışmaya yanaşmıyorlar? Bu soruların özellikle 1990'ların ürünü olduğunu düşündünüz mü?" (76)

O halde görmezden gelinemeyeceğin altını özenle çizerek belirtelim: "Sanatta Star Sistemi" dört yanı kuşatırken, çok şeyi de şaşırtıcı bir hızla teslim alıyor... Acı ancak pek de şaşırtıcı olmayan bu durum hakkında, "Ciğercinin kedisi olmak kolaydır!" dersek, soru(n) açıklık kazanmış olur... Ama soru(n), bu "ferahlatıcı açıklama"yla geçiştirilmeyip, daha derinlikli bir değerlendirmeyi "olmazsa olmaz" kılar. Çünkü Max Horkheimer ile Theodor W. Adorno'nun deyişiyle, "İnsanlık kaçınılamaz olarak düşüncelerin meta dilinde onların övgüsü olduğu bir konuma geldiyse, o zaman böyle bir yozlaşmanın nedenini anlamak için girişilen deneme, geçerli dilsel ve düşünsel taleplerin ardına takılmayı reddetmelidir," (77) biçiminde formüle edilmesi gereken devasa problemle karşı karşıyadır...

Serbest piyasanın ve postmodern operasyonların (78) hedefindeki bir saldırı alanı olarak sanat-edebiyat hakkında; "32 Büst-Otuz İki Fotoğraf İçin Yazılmış Yalanlar"la soyunarak (79) icra-ı sanat eyleyenler ve benzerleri konusunda unutulmamalıdır ki...

1. "Sanat insanın direnme alanıdır." (80) "Sanat başkaldırının ifadesidir." (81) Ya da André Gide'in

deyişiyle "Eski Yunanlılarda saza bir tel ekleyen adam şiddetle cezalandırılırdı. Sanat baskıdan doğar, dövüşle yaşar, hürlükten ölür." (82)

"Sanat karşısında duyulan korku, aslında gerçek karşısında duyulan korkunun ta kendisidir." (83) "Sanatın gerçekliği (84) olgusal olanı tanımlamak için yerleşik olgusallığın tekelini kırma gücünde yatar." (85) "Sanat üretiminin kaynağı imajlar değil metaforlardır. Kapitalizmin gündelik yaşamı ve kültürü biçimlendirmesi karşısında yapay imajlara sığınan sanatçılar bir 'ölümcül strateji'ye teslim oluyor." (86) "Sanat olarak şekillenmiş her emeğin bağrında, radikal bir söylem gizlidir. (...) Sanat güzellik, radikal söylem içerir." (87)

2. Magee'ye göre "Gerçek edebiyat, bir yandan topluma yönelmiş bir suçlamadır, fakat diğer yandan da (içsel yönden birinci işlevi ile bağlantılı olarak) özgürleşmeye bir söz verme olmak durumundadır." Bu nedenlerledir ki "Sanat, özünde, kurulu toplumun ötekisidir!" Sanat ve toplum sürekli çelişki içindedir ve çelişki hiçbir şekilde çözülemez. Bu çözümsüzlük, sanatın, dünyayı değiştirmek için, üretici güçlerin fetişizmine ve bireylerin kendi emekleri tarafından köleleştirilmesinin devamına karşı, siyasal mücadeleye düzenleyici bir düşünce olarak girişini betimler. (88)

"Son on yılın en belirleyici olguları arasında (...) edebiyatın işlevini, etkinliğini ve heyecanını yitirdiğinden söz edilmektedir. Edebiyat daha yüzeyselleşmiş, içsel derinliklerinden yoksun kalmış ve popülerleşmiştir. (89) Edebiyat değerlendirmelerinde kaçınılmaz olan spekülatif bir yaklaşımla söylemek gerekirse bu ortak yakınma 'bir' nedenin iki fraklı alandaki tezahürünün sonucudur. Bir başka deyişle popüler kültürün genel etkisiyle birbirlerinin alanına tecavüzleri sonucunda ortaya çıkan bir durum söz konusudur." (90) "Edebiyat öğretiminde 'ideolojik' olandan özellikle kaçınılıyor. Apolitik edebiyat bizatihi politik yaklaşımdır. Her edebiyat (dönemi) politiktir. Onu toplumun parçası yapan da budur." (91)

3. J. Paul Sartre, "Yazmak Nedir?", "Niçin Yazıyoruz?", "Kimin İçin Yazıyoruz?" denemelerinde "Yazmak Eylemi"ni (92) enine boyuna tartışarak; "insanlar bazı şeyleri söylemeyi seçtiği için değil, onları belli bir biçimde söylemeyi seçtiği için yazardır," (93) vurgusuyla ekler: "Yazar konuşan kimsedir. O gösterir, ortaya koyar, buyurur, yadsır, çağırır, yalvarır, hakaret eder, inandırır, araya sokuşturur. Bunu boş yere yaptığı zaman ozanlaşmaz. Hiçbir şey söylemeden konuşan düz yazı yazarı olur." (94)

O halde, "Yaşadığını yazmak ya da yazmamak diye bir konuyu tartışmak bile yersizdir. Herkes yaşadığını yazar. Yaşadığı, yaşamadığı sözcükler neyi kapsıyor? En büyük gerçekçi yazarlar yaşamları ile ilgili konularda yazmışlardır. Hiç bilmediği bir konunun, içine hiç girmediği bir çevrenin, hiç tanımadığı insanların yaşamını nasıl yazabilir kişi?" (95)

Konuya bağıntılı olarak İspanyol şair Jordi Virallonga, "Önemli olan yaşadığımız dünyanın üzerimizdeki etkilerini anlatmak. Yaşadığımız dünyada neler olduğunu yazmak önemli. Dünyanın benim üzerimde bıraktığı etkilerin diğer insanları da etkileyeceğini düşünerek yazıyorum," derken; Şerif Mardin de ekler: "Hayal gücü bir şekilde sansürlü olan yazar, (97) Borges gibi yazamaz; romanları gözü yaşlı bir serzenişten öteye gidemez. Freud'un, Lacan'ın ve Foucault'un ne dediğini anlayamaz; postmodernizmden bahsettiği zaman da bir modayı tanımlamaktan öteye ileri gidemez." (98) "Yazar herşeyden önce insanın değişimlerden yana zengin olan yazın mirasını benimseyecektir." (99)

4. Özetle ve her halûkârda eseri oluşturan sanatçının, bir tavrı, hayata bakış açısı vardır. Yaptığı sanatın içeriği de bu doğrultuda olur. Sanat bir ifade biçimiyse, sanat yapıtının anlattığı da sanatçının anlatmak istediği şey olacaktır. (100) Sanatsal açıdan sanat yapmak diye birşey yoktur. Böyle söyleyen sanatı içeriksiz görmektedir. Oysa içeriksiz sanat yoktur. Sanat yapıtının içeriğini belirleyen, yapan kişinin hayata bakışıdır. Toplumsal çelişkileri görmeyen, görüp de gördüm demeye korkanların sanatı "pazar içindir"!

"Mevcut sanat ortamı ve anlayışıyla bir yere varılamayacağı, bunun ancak bir çürüme olacağı bugün ortaya çıkmış bulunuyor. (...) Mevcut sanat ortamını direkt düzeltmek, etkilemek gibi bir kaygı taşımayalım. Çürümüş sanat ortamını da pek sevmiş sanatçısına, yani asıl sahiplerine bırakalım. Egemen sanat ile kapitalizm birbirine şişe kapak gibi uyuyor. Hallerinden memnunlar." (101)

1 Terry Eagleton
2 Orhan Pamuk, Kara Kitap, s.426
3 Fethi Naci, "Roman ve Toplum", Cumhuriyet Kitap Eki, No:469, 11 Şubat 1999, s.3.
4 Funda Özkan, Radikal, 9 Şubat 2000, s.12.
5 Yağmur Atsız, "Orhan Pamuk ve Ötesi", Milliyet, 2 Şubat 2000, s.20.
6 Emre Kongar, "Yılmaz Güney, Mina Urgan ve Orhan Pamuk", Cumhuriyet, 10 Şubat 2000, s.16.
7 Can Yücel, Radikal, 1 Ocak 1999, s.24.
8 Bkz: Mustafa Bayram Mısır "Marksist Eleştirinin Gerekliliği Üzerine", İnsancıl Dergisi, Yıl: 10, No: 2000/06, Haziran 2000, s.14-16; Alaattin Topçu, "Eleştirel Açmazlar", Damar Dergisi, No:115, Ekim 2000, s.10-11; Feridun Andaç, "Nasıl Bir Edebiyat Eleştirisi", Agora Dergisi, No:23, Ocak-Şubat 2002, s.7-9; Fethi Naci, "Eleştri Üzerine (2)", Cumhuriyet Kitap, No:613, 15 Kasım 2001, s.3; Asım Bezirci, Bilimden Yana / Sosyalizme Doğru, (Deneme/İnceleme/Araştırma), Cem Yay.,1976; Asım Bezirci, Nurullah Ataç/ Yaşamı/ Kişiliği/ Eleştri Anla-

yışı, Evrensel Basım., 3. Basım, 1991; Aysu Erden, Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştri, Gündoğan Yay., 1999; Veysel Çolak, "Eleştirmene Açık Mektup", Bahçe Dergisi, No:20, Sonyaz 200, s.47-48; Veysel Çolak, "Eleştirinin Eki, " Eylül 2000, s.3; Tahir Abacı, "Mükemmel Eleştiri Numuneleri", Radikal İki, 10 Eylül 2000, s.16; Buket Uzuner, "Edebiyatın Dikenli Çiçeği: Eleştri Sanatı", Varlık Dergisi, No:2002/06-1137, Haziran 2002, s.28-32.

9 Anatoli Lunaçarski, Sosyalizm ve Edebiyat, çev: Asım Bezirci.

10 Shakespere, "Macbeth".

11 I. Ionesco.

12 Muhsin Şener, "Değişen Dünyada 'Etik'...", Radikal, 12 Şubat 1999, s.9.

13 Adorno.

14 Baudrillard.

15 Necmi Zekâ, "Yolları Çatallanan Bahçe, Aynalı Gökdelenler, Dil Oyunları ve Robespierre", Postmodernizm (iç), N. Zekâ (der), Kıyı Yay., 1990, s.9-10.

16 Jean-François Lyotard, Postmodern Durum, Çev: A. Çiğdem, Ara Yay., 1990, s.6

17 Fredric Jameson, Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı, Çev: N.Plümer, YKY, 1994

18 Douglas Kellner, Critical Theory, Marxism, and Modernity, The Johns Hopkins Universitiy. Press, Baltimore, 1989, s.178-180.

19 Gilbert Adair, Postmodernci Kapıyı İki Kere Çalar, Çev: N.Dikbaş, İletişim Yay., 1994, s.26.

20 Jean Baudrillard, Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu, Çev: O. Adanır, Ayrıntı Yay., 1991, s.23; Jean Baudrillard, Kötülüğün Şeffaflığı-Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme, Çev: E. Abora-İ. Erüden, Ayrıntı Yay., 1995, s.9-10; Jean Baudrillard, Simülakrlar ve Simülasyon, Çev: O.Adanır, Dokuz Eylül Yay., 1998, s.11-59.

21 Madan Sarup, Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm, Çev: A. B. Güçlü, Ark Yay., 1995, s.173.

22 Akbar S. Ahmed, Postmodernizm ve İslam, Çev: O. Ç. Denizteklin, Cep Kitapları A.Ş. 1995, s.19.

23 Bkz: Marshall Berman, Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, Çev: B. Peker, İletişim Yay., 1995.

25 Gürsel Aytaç, "Modern Sonrası Edebiyat Eleştirisi", Cumhuriyet Kitap Eki, No: 472, 4 Mart 1999, s.10.

26 Bkz: Sezgin Kızılçelik, Sosyoloji Yazıları, Anı Yay., 2001, ("Postmodernizm: 'Modernlik Projesine' Bir Başkaldırı"), s.147-171; İpek Duben, "Modernizem Doğu'da da Olur", Milliyet, 2 Aralık 2000, s.23; Hasan Bülent Kahraman, "Postmodern Modernizim", Radikal, 7 Mart 2002, s.22; Ahmet Ümit, "Roman ki Çok Kapılı Bir Şatodur...", Yeni Binyıl Kitap Eki, Yıl:2, No:53, 29 Aralık 2000, s.13; Nilüfer Kuyaş, "Postmodern Roman", E dergisi, No:31, Ekim 2001; Yıldız Ecevit, Türk Romanında Postmodernist Açılımlar, İletişim Yay., 2001; asuman Kafaoğlu-Büke, "Postmodernizm", Cumhuriyet Kitap, No:606, 27 Eylül 2001, s.15; Celal Üster, "Ne Kadar Toplum, O kadar Roman", Yeni Binyıl Kitap Eki, Yıl:2, No:53, 29 Aralık 2000, s.10.

27 Dilek Doltaş, Gazetepazar, 22 Kasım 1998, s.8.

28 Kaan Arslanoğlu, "Felsefi Derinlik Azalıyor", Yeni Binyıl Kitap Eki, Yıl:2, No:53, 29 Aralık 2000, s.9.

29 Kaan Arslanoğlu, "İnsanın Şimdiki Durumundan Rahatsızım", Cumhuriyet Kitap Eki, No: 471, 25 Şubat 1999, s.6.

Burhan Güncel, " 'Postmodern Roman' Üzerine", Evrensel, 22 Kasım 200+, s.12.

31 "Yaşamın gerçekliklerine kitapların penceresinden bakmak, gözlerini kamaştırmış, körleştirmişti beni. Ancak öğretmenlerimin en akıllısı ve yeğlini olan yaşam, benim hoş körlüğümü giderdi." (Makalm Gorki, Edebiyat Yaşamım, çev: Şemsa Yeğin, Payel Yay., 1978, s.14.)

32 Tacim Çiçek, "Eleştri/Eleştirmenlik ve Post/ Modernistlik üstüne", Agora Dergisi, No:6, Haziran 2000, s.42.

33 Yıldız Ecevit, Türk Romanında Postmodernist açılımlar, s.62.

34 Nietche, aktaran: Madan Sarup, Postyapısalcılık ve Postmodernizim, Bilim ve Sanat Yay., 1997, s.22.

35 Baudrillard, aktaran: Steven Best-Douglas Kellner, Postmodern Teori, Ayrıntı Yay., 1988, s.160.

36 "Söz uçar, yazı kalır."

37 M.S Forbes.

38 Franz Kafka, Bash Bir Mahkeme Katibi.

39 Aziz Çalışlar, Gerçeklik Estetiği, De Yay., 1986, s.5.

Güray Öz, Eleştiri üzerine", Cumhuriyet, 10 Ocak 2002, s.6.

41 Orhan Pamuk, "Orhan Pamuk Kütüphanesini Anlatıyor", Kitap-tık Dergisi, Mart-Nisan 2000.

42 Semih Gümün, "Değerlerin Gerçek Değerleri...", Yeni Binyıl Pazar, 21 Mayıs 2000, s.19.

43 Zeynep Aliye, "İyi Bir Eleştiri İçin Bilgi Birikimi ve Edebiyat Zevki Şart", Cumhuriyet Kitap Eki, No:4469, 11 Şubat 1999, s.14.

44 Ahmet Cemal, "Eleştirmenlik...", Cumhuriyet, 3 OCak 2002, s.13.

45 Fethi Naci, "Eleştiri Üzerine", Cumhuriyet Kitap, No:612, 8 Kasım 2001, s.3.

46 Bkz. Enzensberger, Rezensenten Dämmering, Mittelmass und Wahn, 1989 Frankfurt/M. S.53-60.

47 Pierre Bourdieu, Televizyon Üzerine, İst. 1997, s.32.

48 Gürsel Aytaç, "Edebiyat Eleştisinin Bugünü", Radikal İki, 24 Mart 2002, s.8.

49 Pakize Barışta, "Kaynağından Koparılan Başarılar", Radikal İki, 14 Şubat 2000, s.3.

50 Ahmet Cemal, "Sanatta Yeri Olmayanı Aramak...", Cumhuriyet, 28 Haziran 2001, s.15.

51 Ahmet Oktap, "Eleştiri mi, Reklam mı?", Radikal İki, 17 Haziran 2001, s.13.

52 Hasan Bülent Kahraman, "Şiir, Eleştiri Yol", Radikal, 7 Haziran 2001, s.19.

53 Hasan Bülent Kahraman, "Türkiye'de Eleştiri Yol", Radikal, 12 Ekim 2000, s.23.

54 Terry Eagleton, Postmodernizm Yanılsamaları, çev: M. Küçük, Ayrıntı Yay., 1995.

55 Tahir Abacı, "Kılıç ve Kalem", Radikal İki, 1 Ekim 2000, s.9.

56 Nelson.

57 God Smith.

58 Bkz: Nadir Koraltana, "Aydınlanma, Yapı Kredi ve Cumhuriyet", Sol Dergisi, No:90, 16 Haziran 2000, s.27.

59 Emre Kongar, "Enis Batur ve Yapı Kredi: Büyük Sermayenin Güzel Yüzü", Cumhuriyet, 14 Haziran 2000, s.7.

60 Doğan Hızlan, "Kitap, Buzdolabı Gibi Satılmalı", Radikal, 31 Aralık 2001, s.7.

61 Zeki Çoşkun, " 'Tanrı-Yazar'ın Reklamı", Radikal, 1 Şubat 2002, s.21.

62 Zeki Çoşkun, "Para-Roman Nedir, Ne Değildir?", Radikal, 7 Haziran 2002, s.19.

63 Bak hele kimler de "yazarın, kitabın metalaşması"na karşı çıkıyor?! "Milliyet gazetesinde kitap-reklam ilişkisini irdeleyen ve Latife Tekin'in bir saptamasıyla başlamış bir tartışma ver. Bence çok yararlı. Çünkü, kitap konuunda da reklam yapılması gerektiğini bir kez daha anımsatıyor bize. Fakat, bu süreçte nelere dikkat edilmesi gerektiğine henüz değinilmedi. O ince ayrım da Tekin'in söylediklerinde saklı. Tekin, bir kitabın reklamı yapılamasın demiyor. Yazırın kendisini bir meta, bir nesne haline getirmesinden, kitleye yazar arasında bulunması gereken mesafenin kaybedilmesinden yakınıyor ki, o yaklaşımında da bence yerden göğe kadar haklıdır. Ama..." (Hasan Bülent Kahraman, "Önce Edebiyat Çürür Sonra Her Şey...", Radikal, 7 Kasım 2001, s.9.)

64 Terry Eagleton, eleştiri ve İdeoloği, çev: E. Tarım-S. Öztopbaş, İletişim Yay., 1985, s.63.

65 Terry Eagleton, Postmodernizm Yanılsamalırı, çev: M. Küçük, ayrıntı Yay., 1995, s.155.

66 A. S. Vazguez, aktaran: Janet Wolff, Sanatın Toplumsal üretimi, çev: ayşegül Demir, Özne Yay., 2000, s.24

67 Tarık Ali, "Edebiyat ve Pazar Gerçekliği", Edebiyat ve Eleştiri Dergisi, Yıl:8, No:51, Eylül-Ekim 2000, s.8-3

68 Manes Sperber, "Edebiyat binlerce yıldır sokaktaki adamın aşkı, inancı, sadakati, umutları ve istekleri, özlemleri, düşkırıklığını, hüznü ve kederi yaşamasını sağlayan sözcükleri ve deyiş biçimlerini yaymakta ve değişikliğe uğratmaktadır," (Manes Sperber, Parçalanmış Geçeklik, çev: Ahmet Cemal, Can Yay., 1991, s.23) der! Bu konda bkz: Hasan Pulur, "Yine Edebiyatçılar" Milliyet, 15 Eylül 2000, s.3; Murat Belge, "Edebiyat Hakkında...", Radikal, 12 Ekim 2001, s.11; Asuman Kafaoğlu-Büke, "Absürd Edebiyat", Cumhuriyet Kitap, No:609, 18 Ekim 2001, s.15; Engin Aşkın, "CIA'nın Edebiyat Operasyonu", Varlık Dergisi, No: 2000/05-1112, Mayıs 2000, s.70; Demir Özlü, "Edebiyatta Ticaret Adamı Dönemi", Yeni Binyıl, 22 Ağustos 2000, s.19; Murat Belge, "Eski Edebiyattan", Radikal, 2 Nisan 2002, s.9; Erdal Doğan, "Edebiyatın İki Yüzü...", Radial, 3 Mayıs 2000, s.23; Hasan Ali Yıldırım, "Edebiyattan", Radikal, 3 Mayıs 2000, s.23; Hasan Ali Yıldırım, "Edebiyatta Anlam ve Anlatım", Umran Dergisi, No:93, Mayıs 2002, s.105-108.

69 "Çok büyük bir trajedi, ama çok uzun süreceğini sanmıyorum. Ya-

zar olarak da direnmek zorundayız. Direnmek kolay değil ama zorunlu..." (Tarık Ali, "Düşlerimiz Hiç Ölmedi" Yeni Binyıl, 6 Kasım 2000, s.21.)

70. "Söz konusu açık artırma, ihale,ısmarlama usulü roman henüz yazılmadı, ama bu bizde, burada çoktan gerçekleşti: 1997'de Sinan Tanyıldız, 1998'de İnci Aral, 'sponsor'lu romanlarını yazıp yayımladılar." (Zeki Coşkun, "Ya Merhaba, ya da Elveda Romanı", Radikal, 10 Kasım 2000, s.23.)

71. Bu konuda bkz: "Kültür Endüstrisi" konusunda bkz.: Sezgin Kızılçelik, Frankfurt Okulu, Anı Yay., 2000, ("Frankfurt Okulu'nun 'Kültür Endüstrisi' Eleştirisi"), s.207-236.

72. Zeki Coşkun, "Metalaşan Roman", Radikal, 8 Mayıs 1998, s.23.

73. Hikmet Temel Akarsu, "Edebiyatımız 60'ların da Gerisinde", Yeni Binyıl Kitap Eki, Yıl:2, No:53, 29 Aralık 2000, s.8.

74. Atilla Birkiye, "Edebiyatı Çok Sevmiştik!", Cumhuriyet, 11 Şubat 1999, Bölüm-2, s.1

75. "Oradan buradan ikide bir sorulur: 'Edebiyatımızda değerleri abartılmış ya da bilinmemiş yazarlar kimlerdir?' (...) Gerçekte, kimin umurundadır 'değerlerin' gerçek değerleri? (...) Radikal gazetesinde yayımlanan bir soruşturma, 'değerleri abartılan' yazarlardan ilk üçü olarak Orhan Pamuk, Ahmet Altan ve Murathan Mungan'ın adını belirtmiş. (...) Düpedüz paylandım telefondaki gazeteci tarafından. Nasıl okur da herkesin okuduğu bir kitabı okumazmışım? (...) Oktay Rifat, Turgut Uyar, Orhan Kemal'i unutmuş bir okur yığını, gerçekten de yığınsallığından aldığı bir güce dayanarak Orhan Pamuk, Ahmet Altan ya da Murathan Mungan'ı tuhaf bir zırhla korumaya alıyor." (Semih Gümüş, "Değerlerin Gerçeği", Yeni Binyıl Pazar Eki, 21 Mayıs 2000, s.19).

76. Semih Gümüş, "Değişim Sancıları", Yeni Binyıl Pazar Eki, 25 Haziran 2000, s.23.

77. Max Horkheimer-Theodor W. Adorno, Aydınlanmanın Diyalektiği, Cilt:1 çev: Oğuz Özügül, İdea Yay., 1997, s.20.

78. Bkz: Jean-François Lyotard, Postmodern Durum, Çev: A. Çiğdem, Ara Yay., 1990p Fredric Jameson, Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı, Çev: N. Plümer, YKY, 1994; Jean Baudrillard, Metinler ve Söyleşiler, Çev: O. Adanır, D.E.Ü.G.S.Fakültesi Yay., 1988; Jean Baudrillard, Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu, Çev: O. Adanır, Ayrıntı Yay., 1991; Jean Baudrillard, Kötülüğün Şeffaflığı-Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme, Çev: E. Abora-İ.Erüden, Ayrıntı Yay., 1995; Jean Baudrillard, Amerika, Çev: Y. Avunç, Ayrıntı Yay., 1996; Jean Baudrillard, Tüketim Toplumu, Çev: H. Delicecaylı-F.Keskin, Ayrıntı Yay. 1997; Jean Baudrillard, Kusursuz Cinayet, Çev: N. Sevil, Ayrıntı Yay., 1998; Jean Baudrillard, Simülakrlar ve Simülasyon, Çev: O. Adanır, Dokuz Eylül Yay., 1998; Jean Baudrillard, Üretimin Aynası, Çev: O. Adanır, Dokuz Eylül Yay., 1998; Jean Baudrillard, Foucault'yu Unutmak, Çev. O. Adanır, Dokuz Eylül Yay., 1998; Jean Baudrillard Siyah 'An'lar, Çev: A. Sönmezay, Ayrıntı Yay., 1999; Bkz: Necmi Zeka, (der.); Postmodernizm, Kıyı Yay., 1990; Mehmet Küçük (der.); Modernite Versus Postmodernite, Vadi Yay., 1993; Jürgen Habermas ve diğerleri; Post Modernist Burjuva Liberalizmi (iç), Çev: Y. Alogan, Sarmal Yay., 1995.

79. Alper Uruş-Bülent Günal, "Boşuna Soyundular", Sabah, 20 Temmuz 2000, s.4.

80. Ahmet Oktay, Artı Gündem, 17 Şubat 2001, s.6.

81. Suavi, Cumhuriyet, 27 Nisan 2002, s.7.

82. André Gide.

83. Ahmet Cemal, "Sanatta Çıplaktan Korkanlar", Cumhuriyet, 16 Kasım 2000, s.15.

84. Yeri gelmişken şunları da anımsatmadan geçmeyelim: "Sanat, 'eğitici sanat' olduğu için değil, sanat olduğu için eğiticidir. Çünkü 'eğitici sanat' olarak sanat, hiçbir şeydir ve hiçbir şey olan şey eğitemez de..." (Antonio Gramsci.) "Kesin gözüyle bakılan bir şey varsa o da sanatı ilgilendiren hiçbir şey kesin gözüyle bakılamayacağıdır. Ne sanatın kendisine, ne sanatın bütünle ilişkisine, ne de sanatın varolma hakkına." (Theodor W. Adorno.) "Sanat çıkmaz yola girdikçe esanatçılar çoğalır." (Emil Michel Cioran.) "Kin Yeh, şöyle dedi: Kötü sanata karşı çıkmak, daha iyi bir sanat istemek, ya da halkın beğenisini aşağı görmek, ne yararı olabilir bütün bunların? Bunları yapacak yerde şunları sormalı: Halk neden uyuşturucu maddeyi gereksinir?" (Bertolt Brecht.)

85. Herbert Marcuse, Estetik Boyut, çev: Azlz Yardımlı, İdea Yay., 1997, s.20.

86. Beral Madra, "İmajın Yok Edici Etkisi", Radikal, 11 Eylül 2000, s.23.

87. Nihat Behram, "Sanatsal Güzellik ve Radikal Söylem", E. Kültür ve Edebiyat Dergisi, No.19 Ekim 2000, s.35.

88. Herbert Marcuse, "unpublished, Undelivered, Aesthetics Lecture," http://www.sas.upenn.edu/vbell/marcuse2.html., 1978.

89. Örneğin Mehmet Eroğlu'nun "Edebiyatla siyaset yapmıyoruz, ama siyaseti edebiyatın içinde çok önemli bir arka plan, gerçeklik olarak sunuyoruz," (Mehmet Eroğlu, "Hayatta Başrol Oynayamayanlara", 18 Kasım 2000, s.15.) deyişindeki üzere...

90. Hasan Bülent Kahraman, "Edebiyat ve Basın," Radikal, 21 Eytül 1998, s.9

91. Hasan Bülent Kahraman, "Ulusal Edebiyat Meselesi", Radikal, 24 Ocak 2002, s.23.

92. Bkz. S. Çiftyürek, "Yazarın Sorumluluğu", Fırat'ta Yaşam, Yıl:3, No:115, 13 Ağustos 2001, s.5, Afşar Timuçin, "Düşünmek Yazmak", Agora Dergisi, No:14, Şubat 2001, s.3-5; Amin Maalouf, "Yazmak Benim Vatanım", Yeni Binyıl, 27 Ağustos 2000, s.19; A.Hicri İzgören, "Bireysellik Sorunu", 2000'de Yeni Gündem, 18 Eytül 2000, s.11; Hilmi Yavuz, "Edebiyatımızda Uçan Yazar Yok", Yeni Binyıl, 7 Ocak 2001, s.29; Derviş Şentekin-Ahsen Erdoğan, "Yazarlar Kalem Çekti", Yeni Binyıl, 22 Ekim 2000, s.36; Berfin-Bahar, Yıl:8, No:50, Nisan 2002; Öner Yağcı, "Edebiyatın ve Yazarın Metalaştırılması", s.5-8; Burhan Günel, "Satılık Olmayan Bir Şey Kaldı mı?", s.9; H. Hüseyin Yalvaç, "Yazarlar, Kitaplar, Yayınevleri ve Sorular", s.10-11; Mustafa Aslan, "Küreselleşme ve Yazarlar", s.12-14; "Toplumsal Sorumluluk İçin Çağrı", Radikal, 14 Ağustos 2000, s.23.

93. Jean Paul Sartre, Edebiyat Nedir?, çev: Bertan Onaran, Payel Yay., 1982, s.31.

94. Jean Paul Sartre, Edebiyat Nedir? çev: Bertan Onaran, Payel Yay., 1982, s.24.

95. Oktay Akbal, Yaşadığını Yazmak, Çağdaş Yay., 1978, s.9.

96. Jordi Virallonga, Cumhuriyet, 7 Aralık 1998, s.1.

97. "Düşüncenin kanatları vardır, uçuşunu kimse durduramaz." (Yusuf Şahin, aktaran: Nilüfer Kuyaş, Milliyet, "Düşüncenin Kanatları Var", 22 Aralık 1998, s.18)

98. Şerif Mardin, "Biraz Daha Okusun", Yeni Binyıl, 11 Aralık 2000, s.19.

99. Elias Canetti, Sözcüklerin Bilinci, çev: Ahmet Cemal, Payel Yay., 1984, s.288.

100. Bkz: Hermann Keyserling, "Sanat Olarak Felsefe", Berfin-Bahar Dergisi, Yıl:6, No:32, Ekim 2000, s.37-39; Sennur Sezer, "Sanat Muhalefettir", Evrensel Dergisi, No:104, Ağustos 2000, s.28-31; Hasan Bülent Kahraman, "Televole Sanat mı?" Radikal, 10 Mayıs 2001, s.19, Afşar Timuçin, Estetik, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, İnsancıl Yay., 1998; Nejat Bozkurt, Sanat ve Estetik Kuramları, Sarmal Yay., 1992; Ernestro Sabato, "Sanat Krizi ya da Krizin Sanatı", Cogito Dergisi, No:27, Yaz 2001, s.94-99; Afşar Timuçin, "Sanatta Yöntem Sorunu", Agora Dergisi, No:22, Kasım-Aralık 2001, s.3-5; Yıldız Bilgin Bayazıt, "Sanat Hayat Kadar Şaşırtıcı Değildir", Yeni Binyıl, 13 Ağustos 2000, s.19; Feridun Andaç, "Bugün Yapılan Edebiyat Sentetik", Cumhuriyet 20 Eylül 2000, s.14; Feridun Andaç, Edebiyatımızın Yol Haritası, Can Yay., 2000; Meryem Algan, "Sanat Nereye Kadar Politiktir?", Sol Dergisi, No:79, 31 Mart 2000, s.62-63; Ali Galip Yener, "Sanatın Toplumsal Yönü", Virgül Dergisi, No:34, Ekim 2000, s.22-24; Ahmet Cemal, Sanat Üzerine Denemeler, Adam Yay., 2000; Vecdi Sayar, "Kültür Politikacıya Bırakılamaz", Milliyet, 13 Ocak 1999, s.18; S.Özdemir, "Sanat ve İdeoloji", Düşeyle Dergisi, No:4, Mayıs 2000, s.14-15; Aydın Öztürk, "Sanatçı Muhalliftir", Cumhuriyet Dergi, No:686, 16 Mayıs 1999, s.4; Hasan Bülent Kahraman, "Yeni Bir Kültür Çözümlemesine Doğru", Radikal, 4 Ağustos 2000, s.9; Hasan Bülent Kahraman "Popüler Değil Elit Kültür", Radikal, 24 Ağustos 2000, s.23; Hasan Bülent Kahraman, "Kavram ve Sanatın Arkası", Radikal, 23 Kasım 2000, s.23; Hasan Bülent Kahraman, "Gelenek Tek Değildir", Radikal, 7 Aralık 2000, s.23; Hasan Bülent Kahraman,"Gelenek ve Arabesk", Radikal, 14 Aralık 2000, s.23; Beral Madra, "Pop Starlar ve Devrimciler", Radikal, 13 Kasım 2000, s.23; Ahmet Cemal, "Kavgacı Bir Sanat İçin...", Cumhuriyet, 2 Mayıs 2000, s.15; Adalet Ağaoğlu, "Sanatın Solu, Solun Sanatı", Gelecek Dergisi, No:1, Nisan 2002, s.20-21; Terry Eagleton, "Kültür Savaşları", Edebiyat ve Eleştiri Dergisi, Yıl: 10, No.61, Mayıs-Haziran 2002, s.6-13

101. İlker Mega, "Sanat, Siyaset ve Sorular", Sol Dergisi, No:94, 14 Temmuz 2000, s.32.

ULUS, DİL, KÜLTÜR ÜZERİNE NOTLAR

Mustafa Bayram MISIR

Kapitalizmin özgür emeğin/işgücünün sömürüsü üzerine yükselen uluslar halinde örgütlenmiş bir küresel sistem olduğunu söyleyebiliriz. (Wood, 2001). İşçileri ulusal sınırlara hapsederken, sermayenin dünyasal dolaşımını olanaklı kılan bu küresel sistemin "ulus " kavramı ve bağlı kavramları ("ulusal onur", ulusal çıkar", "ulusal bağımsızlık/egemenlik", "ulusal kimlik" vd.) bu kadar inandırıcı bir şekilde toplumsal ilişkilerin maddi varoluşu imiş gibi sunabilmesinin nedeni, kapitalizmin başarısından çok, ulus olgusunun dayandığı bazı maddi-tarihsel ilişkilerin var olmasıdır.(1)

Elbette, ulus olgusuna temel oluşturan maddi ilişkiler, tarih bağımlıdır. Antropolojik ya da etnopsikolojik araştırmaların çıkardığı sonuçlara dayanamazlar; belli bir tarihsel dönemde, insanlar arası ilişkilerin belli bir gelişmişlik düzeyi içinde, "varlıklarının toplumsal insanlar arası ilişkilerin belli bir gelişmişlik düzeyi içinde, "varlıklarının toplumsal üretimde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapınınn üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entellektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklardır." (Marx, 1992)

Böyle bir çerçeve içinde, ulus olgusunu anlamaya çalıştığımızda karşımıza kaçınamayacağımız bazı temel kabuller çıkar: Ulus, tarihsel bir inşa/oluş'tur. Ezeli ve ebedi değildir, tarihseldir, belli bir tarihsel dönemde ortaya çıkmıştır, her tarihsel oluş gibi kararsız, çelişkilerle dolu ve dönüşüme açık bir oluştur. "Sonuç olarak, bir ulus ne bir ırk ne de kabiledir, fakat insanların tarihsel olarak kurulmuş topluluğudur." (Stalin, 1979:12)

Ulusun bu çelişkili, tarihsel oluşunu temel bir veri almadan yapılan, ulusun, bir dil birliğinin olduğu, ulus-devletlerin taşıyıcısı olduğu bir ortak tarih ve yurttaşlık amacı içerdiği, bir tültür birliğinin olduğu, gibi betimsel açıklamalar yetersiz kalacaktır. Ulusun, mevcut ulusal sınırlara (territoryal) hapsedilmiş bir proloteryanın sömürülmesi ve sermaye birikimi için en uygun ortak pazar çerçevesi olduğuu yönündeki (tamamen doğru) açıklama da eksik kalabilecektir.

Şu halde, Bendict Anderson gibi ulusu bir hayali cemaat olarak niteleyemesek de, Balibar ve Wallerstein (2000) gibi, bir inşa hatta bir icat olarak görmek doğru bir başlangıç olacaktır. Kapitalizmin Rönesans'a kadar uzatılabilecek olan tarihsel geçmişi içinde, sermaye birikiminin güvencelerinin sağlanabilmesi (2), düzenlenebilir ve denetlenebilir bir emek/işgücü pazarının oluşturulması ve M-P-M' (meta-para-meta) çevrimine artı-değer sömürüsü ile birlikte olanak veren pazar yapısının (ulusal pazar) şekillenmeye başlaması, şekillenen pazarların hiyerarşik bir ilişki içinde dizilmesi, territoryal bir sınır (ülke) ve bu sınırlar (ülke) içinde yaşayan insanların bütünleştirilmesi şeklindeki bir sonucu tarihsel olarak hem olanak hem de zorunluluk haline sokmuş bulunuyordu.

Önce feodal Prensler aleyhine merkezi krallıklar güçlendiler, burjuvazi iktidarı alacak kadar güçlendiğinde ise, merkezi krallıklar, ulusal ordulara sahip "yurttaşlar cumhuriyetine", burjuva ulus devletlerine evrildiler.

Ulusal diye bildiğimiz hemen herşey, bu dönemde inşa edilmiştir. Fransa ve İngiltere de dahil olmak üzere, dil birliği, merkezi ve zorunlu bir eğitimin yanısıra, zorunlu askerlik uygulaması ile sağlanabilmiş, zorunlu askerlik, ulusun asli unsuru olan erkeklerin türdeşleştirilmesi için özel bir rol oynamış ve bugün bize doğal gibi görünen "ulusal"olan herşey inşa edilmiştir. Fransız ulusu bir inşadır. Tıpkı Türk ulusu gibi... (3)

Söz konusu olan inşa olduğu için, inşa edilen, inşa edilmekle maddi bir ilişki haline dönüşür ve bazı olgusal görünümler edinir.

Burada biz daha çok, bu olgusal görünümlerin ikisi üzerinde duracağız, "dil ve kültür birliği."

Her Ulusal İnşa Dil Birliği Gerektirir

Dilsel idealizmin(McNally, 2000) çeşitli biçimlerinin, yapısalcılık, postmodernizm) sosyal bilimlerde yaygınlaştığı ve akademide hatırı sayılır etkinlik

kazandığı bir kaç on yıllık dönemden sonda, 'dil'-den, basitçe söz etmek, pek olası görünmüyor.

Gerçi, yaşadığımız biçimiyle, birine "merhaba"derken ya da işte başka birileri "anadilde eğitim hakkı" için dilekçe verdiğinde, elbette, sözü edilen şey, içinde olduğumuz, ama kimi idealistlerin ileri sürdüğü gibi bizi yarattığını asla düşünmeyeceğimiz(kendisi felsefi bir sorun haline dünüştürmeyecegimiz) dildir.

Marksist bir açıdan dil sorunu, etkinlik olarak ve dil tarihinin araştırılması biçiminde ele alınabilir görünüyor. (Williams, 1990:22) Bunun için Alman İdeolojisi yol gösteriyor: "İlk başta ruh madde ile yüklü olmanın lanetini taşır. Madde ise hava tabakaları, sesler yani kısaca dil biçiminde meydana çıkar. Dil, bilinç kadar eskidir, başka insanlar içinde varolduğuna göre dil pratik bilinçtir ve bu nedenle benim içinde kişisel olarak gerçekten varolmaya başlar; çünkü dil aynı bilinç gibi bir ihtiyaçtan, insanların karşılıklı ilişkileri sonucu doğar." (4) Bu tartışmanın değişik vehçelericardır. Etkinlik olarak dilen incelenmesi, maddeci bir yönden yapılabileceği gibi, bugün dilsel idealizme varan çizgide, dile tarihsellik ötesi bir kuruculuk tanınırak, tüm bir oluşu dile indirgeyen ideallst bir yönde yapılabilir. Keza, dil tarihi Engels'in, Maymundan İnsana Geçiste Emeğin Rolü çalışmasındaki temel izlek sürdürülerek, emek belirlenimli anlatılabileceği gibi, emeğin belirleyici rolü bir toplumsal ilişki/süreç olarak da anlatılabilir.

Konumuz bunlar olmadığı için, kısaca, Alman İdeolojisi'nden yapılan alıntının mantiki Marksist çıkarımlarının, dilin toplumsal bir etkinlik, ve toplumsal/tarihsel temel ilişkinin(buna üretim ilişkisi diyebiliriz) sonucu olarak ele alınması gerektiğidir. Böylece denilebilir ki, dil, pratik bilinçtir. (Williams, 1990) Bu kadarına şunun için ihtiyaç var. Stalin, bu konunun tartışıldığı dönemde, 1950'de, SSCB'de bir konşma ile tartışmayı kapattı. Dedi ki; "Dil, üstyapısal değildir ve diller sınıf özellikleri değil, ulus özellikleri taşırlar." (Akt. Williams, 1990:32)

Dilin bir ulusun spirit'i/ruhu ya da esprisi olduğunu ileri sürmek, kanaatimizce, dilin etkinlik olarak ele alınışının idealist bir biçimi olacaktır. Burada dilsel idealizmde de, dilin söyleme genişlediğini, söylemin de aşağı yukarı herşey olduğunu görüyoruz. (Mısır-Balta, 1998) Bunun tam tersi bir ilişki olduğunu ileri sürmek gerekir.

Günümüzde etkin olan dilsel idealizm, bu yazının konusu değil. Ulus ile dil ilişkisi bakımından ise kurucu olan, dil değil, yukarıda kısmen betimlediğimiz, maddi-tarihsel ilişkileridir. Bu ilişkiler sonucunda, bir territoryal bölgede sınıf iktidarını çeşitli toplumsal dolayımlarla kuran burjuvazi, ilk iş olarak, bu bölge içinde dili ortaklaştırmaya girişir. Ulus, dil o ulusun ruhu olduğu için ezeli ve ebedi bir varoluşa sahip değildir, bilakis, ulus sanrısının yaratılabilmesi için ortak bir dile ihtiyaç vardır.

Ancak bu anlamda, "dil birliğinin (genel bir dilin) ulusun karakteristik özelliklerinden birisi olduğu" (Stalin, 1979:12) ileri sürülebilir.

Bir kez, dil birliği sağlandıktan sonra ise, dilsel etkinlik, aynı dili konuşanlara, elbette, ortak bir bilinç, hatta espri sağlayan bir maddi ilişki haline dönüşür. Stalin'in ulus ile dil arasında kurduğu ilişki doğru değil görünmektedir. Ancak aynı ölçüde, dil ile sınıf arasında kurduğu ilişki ise doğrudur. Elbette, ideoloji ya da idelojik olan kendi ifadesini dilde kazanır, bu biçimiyle, dilin nötr olduğu iddia edilemez, ancak burada sınıf bağımlı olan şey, dilin etkinliğidir.

Türkiye'de Türk Dil ve Tarih Kurumu'nun kuruluşu, Taner Timur'un beelirttiği gibi ulusun (Türk ulusunun) ruhuhu (ulusal kültürü) oluşturmak için girişilmiş çabalardır. (Timur, 1984)

Ulusun Kültürü Bir mıdır?

Lenin'in, Stalin'in *Marksizm ve Ulusal Sorun* adlı kitapçığını genel olarak benimsemekle birlikte, bazı noktalarda aynı çizgide düşünmediği açıktır. (Löwy, 1999:104) Bu noktaların kanaatimizce en önemlisi, Stalin'in eserindeki, ulusu bir oluş/inşa olarak görmek yerine, olmuş/tamamlanmış bir entite olarak ele alan ve nihayet böylece tanımlayarak, "ulusal" olana ilişkin her sorun bir Procrustean (5) yatağına yatırmayı gerektiren yaklaşımdır: "Ulus, tarihsel olarak kurulmuş, ortak dil (dil birliği), ülke (toprak), ekonomik yaşam ve ortak bir kültürün içinde oluşan (belli olan, açığa vuran) psikolojik temeller üzerinde biçimlenmiş insanların kararlı (kalıcı) bir topluluğdur." (Stalin, 1979:16)

Bu tanımda, hem tarihsellik hem de yapısal bir tarih dışılık iç içe geçmiş görünüyor. Ulusu, maddi tarihsel temellerin üzerinde yükselen bir oluş olarak gördüğümüzde, "ulusal kültür"ün "bir"liğinin de, aslında yurttaşların "eşitliği" gibi, bir burjuva varsayımı olduğunun görürüz. Bu yüzden, Stalin'in "ulusal karakter" ve "ulusun ruhu/psikolojisi" varsayımları, maddeci bir etno-psikolojinin de gerisinde, Löwy'nin deyişle, "psikolojik teori geliştirdiği gerekçesiyle Lenin'in eleştirdiği Buaer mirası'na dayanmaktadır. (Löwy,1999:104) Bu kaydı düşmekle birlikte, ulus olarak görünen her şeyin, görünüş biçiminin Stalin'in belirttiği noktalar olduğunu unutmamak gerekir. Peki, bu görünüşler nasıl olanaklı olmalıdır? Kültür kavramının taşıdığı tüm belirsizlikleri (kapsamına ilişkin belirsizlikler, uygarlık kavramı ile ilişkilerinde taşıdığı belirsizlikler vs. gibi) bir

kenara bırakmaya cesaret edip, üretim ve yeniden üretim sürecinin sonucunda açığa çıkan maddi ve manevi pratiklerimizin (insan pratikleri) toplumsal ilişkiler alanındaki oluşlarına "kültür" demeyi benimsediğimizde, "ulusal kültür" kavramı ancak çelişkili bir bütünlük olarak bir anlam edinebilir. Sorun burada tümüyle çözemeyeceğimiz kadar karmaşık olduğundan, kanatimiz "ulusal kültür" kavramının ideolojikliğinin vurgulanması gerektiğidir. Üretim ve yeniden üretim sürecinden doğan insan eylemlerinin hemen hepsi sınıf bağımlıdır ve gerçekte, kültür denileni bölmeye kalktığımızda elimizdeki gerçek sınır, ulus-devletlerin çizdiği değil, üretim ilişkisinin çizdiği sınırdır: yani sınıflardır.

Burada, işçi sınıfının kendine özgü ve topluma egemen kılabileceği bir kültür geliştirip geliştiremeyeceği (Troçki, 1989) tartışmalarına girmeyeceğiz. Elbette, insanlığın kurtuluşunu üstlenecek olan sınıf, insanlığın maddi ve manevi bütün mirasını da üstlenecektir; evrensel kültürü yüklenecektir. Ancak, sınıflı bir toplum yapısı/ilişkisi içinde çelişki içermeyen bir "ulusal kültür"den ve "ulusal ruh"tan söz etmek mümkün görünmemektedir.

Popüler kültürün, yurttaşlık ve "ulusal onur" üzerinde çalışan bir dizi özgül mekanizma ile "ulusal" olana yönelik yarattığı yanılsama da, egemenlerin gücü oranında güçlüdür. Devlet oluşumunun esaslı bir işlevi, bu ideolojik yanılsamayı beslemektir, keza, devasa kültür endüstrisi de, bu yanılsamayı yeniden ve yeniden üretir. Ancak, aşağıdan hareketin müdahelesi bu yanılsamayı yıkabilir; "ulusal" olanın hiç de "masum" olmadığını gösterebilir. Burada, satır aralarında belirtmiş olduğumuz, "uluslar, kendisi de mevcut üretim ilişkisinin sınıf ilişki ve çelişkisinin ürünü olan burjuva-ulus devletlerin gerektiğinde öznel müdaheleleri ile inşa edilirler" tezinin altını çizmek gerekiyor. Ulusa alit bütün olgusal görünüşler, "kültür" de buna dahildir, dil ise bir etkinlik olarak, pratik bilinç olarak buna dahildir, dil ise bir etkinlik olarak, pratik bilinç olarak buna dahildir, bu inşanın sonucu yeniden üretilebilir hale gelirler. Ülkesinin ulusal futbol takımı zafer kazandığında ulusal gurur duyan yurttaşın yaşadığı psişik şeyi olanak haline sokan da budur.

Ezen Ulus-Ezilen Ulus

Ulus-devletleri ve bu yolla, ulusları oluşturan maddi-tarihsel koşullar arasında, ulusal pazarların hiyerarşik dizilişini de saymıştık. Bu, Lenin'deki biçimiyle emperyalizm (6),

Bugünkü haliyle küresel kapitalizm diyelim, ulusal pazarların hiyerarşik dizilişi yoluyla yeniden üretimini ve sermaye birikimini gerçekleştirdiğinden, emperyalistlerin ezdiği uluslardan söz etme hakkımızın olduğu varsayımını körüklese de; aynı kapitalist ilişki zinciri, ulusal sınırlar içindeki burjuvazinin uluslararası sınıfdaşlarının ticari ve siyasi bir ortağı (ortak çıkarlara sahip küresel burjuvazinin parçası) olması sonucunu doğurduğundan, bu içinde bulunduğumuz dönemde tam bir hayaldir. Arjantin'i acaba örnek vermek gerekir mi? Marksizmin klasikleri, ezen ulus-ezilen ulus ayrımına başvururlar. Bunun maddi temeli, sömürgecilik ve daha sonra emperyalist ilişkilerdir. Bu dönemde, uluslararası işçi hareketi, ezilen ulusların kurtuluş savaşlarını desteklemiş, hatta, ezilen ulusların ulusalcılığını insanlığa ait "ilerici değerler" içerisinde saymıştır.

Elbette, geride bıraktığımız yüzyılın temel sorunlarından biri, ulusal kurtuluştu. Yüzyılın başında birkaç on olan ulus-devlet sayısı, artık ikiyüze yaklaşmıştır. (7) Denilebilir ki, dünyamızda, ulusal sorunn artık başat değil, istisnai bir görünüm arz eder. Bu yüzden, dünden daha çok bugün işçi hareketleri evrensel planda bütün ulusal hareketleri desteklemek durumunda değillerdir. Bir ulusal kurtuluş zırhı büründüğünde bile, burjuvazi, ta 1848 devrimlerinden beri, tarihsel bakımdan ilerici ve demokratik içeriğini yitirdiğinden, aslolan, hareketin tarihsel ve sınıf niteliğidir.

Buradaki esaslı sorunlardan biri, kendisi enternasyonalizmi bayrak edinmiş bir sınıfın, proletaryanın, emperyalizmin ve ulusal sermaye karşısında, halkın büyük çoğunluğunun çıkarlarını ve evrensel planda insanlığın çıkarlarını temsil ettiği için, ulusal olarak inşa edilmiş olan ilerici her değere de sahip çıkması gereğidir. Yurtseverlik olarak ifadesini bu olgu, çoğu kez ulusal gericiliğin/tutuculuğun elinde işçi sınıfına yönelik bir silaha dönüşmekte, işçi sınıfının bilincini bulandırmak için kullanılmaktadır.

İşçi sınıfının devralması ve savunması gereken ulusal olarak inşa edilmiş olanın ilerici içeriğidir. Kaldı ki, işçi sınıfının kendisi, iktidar mücadelesini evrensel planda ama ulusal sınırlar içinde verdiğinden, kendi yarattığı değerler de büyük ölçüde ulusal olanı oluşturan maddi-tarihsel koşullarca belirlenmekte, kendi ifadesini de ulusal biçimlerde bulmaktadır. İşçi sınıfının yurtseverliğinin maddi temeli ve gerekçesi budur. (8)

Anadil Dilekçeleri

Ezilen ulusun kültürü, ezilen ulusin dili? Ulusal bir mücadele, bir ulus inşası mücadelesi olduğundan (bizim tezimize göre, hiçbir ulus verili değildir ve olmamıştır; tarihseldir ve inşa edilmiştir), bir ulusal kültür, ulusal ruh, ulusal dil/ulusal bilinç oluşturma mücadelesidir. Bu yazıyı esinleyen şey gerçekte gündemi epeyce işgal eden anadil dilekçeleridir.

Bu ülkede yaşayan binlerce Kürt ana dilde eğitim istediler. Elbette bu talep oluş halindeki ezilen bir ulusun talebidir ve ilericidir. Ancak, Kürt işçilerinin bütün sorununun ulusal olduğu zannına kapılmak için fazla bir nedenimiz yoktur, aksine ise daha fazla nedenimiz vardır. Bu çerçevede söylenebilecek sözü ise, Komünist Enternasyonal, yıllarca önce söylemiştir: *"Kongre bütün ulusların kendi kaderini tayin hakkını ilan eder; Kongre, bu ülklerin işçilerini uluslararası kapitalizmi yenilgiye uğratmak ve uluslararası sosyal demokrasinin hedeflerine ulaşmak amacıyla yan yana mücadele etmek için bütün dünyanın bilinçli işçilerini saflarına katılmaya çağırır."* (Löwy, 1999:110)

(1) Bu maddi- tarihsel ilişkiler, burjuva/ulusçu sosyoloji geleneğinde, dil, tarih ve kültür birliği ve "ortak yaşama isteği" ya da "ortak bir gelecek tasavvuru" gibi, sonuncusu tümüyle idealist bir açıklamaylı betimlenir. Burada, bu idealist yorumları esas almayacağımız gibi bunların bir eleştirisinden çok maddi bir analizin temel noktalarına yoğunlaşacağız.

(2) Bu konuda, İnsalcıl'ın Mayıs 2002 sayısında yayınlanmış olan "Burjuva Düşünürü Olarak Machiaelli'nin Tarihsel Anlamı Üzerine Bir Deneme" adlı yazıma bakılabilir.

(3) Türk ulusunun nasıl inşa edildiğine ilişkin bir analiz için lütfen bkz. Mısır, M.B. "Marksizm, Aydınlanma ve Türk Aydınlanması Üzerine, Kürt Solu", Sayı 5, ss. 215-240, İstanbul, 2000.

(4) Sol yayınları çevirisi şöyledir: "Tin", daha baştan, burada kendisini titreşim halindeki hava tabakaları, sesler, kısacası dil biçiminde gösteren bir maddeye "yakalanmış" olmaktan muzdariptir. Dil, bilinç kadar eskidir, -dil, öteki insanlar için de varolan, ve o halde benim için de varolan (sayfa 51) ilk, pratik, gerçek bilinçtir ve, tıpkı bilinç gibi dil de, ancak, diğer insanlarla karşılıklı ilişki (Verkehr) kurma gereksinmesiyle, zorunluluğuyla ortaya çıkar. (Marx-Engels, 1992:51-52)

(5) Yunan mitolojisindeki efsanevi dev Procrustes, misafirlerinin boylarını yatağa uydurmak için çekip uzatır ya da kestirip kısaltırdı.

(6) Kişisel kanaatim, emperyalizm kavramının, kavramın içeriği yeniden kurullarak kullanılmasının yerinde olacağı yönündedir. Zira, küresel kapitalizmle değişen şeyler, kapitalizmin emperyalist aşamasında açığa çıkan temel sömürü ilişkisini/tarzını değiştirmemiş görünüyor.

(7)"Milletler Cemiyeti'ne üye olan ulusların sayısı 1919 ile 1939 arasında hiçbirzaman 54'ü geçmemeişken, dünyanın her yanından 151 ulus-devlet bugün Birleşmiş Milletler'in üyesidir." (Bottoore, 1987:59 Yazarınca SSCB'nin dağılmasından, Çekoslavakya'nın gönüllü, Yugoslavya'nın iç savaşla bölünmesinden önce yazıldığı için verilen 151 sayısı artık 189 olmuştur.

Hecelerle Sevişmek

Şiir geldi mi bir kez
Uyku durak dinlemez
Fırlarsın gece yarısı yataktan
Hecelerle sevişmeye

Anıl MERİÇELLİ

(8) Kimilerinin kıskançlıkla sahip çıktığı, burjuva devletinin sembollerine bağlılık politikası işçi sınıfı yurtseverliğinin kapsamında sayılamaz. İşçi sınıfının bayrağı da vardır, marşı da vardır.

KAYNAKÇA

Bottomore, T. (1987) Siyaset Sosyolijisi, çev. Erol Mutlu, Verso: Ankara

- Löwy, M. (1999) "Marksistler ve Ulusal Sorun", Dünyayı Değiştirmek Üzerine içinde, çev. Yavuz Alogan, ss.84-110, Ayrıntı: İstanbul
- Marx-Engels (1992) Alman İdeolojisi, çev. Sevim Belli, Sol: Ankara
- McNally, D. (2000) "Dil, Tarih ve Sınıf Mücadelesi", Marksizim ve Postmodern Gündem içinde (der. E.M. Wood.-J.B Foster), çev. Ahmet Fethi, ss.39-61, Ütopya: Ankara
- Mısır, M.B.-Balta, E. (1998) Modernizm, Postmodernizm ve Sol, Özgür Üniversite Kitaplığı: Ankara
- Stalin, J. (1979) Marxism and The National Question, The "8 NËNTORI" Puplushing House: Tirana
-Timur, T. (1984) "Batı, Irkçılık, Ulusal Kimliğimiz", Yapıt, sayı 5, ss. 7-31, Ankara
-Troçki, L.(1989) Edebiyat ve Devrim, çev. Hüsen Portakal, Kabalcı: İstanbul
-Williams, R.(1990) Marksizm ve Edebiyat, çevb Esen Tarım, Adam: İstanbul
-Wallerstein, I-Balibar, E. (2000) Irk, Ulus, Sınıf, çev. Nazlı Ökten., MetisB İstanbul
-Wood, E.M. (2001) "Ulus Devlet Dünyasında Kapitalizm", çev. Cosmopolitik, Cosmopolitik, sayı:1 ss.103-112, İstanbul

LÜLEBURGAZ'DA "YAŞASIN TİYATRO" ŞENLİĞİ

Mehmet ESATOĞLU

"Kültür Bir Kentin Soyadıdır" sloganıyla perdelerini açan Lüleburgaz "Yaşasın Tiyatro" şenliği 31 Mayıs - 3 Haziran tarihlerinde gerçekleşti.

3 gün süren şenlikte oyun gösterileri, dans, tiyatro söyleşisi, sokak, park gösterileri ve müzik etkinlikleri yer aldı.

Lüleburgaz'da yaklaşık 10 yılını ardında bırakan kültürel etkinlikler giderek kurumlaşıyor. Bu yıl 11.si gerçekleşen çocuk etkinlikleri gerek sergilenen oyunlarındaki düzey, gerekse şenliği tüm kente yaygınlaştırması ve geniş yığınları bir araya getirişiyle önemli bir model oluşturuyor.

Bu 11 yıllık birikimin rüzgârını arkalarına alan Lüleburgazlı amatör tiyatrocular bu kez bir tiyatro şenliği yapmaya karar verdiler.

Amatör tiyatro şenlikleri ülkemizde kimi alanlarda özellikle son 10 yıldır yoğun bir biçimde yapılıyor. Amatör tiyatro alanına olumlu-olumsuz katkıları ise tartışılıyor.

Lüleburgazlı amatör tiyatrocular ise işlevi olan bir şenlik için kolları sıvadılar. 10 yıldır karşılıklı kültürel köprüler kurdukları İstanbul Amatör Tiyatrolar Çevresi (ATÇ) ile yapılacak şenlik üzerine görüş alış verişi yaptılar.

ATÇ şenlik konusunu perşembe toplantılarında kendi gündemine aldı. Özellikle son 10 yılda İstanbul, Denizli, Ankara ve İzmir'deki şenlikleri ve onların süreç içinde yaptıkları katkıları ve yaşadıkları tıkanmaları tartıştı.

Geniş bir çeperle tiyatroyu buluşturma, belli bir düzeyde oyunları bir araya getirme hedefiyle başlayan süreç içinde kendi içine kapanan bir şenlik yerine adım adım çeperini genişleten yeni izleyiciler, ilişkiler yaratan bir şenlik perspektifini öneren ATÇ, program önerilerini de bu doğrultuda yaptı.

Tüm gruplara çağrı çıkartıp ardından da belgelere ve video görüntülerine bakıp topluluk seçme anlayışını eleştiren ATÇ, bu tutumun içindeki eleyici, sansürcü yaklaşımın amatörlükle bağdaşmadığını vurguladı. Amatör tiyatro şenliklerinin teatral alanının yeniden örgütlenmesi ve genişlemesi için birer zemin olduğunu ortaya koyan ATÇ, Lüleburgaz şenliğinin de aynı yaklaşımla varedilmesi gerektiğini önerdi.

Rastgele toplulukların bir araya geldiği ve belli bir örgütlenme perspektifi ile hareket edilmeyen şenliklerin işlevini yitirerek topluluklar için birer turistik geziye, izleyici içinse sıkıntıya dönüştüğüne dikkati çeken ATÇ, toplulukların birbirini izleme, kaynaşma yerine kendi içine kapandığı şenliklerin amatör tiyatroya bir yararı olmadığının ortaya çıktığını belirtti.

ATÇ'nin öneri ve eleştirilerini dikkate alan Lüleburgazlı amatör tiyatrocular çok yönlü bir program varetmek üzere harekete geçtiler.

Şenliğin oyun gösterilerinin yanısıra tiyatronun vazgeçilmez yol arkadaşları müzik, dans ve plastik sanatları da kucaklaması hedefiyle kolları sıvayan Lüleburgazlı amatör tiyatrocular önce kendi çevrelerini harekete geçirdiler. Şenliğin düzenlenmesini üstlenen Lüleburgaz Belediyesi ve onun Başkanı Emin Halebak'ın bu çabalara yaklaşımı şöyle oldu.

"Sevgili arkadaşlar, insanlık tarihinin başlangıcından bugüne dek insanoğlunun içinde yanan yaratıcılık ve üretim ateşi dünyadaki yaşamı hep daha ileriye ve güzele taşıyan unsurlardır. İlk çağlardan bu yana kentlerin değişimi ve gelişimini sağlayan temel unsur kültürdür. Bugün adı ilk anda aklımıza gelen Efes, Aspendos, Roma, İstanbul gibi kentler varoluşlarını kültürle aralarında kurdukları bağa borçludurlar. Ülkemizde bugün yerel yönetimler ülke koşulları gereği kentlerin gündelik ve yaşamsal sorunlarını çözümlerken asıl kaygı olması gereken kültürel güçlenme ve gelişime gerekli özeni ve desteği sağlayamıyor.

Lüleburgaz Belediyesi olarak son üç yıllık süreç içersinde Lüleburgaz Kongresi ve Cahit Irgat Günleri'nde başlayan ve Edebiyat Geceleri ile süren kültür etkinliklerinde yeni bir adım daha atıyoruz. Bu üç yıllık süreç içersinde popülist kültürün ürettiği ürünler yerine kentli insanların yarattığı kültür ve sanat etkinlikleriyle bu noktaya dayanan projeleri hayata geçirme kararlılığımızı sürdürüyoruz. Hareket noktamız kentli insanların tüketici değil, üretici olduğu projelere destek vermek ve bu projelerle kentin kucaklaşmasını sağlamak." (...)

"İlk çağlardan bu yana varolan Lüleburgaz, bizlerden yüzyıllar sonra da varlığını sürdürecekse

bunun tek koşulu bizlerin kent yaşamına doğrudan katılımından geçer. İnsanını sürekli kendine katan kendi ürettikleriyle kendini aşan Lüleburgaz'a ulaşmak için, kent yönetimine, "Yaşasın Tiyatro" şenliğine ve kente katılmanın tam zamanıdır. Varolduğumuzu salonlarda göstermenin tam zamanıdır. Unutmayın 'kültür bir kentin soyadıdır.'"

Belediye başkanından gerekli desteği alan Lüleburgazlı amatör tiyatrocular ilk adım olarak şenliğin afişinde yer alacak desen için ressam Nevhiz Tanyeli'ye başvurdular. Tanyeli seçtiği bir resmini şenlik afişinde kullanılması için Lüleburgazlılara verdi. Grafik sanatçısı Bülent Arslan da afişi hazırladı.

Şenliğin duyurusunun yapıldığı onlarca sanatçı destek mesajları yolladılar. Kadir Yalvaç ve Ali Demir ortak bir çalışma yaparak içlerinde Zafer Algöz, Bennu Yıldırımlar, Aslı Öngören, Nuran Oktar, Füsun Erbulak, Metin Balay, Mustafa Turan, Figen Evren, Nihat Nadi Ülger, Nurcan Bayar ve daha bir dolu sanatçıların destek mesajları ve tiyatroya yaklaşımlarını kaydederek aralarında çeşitli oyun gösterilerinin de bulunduğu 90 dakikalık bir belgesel hazırladılar.

Lüleburgaz "Yaşasın Tiyatro" şenliği 31 Mayıs 2002 akşamı İstanbul Amatör Tiyatrolar Çevresi (ATÇ) adına Mehmet Esatoğlu, Lüleburgaz Belediye Başkanı Emin Halebak ve şenliğe destek vermek amacıyla katılan oyuncu Ertuğ Koruyan, Masal Gerçek Tiyatrosu yönetmeni Reha Bilgen'in konuşmalarıyla açıldı.

Şenlikte ilk gösteriyi "Nazım Ormanında Gündüz Gece" adlı oyunuyla İzler Sahnesi yaptı. Beyhan Arbay, Gülay Deniz Yılmaz ve Ebru Aktel'den kurulu topluluk şair Nazım Hikmet'in yaşam öyküsünden ve yapıtlarından derlenmiş bir oyun sergilediler.

Nazım'ın yaşamını yitirdiği 3 Haziran 1963 sabahından başlayarak yaşamında değişik dönemleri ele alan oyunun ardından İstanbul Genç Tiyatro sahne aldı. Şenliğe Erkan Kalkan'ın "Görüntüler" adlı çalışmasıyla katılan topluluk uzun süredir sahnelerimizde göremediğimiz bir sözsüz oyun denemesiyle sahnedeydi. Ölüm ve yaşam ikilemini ele alan topluluk oyunda farklı sosyal katmanlardan kişilerin ölüme karşı tutumlarını sergiledi. Şenliğin ilk günü böylece tamamlandı.

"Yaşasın Tiyatro" şenliğinde çocuk tiyatrosuna da yer ayrılmıştı. Lüleburgaz Genç Oyuncular "Şarkıcı" adlı oyunlarıyla ikinci günün etkinliklerini başlattılar.

Öğle saatlerinde tüm grupların biraraya gelişiyle Lüleburgaz caddeleri oyuncularla doldu. Davullar ve zurnalar eşliğinde Trakya havası müziklerle şenlik yürüyüşü başladı. Şenlikte Ahmet Arif'ten şiir, Lorca'dan oyun gösterisi vardı. Kent caddelerini "Yaşasın Tiyatro" sloganıyla dolaşan oyuncuları Lüleburgazlılar coşkulu alkışlarla selamladılar. Şenlik bitiminde oyuncular "Ayran Günü" yapan Lüleburgaz Lisesi'ne konuk oldular.

Yürüyüş sonrası "Okuldaki Tiyatro Yaşamdaki Tiyatro" adlı panel vardı. Lüleburgaz'da tiyatro üreten gençlerin ve İstanbullu amatörlerin katıldıkları panelde İstanbul Sahnesi'nden Enver Akan ve Mehmet Esatoğlu, İstanbul Genç Tiyatro'dan Erkan Kalkan ve Tiyatro Simurg'dan Timur Ölkebaş konuşmacı olarak yer aldı.

Panelde ilk sözü alan Enver Akan içinde yaşadığımız sistemin kişiyi daha okul sıralarında tek düze bir insan haline getirmeye çalıştığını değişik örneklerle anlattı. Belli bir perspektifi yakalayabilen okul tiyatrolarının bu çemberi kırma yolunda girişimleri olduğuna dikkati çeken Akan, okul tiyatrosu birikimini okul sonrasında da oyun üreterek nasıl geliştirdiğini örneklerle anlattı.

İstanbul Genç Tiyatro'dan Erkan Kalkan da okul yıllarında tiyatro ile tanıştığını ve tiyatronun gündemine yaşamda karşılaşamadığı bir dolu şeyi koyduğunu, çok genç yaşlarda Bertolt Brecht ve onun kuramıyla tanışmasını da tiyatroya borçlu olduğunu belirtti.

Tiyatro Simurg'dan Timur Ölkebaş bir ilkokulun ana sınıfında 4-6 yaş kuşağıyla yaptığı drama çalışmalarındaki örnekleri anlatarak okuldaki tiyatronun çocukların davranış ve yaklaşımlarını nasıl etkilediğini ve değiştirdiği örneklerle anlattı.

Lüleburgazlı amatör tiyatrocular da okul sıralarında tiyatro ile tanışmanın kendilerini varolan medyatik bombardmanın etkilerinden bir nebze de olsa uzak tuttuğunu okul sonrası tiyatro üretmenin yaşamlarına sağlayacağı katkılardan söz ettiler.

Programda Tiyatro Simurg'un "Helene Weigel'in Sahnedeki İzleri" oyunu vardı. İstanbul'un dört bir yanını dolaşan Helene Weigel'in sanatsal, politik mücadele, sürgün ve savaşlarla geçen ve 1971'de noktalanan yaşam serüveni bu kez Lüleburgazlı izleyiciyle buluşuyordu.

"Yaşasın Tiyatro" şenliği her yıl tiyatroya katkı yapan sanat insanlarına bir onur plaketi vermeyi hedefine koymuş. Bu yılın onur plaketi İstanbul'un Kadıköy'ünde kendi emekleriyle bir tiyatro salonu vareden Zuhal Olcay ve Haluk Bilginer'e verildi. Törene Zuhal Olcay katıldı. Olcay törende yaptığı konuşmada büyük zorluklarla tiyatro salonu varetme çabalarına Lüleburgaz'dan gelen desteğin kendilerini çok heyecanlandırdığını belirterek Lüleburgazlılara duyarlıklarından ötürü teşekkür etti.

Plaket töreninin ardından Lüleburgazlı amatör

oyuncular sevda şiirlerinden oluşan bir gösteri sundular. Işık oyunları ve bedensel hareketlerden oluşan gösteri beğeniyle izlendi.

Bakırköy Oyuncuları da şenliğe kısa bir oyunla katıldılar. 1999'da yitirdiğimiz yazar, yönetmen, ressam Cem Yalın'ın Bertolt Brecht'in bir şiirinden esinlenerek yazdığı "Kasa Ya da Alışveriş Yapan" oyunundan kısa bir bölümü "Koli Kondular" adı altında sergileyen topluluk oyunlarında son yıllarda büyük kentlerde yoğun bir biçimde yaşanan konut sorununa vurgu yaptılar.

Ahmet Vahapoğlu, Armağan Bektöre ve Özlem Gürcan'ın oynadığı bu oyunun ardından izleyiciler ve amatör tiyatrocular etkinlikten ayrılan Zuhal Olcay'ı alkışlarla uğurladılar.

Şenliğin ikinci günü, Tiyatro Simurg, Bakırköy Oyuncuları ve İstanbul Sahnesi'nin ortak çalışması "Ha Babam Rıfat De Babam Ilgaz" gösterisiyle tamamlandı. Yazar Rıfat Ilgaz'ın 1915 Çanakkale Savaşları'na denk gelen çocukluğundan onu yitirdiğimiz 1993 Sıvas olayları günlerine bir panaroma çizen oyun bir yandan da ülkemizin politik ve kültürel serüvenini irdeliyordu.

Şenliğin son günü bir yandan salonda iki matine Lüleburgaz Genç Oyuncular çocuk izleyiciye "Şarkıcı" adlı oyunlarını oynarken öte yandan da Gençlik Parkı'nda Tiyatro Simurg'dan Timur Ölkebaş meddah gösterisi yapıyordu. Özdemir Nutku'nun meddahlık kitabında yer alan bir öyküyü anlatan Ölkebaş bu unutulmaya yüz tutmuş halk sanatımızı geleneğine uygun bir biçimde şenliğin dağarcığına kattı.

Tiyatro Simurg'un salonda "Ha Babam Rıfat De Babam Ilgaz" gösterisini bir kez daha yinelemesinin ardından Tiyatro Karşı Kıyı, Ray Bradbury'nin "Kaymaklı Dondurma Rengindeki O Güzelim Elbise" oyunuyla sahne aldı. Geçtiğimiz sezon İstanbul'da tiyatroseverlerin beğeniyle izledikleri oyun gerek anlatımındaki nahif tutum, gerekse yakaladığı üst düzeydeki oyunculuk başarısı ile Lüleburgazlı izleyiciden de tam not almayı başardı.

Etkinliğin son gösterisi Lüleburgazlı topluluk Tiyatro Günce'nin "Ah Şu Büyükler" gösterisiydi. Aile içi ilişkileri kabare tarzında bir gösteriyle sahneye getiren topluluk özellikle yetenekli müziyenlerin yarattığı atmosferle eğlenceli bir gösteri sergiledi.

Havanın kararmasıyla birlikte şenlik kapanışı için Gençlik Parkı'nda yoğun bir kalabalık toplandı.

Kapanış etkinliğinde oyun, dans ve müzik vardı.

Tiyatro Simurg iki kısa gösteriyle kapanış etkinliğinde yer aldı. Bunlardan biri Aynur Diz ve Timur Ölkebaş'ın sergilediği, kadın-erkek ilikilerini eğlenceli bir dille işleyen "Ne Güzel Anlaşırız Biz Kadınlarla" oyunuydu. İkinci gösteri ise şair Özcan Temel'in "78" adlı şiiriydi. 70'li yılların insani duyarlılığını hüzünlü bir dille anlatan oyunun ardından Lüleburgazlı gençlerin dans gösterisi yer aldı.

İKİ KIŞ

Yetmez bir saçın
İki kış gerek bana
Kışları saçların üşür
Üşümez kış kışla
İki kış gerek bana

Pelin İSTANBULLUOĞLU

Modern dansçı Sibel Günart ve müzikal oyuncusu Halit Ergenç'in düzenledikleri dans atölyesine katılan Lüleburgazlı gençler kısa sürede, aksiliklerle boğuşarak yaptıkları çalışmayla kapanış etkinliğinde latin rüzgârları estirmeyi başardılar.

Sevinç ve Ferda Ereren'in bağlama ve viyolonselle halk türküleri resitali kapanışın bir başka coşkusunu oluşturdu. İkili, halk müziğimizin seçkin yapıtlarını değişik bir yorumla seslendirdiler.

Duygulu bir plaket töreni, Lüleburgaz Belediye Başkanı Emin Halebak, şenliğe destek amacıyla İstanbul'dan gelen besteci-kompozitör Sarper Özsan ve şenliğin düzenleyicilerinden Avukat Mesut Sarıoğlu'nun kapanış konuşmalarının ardından, İstanbullu amatör tiyatrocuların hareket saati geldiğinde amatör oyuncular daha konuşacak ve paylaşacak çok şeyin kaldığını farkettiler ve uzun süre birbirlerinden ayrılamadılar. Gelecek yıl buluşmadan önce yıl içinde karşılıklı kültür-sanat köprüsü kurma sözünü birbirlerine veren topluluklar ATÇ'nin yıllardır varetmeye çabaladığı şenlik duyarlığını yakalamanın coşkusuyla yeni etkinliklere doğru yollara düştüler.

Öykü

ELMA

Şenay ANKARALI

Esmer, uzun boylu kadının, düşünceden yorgun ayakları "ELMA" yazılı barın önünde durdu. Çelimsiz Hasan'la, çitlembik Berfin "Elma dersem çık, armut dersem çıkma" diye bğırırlarken, iri kıyım, sarışın Hakan diğerlerini arıyordu. Güçlü tiz sesleriyle "elma" diye bağırdılar. Nesil, bazen gölgesinde kilim serip, evcilik oynadıkları armut ağacının arkasından fırladı. İki yandan örülmüş, kuzgun saçları sırtını kırbaçlıyordu. Tam elini sobelemek için uzatıyordu ki Hakan ondan önce davrandı. Sobede gülüştüler.

Çocuk aklı, saklambaç oyununda hasrete isyanı mı katıyordu? Elmayla ortaya çıkıp sobe derken. Yaşamda armuttan yana. Çocukluk arkadaşlarının birçoğu şimdi neredeydiler acaba? Uzaktan ses getiren gülümsemesiyle, güzel kadın, uzun kirpikli, siyah, sisli gözlerini "ELMA" yazısından aldı. İçeri girdi.

Dörder sandalyeli sekiz, on masalı, sakin bir yer. Masaların üzerinde, içinde renkli mumlar yanan fenerlerin loşluğunda ilerledi. Bir masada erkekle kadın, diğer dört masada da erkekler. Tam karşıda, barın önünden başlayan, üç dolu masanın önündeki ikinci boş masayı seçti. Kısa boylu, esmer, göbekli garson yanına geldi. Elindeki işi yarım bıraktığını dillendiren sesiyle:

- Hoşgeldiniz.
- Hoşbulduk dedi kadın, yumuşak ses tonuyla.
- Ne alırsınız?
- Buranın sahibi kim?

Ne alırsınız sorusuna, buranın sahibi kim sorusuyla karşılaşan garson, vergi memurunu görmenin şaşkınlığında, seyrek dişlerini açığa çıkaran, büyük ağzıyla gülerek:

- Hoşgeldiniz hanımefendi. Kemal abinin işi vardı. Bir iki saate kadar gelir.
- Buranın adı neden "ELMA" biliyor musun?

Senin başka işin yokmu dercesine, rahatlamış bir edayla:

- Elma çok faydalıdır. Sirkesi, şarabı, meyve suyu vardır. Küçük ela gözleriyle kadını süzerken de ekledi. Güzellik verir.

Neden elma olduğunu, nereden bilsindi. Adını o koymamıştı ki. Kadın, elmanın özelliklerini aklından geçiriyordu.

"Gülgiller familyasındandır. Ilıman iklimde yetişir. Kışın döktüğü yaprakları, baharda yeşillenir. Kırmızılı beyaz çiçekler açar. A ve C vitaminli. Yeşil, sarı, kırmızı renklidir. Serti, sulusu, büyüğü, ekşisi, tatlısı vardır. Çok bakım ister."

Sanki insanlar da tanımlamanın içindeydi. Bunu farketmenin gülümsemesiyle:

Teşekkür ederim. Şimdi beyaz şarapla, elma istesem.

Garson hızla yanından uzaklaştı.

Kadın bakışlarını çevreye çevirdi. Hemen yanındaki duvarda, sarılı siyahlı çerçevenin içinde, siyah zemine sarıyla yazılmış bir yazı:

"İyi ve kötü vardır. Kötünün tadına baktığında, yasağı çiğner, hasreti yutarsın!"

Evet der gibiydi kadının gülümsemesi. Kötüler yasağı getirir. Yasak gözardı edildiğinde de kişi, birçok şeyi kendisiyle birlikte çevresine yasaklar.

Ne çok hasret vardır. Sağlığa, huzura, değerlere, sevdiklerine... hasret.

Yasak çiğnememişti ama, hasret doluydu Leman teyze. Mahallemizde, her yer apartman olmadan öncelerde, çok sığ görürdüm. Biz evcilik oynarken, neşe katacak bir sözle oyunumuza katılırdı, yanımızdan geçerken. Ya bir atasözüyle, ya da bir tekerlemeyle. O zamanlar herkes birbirini tanırdı. Bir oğlu vardı. Esnaftı. İşi bozulunca Almanya'ya çalışmaya gitmişti. İlk zamanlar, tatilini geçirmeye yanlarına gelirdi. Sonraları bu gelişler seyrekleşti. Kocası, İbrahim amca, sigortadan emekli, gününü kahvede geçirirdi. Beş yıl önce akciğer kanserinden ölmüştü. Kıt kanaat geçinirlerdi.

Yokuştan yuvarlanan top gibi, çarptı çarpacak, durdu duracak geliyor Leman teyze ki, zamanında herkese ulaşabildiği gibi, her yere de yetişirdi.

- Nasılsınız Leman teyze.
- Nasıl olayım kızım. Dizlerimin ağrısı öldürüyor beni. Koca hayatı sırtlamışım, ayaklarım bedenimi taşımıyor. Artık, eskisi gibi evden çıkamıyorum. Bu gün de sigorta hastanesine gidiyorum. Devamlı kullandığım ilaçlarım bitti. Kimbilir nasıl da kuyruk vardır?

Şurada benim bildiğim bir eczane var. İlacı içecek kişi ölmüşse, ilaç değişikliği yapılmışsa, alı-

nıp içilmemişse, süreleri geçmeden ihtiyacı olanlara verilsin diye bazı hayırseverler getirip bırakıyor. Belki aralarında, sizin istediklerinız de vardır. Gelin gidip bakalım.

Leman teyzenin gözleri denizdeki fenere döndü. Şişman olmasına rağmen, ağırlığını hissettirmeden, sıkıca koluma girdi.

- Ah kızım! Neydi o eski günler. Gel de arama. Şimdi herkes kendi derdinde, kendi mutluluğunda, geçim telaşında. Ah kızım ah!

Eczaneye geldiğimizde güler yüzlü eczacı karşıladı. Gelen ilaçların içinde iki tanesi vardı. Diğeri de ağrı kesici. Onu da aldık.

Nasıl dua edeceğini bilemedi. Ağrıyan bacaklarıyla sıra beklemekten kurtulmuştu. Elma da "yarım elma, gönül alma" sözü de vardı.

Garson, kadının istediklerini masanın üzerine bıraktı. Tadımlık şarabı kadehe koydu. Kadın, şaraptan anlamazdı. Adet yerini bulsun, tadına baktı. Böyle bir yerin, kötü şarap sunacak hali yoktu, başıyla onayladı. Garson kadehi doldurduğunda, yeni bir soruyla karşılaşmaktan çekinmiş olacak ki "başka bir isteğiniz var mı?" demeden hemen uzaklaştı.

Belki bu sefer de Newton'un yerçekimi yasasından söz edilirdi. Newton, bir elmanın yere düşmesiyle, "neden yana değil de düz düşüyor?"a cevap olarak, yerçekimi yasasını bulmuştu. Yer elmayı çekiyordu. Elmada çeken neydi?

Şaraptan bir yudum, elmadan bir tike aldı kadın. Hemen önündeki masada erkekle kadına baktı. Elleri ellerinde, birbirlerine çok yakın oturuyorlar. Belli ki sevgililer. Fısıldaşmalarına, gülüşmeleri katılıyordu.

Kadın da güldü. Gülen elma gözünün önünde. Gülen elmanın güldürdüğünü söylese inanırlar mıydı?

"Prensesin, biri ağlayan, biri gülen iki 'elma'sı varmış. Aynı anda biri ağlar biri de gülermiş. Bir olay olduğunda, öyle ağlayıp, öyle gülermiş ki, uyuyanı uykudan kaldırırlarmış. Neden ağlayıp, neden güldüğü anlaşılmadığında da küsüp, seslerini bir daha çıkarmazlarmış.

Diğer masadakiler de, kimbilir hangi düşüncelerinin arkadaşlığında, içkilerini içiyorlardı. Acaba çocukları var mıydı? Herhalde hiçbiri, güç onun elinde diye, bir başkasının isteğiyle, çocuğunun başının üzerine konan elmayı, okla vurmaya çalışan babanın yerinde olmak istemezdi. Kim ister kil

Bu gün gördüğüm çocuğun gözleri, "ok"tan beter saplanmıştı. Çıkarmaya uğraştıkça daha derine saplanıyordu.

İki araba arka arkaya duruyordu. Öndeki Renault, arkadaki Mercedes. Arabalarda çarpışmaya dair en küçük iz yoktu. Belli ki bir trafik hatası olmuştu. Sürücüler, küfürlerle birbirlerine girmişler, öldüresiye kavga ediyorlardı. Böyle zamanlarda, insanlar neden birbirlerine daha fazla zarar verirler. Seyredenlerin araya girmesiyle kavga bitti. Arabalarına binerlerken gördüm ki, öndeki arabadaki adam, bütün hırsını ondan alırcasına yanındaki kadına bağırıyordu. Arka koltukta da altı-yedi yaşlarında bir çocuk! Neden kavga ederler diye, bir kere daha sormaktan kendimi alamadım. Kırıkların olmadığı bir trafik hatası olmuştu. Çocuğun gözleri önünde daha büyük hata işlenmişti. Çocuk yüreğinde neler kırılmıştı...

Hava, kararmaya yüz tutmuştu. Arkadaşına gitme vaktiydi. Hesabı istedi. Garson hemen geldi. Hesabı öderken:

Teşekkür ederim. Buranın adını "ELMA" koyduğu için, Kemal Bey'e teşekkür ettiğimi iletir misiniz?

Garson seyrek dişlerini göstermeden:

- Güle güle hanımefendi.

İyi günler diyerek, düşüncelerinin getirdiği bu yerden, arkadaşının çocuğuna elma şekeri alma düşüncesiyle, dışarı çıktı kadın.

KIZ KARDEŞİME

Yolculuklarda dönerim kendime
Yerlerinizden çıkarırım
Bir seni
Bir annemi
Geldiğim yolu dönerim geri
Çocukluğumuz
Okul günleri
Umutlarımız, umutsuzluklarımız
Devşiririm bir bir hepsini
Birbirimize dikilmiş sevgimizi
Koparıp aldılar
Kırdaki bir çiçek gibi
Ayrılıklarda birleşti gözyaşlarımız.

Leman BODUROĞLU

YILDIZ GÜNCESİ

Cengiz GÜNDOĞDU

5 Haziran Çarşamba

Evdeyim... Gece... Evim birinci kat. Sokaktan geçenlerin ayak seslerini duyuyorum. Bu, musiki gibi geliyor bana.

Sevgideğer yol arkadaşlarım, Tolstoy'un *Anna Karenina*'sını yeniden okuyorum. Düşüşüm başlamadan önce başlamıştım. Yerlerde sürüklenircesine yaşadığım o günlerde romanı bıraktım. Çünkü okuduklarıma bir anlam veremiyordum. Bu eve girdikten sonra yeniden başladım.

Anna Karenina İletişim Yayınları'ndan çıktı. Bu dizinin editörü Orhan Pamuk. Bu Türkiye'nin yapısına son derece uygun. Orhan Pamuk bu roman için şöyle diyor, *"Roman sanatı konusunde eğitim için okunacak, defalarca okunacak ilk roman Anna Karenina'dır."* Orhan Pamuk'un bu söylediğini okurken benim evin merdivenli sokağından boş bir teneke kutusunun yuvarlandığını duyumsuyorum.

Boş teneke kutu, hızla yuvarlanırken kendini uçak sanıyor.

Ne diyor Orhan Pamuk, roman sanatı için bu roman birçok kez okunmalıymış. Doğru. Ben Yazarlık Semineri'nde Tolstoy'dan birçok kez örnek veririm.

Peki Orhan Pamuk niye okumuyor Anna Karenina'yı. Okusaydı, *Kar* adlı kitabı yazmazdı.

Şimdi size... yol arkadaşlarıma bu romandaki bir sorundan söz edeceğim. Levin, ağabeyi, Nikolay'ın ölüm döşeğinde hasta olduğunu öğrenir. Bunun üstüne ağabeyin hasta yattığı kente gitme kararı verir. Karısı Kiti de gitmek istemekte. Levin, karısının kendisiyle gelmesini istemese de, sonunda evet der. Sonunda giderler. Ağabey Nikolay, pis bir otelde, pis bir odadadır. Bir deri, bir kemik kalmıştır. Odada iğrenç bir koku vardır. Levin bu durum karşısında dona kalır. "Hastanın daha iyi değil, daha az kötü olmasını sağlamak için bir şeylerin yapılıp yapılamayacağını düşünmek aklının ucundan bile geçmiyordu."

Kiti'ye geldikte, Kiti hastanın daha az kötü durumda olması için derhal harekete geçer. Oda derhal temizlenir. Doktora, eczaneye adam gönderilir.

Şimdi soru şu. Levin neden dondu kaldı, Kiti neden harekete geçti. Anna Karenina'da Tolstoy'un hayat dersleri yatar bu sorularda.

Levin, ayrıntıları düşününce sırtında soğuk ürperti dolaşır. Bu durumdan dehşete düşer. Tiksinir Levin.

İşte bu nedenle harekete geçemez.

Kiti'ye geldikte... *"Hastayı görür görmez acımıştı ona. Bu acıma duygusu onun ruhundaki, kocasındaki yarattığı dehşet ve tiksinti duygusunu değil, bir şeyler yapmak, hastanın her şeyini öğrenmek, ona yardım etmek isteğini uyandırmıştı. Hastaya yardım etmek zorunda olduğundan en küçük bir kuşkusu olmadığı için bunu yapabileceğinden de kuşku etmemiş hemen işe koyulmuştu."*

İşte benim acı çekme yetisi dediğim bu. Burda önemli nokta şu. Kiti, *"hastanın herşeyini öğrenmek"* istiyor.

Gerçekten de Kiti, hastanın herşeyini öğrenir. Duyumsar hastayı. Ama iki davranış biçiminin kökeninde daha derin nedenler var.

Levin, hem Kiti'den hem de Kiti gibi davranan Katya'dan daha bilgilidir. Ama bir konuda ayrım vardır. Tolstoy, bu ayrımı anlatırken Kiti'yle Katya için şöyle der; *"Yaşamın da ölümün de ne olduğunu kesinlikle biliyorlardı (...) Ölümün ne olduğunu iyi bildiklerinin kanıtı da, ölmek üzere olan bir insana nelerin yapılacağını en küçük bir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde bilmelerinde, can çekişenlerden korkmamalarındaydı. Levin gibi birçok kimse de ölüm üzerine çok şey söyleyebilirlerdi ama bunu bilmedikleri kesindi. Ölümden korkuyorlardı çünkü. Ayrıca ölmek üzere olan bir insana nelerin yapılacağını da hiç mi hiç bilmiyorlardı. Levin, ağabeyiyle yalnız olsaydı dehşetle bakardı ona yalnızca, daha büyük bir dehşetle de onun ölmesini bekler, başkaca birşey yapamazdı."*

Şimdi duralım burda. Levin, ölüm üstüne birçok şey söyleyebilir. Ama ölümü bilmiyor. Bilmediği için de korkuyor ölümden.

Kiti'yle Katya'ya geldikte, bu ikisi hem hayat, hem ölümü kesinlikle biliyor. Kiti'yle Katya hem hayatı, hem ölümü bildikleri için ölümden korkmuyorlar. Ölmek üzere biri varsa, ona n'apılması gerektiğini biliyorlar.

Burda önemli olan şu. N'apılması gerektiğini bilmek. Hangi alanda olursa olsun n'apılması gerektiğini bilmek için ağızdan onu bilirmiş gibi ses çıkarmak yetmez. Yoksa Levin gibi dehşete düşer. Tiksinir. Korkar. N'apılması gerektiğini bilmek için o

sorunu özümsemek, sorunu iliklerine kadar duyumsamak zorunlu.

Kiti'yle Katya acıları büyüyerek, hastayı ölüme hazırlar.

Benim Anna Karenina'dan çıkardığım birçok derslerden biri de bu.

Tolstoy'un önemli bir özelliğine de değinmek gerekir. Levin'in ağabeyi ölür. Levin için şöyle der Tolstoy: *"Ölümün, bilinmezliğini yitirmeyen bir sırrı gözlerinin önünde tamamlanmıştı ki gene o kadar bilinmezliklerle dolu, onu sevgiye ve yaşama çağıran yeni bir sır çıkmıştı karşısına.*

Doktor, Kiti ile ilgili tahmini doğrulamıştı. Rahatsızlığı gebe oluşundandı."

Bir hayat sönerken, bir hayat başlıyor. Zıtlıkları yan yana getiren diyalektik, işte Tolstoy'un özelliklerinden biri...

Yazının başında size boş bir teneke kutudan söz etmiştim. Teneke kutu yuvarlana yuvarlana gitti. Sesi kesildi. Ama Tolstoy'un sesi; kesilmedi. Yüzelli yıl geçti ses bütün gücüyle devam ediyor.

Teneke kutuya n'oldu acaba.

6 Haziran Perşembe

Diyarbakır'ı özledim.

Vedat Çetin daha önce de söylemişti. *İnsancıl Atölyesi*'nde yapıyorum ya, işte öyle bir felsefe seminerleri istemişti. Diyarbakır'dayken bu önerisini yineledi.

Sevindim bu öneriye.

Demek beni kabul eden, gidip rahatça kalabileceğim bir kent var bu ülkede.

Ben yersiz yurtsuz bir kişiyim. Hiçbir yerliyim.

Geçende bir hanım "siz korkusuzca nasıl böyle yaşıyorsunuz. Tek kuruşunuz yok. *İnsancıl*'la hukuki bir bağlantınız da yok" dedi. Daha başka şeyler de söyledi. Sokakta kalabilirmişim bir gün... O zaman Diyarbakır'a gitmemiştim daha. Hanıma "N'apalım, akacak kan damarda durmaz" dedim, gülümsedim.

Şimdi olsa, "Diyarbakır'dan çağırıyorlar beni. Giderim Diyarbakır'a yerleşirim" derdim.

Ağır bir hastalık dışında kimse yere vuramaz beni. Birilerinin de böyle düşündüğünü sanmıyorum. Ama zorunluluklar ayrılmamı gerekli kılabilir.

Hayat değişkendir. Ama ben hayattan korkmam. Mücadeleyi bırakmam.

Diyarbakır'da bir hanım, konferans sonrası "Güzeldi... çok güzeldi konferansınız. Ama değişmişsiniz. Yumuşamışsınız biraz. Sizi daha önce de dinlemiştim." dedi.

Sevindim buna. Değişmişim. Ya "hiç değişmemişsiniz" deseydi.

Yumuşamışım. Biliyorum bunu. Ama yumuşama yerine olgunlaşma demeli. Felsefe sağladı bunu. Olgunlaştırdı beni.

Türkiye olgunlaşmamış kişilerce yönetiliyor. Olgunlaşmamış kişi doğrulara göre davranmaz. Ne pahasına olursa olsun öznelliğini baskın çıkarmak ister.

Avrupa Birliği tartışmalarında açıkça görülüyor bu. Parti yöneticilerinin amacı, tartışarak doğru bulmak değil. Birbirlerini kıstırmak, köşeye sıkıştırmak için konuşuyorlar.

Biri, Avrupa Birliği'ne girmek için üç kez düşünmek gerekir diyor, öbürü yanıt veriyor; üç değil, beş kez düşünmek gerekir diyor.

Bir anlamı var mı bu tartışmanın...

Avrupa Birliği için parti başkanlarıyla bir toplantı düzenleyecek Cumhurbaşkanı. Başbakan Ecevit'in katılabilmesi için toplantı saat 11.00'e alınmış.

Başbakan Ecevit, günlerdir hastanede. Ecevit'in sağlığıyla ilgili ciddi bir açıklama yapılmadı bugüne kadar. Toplantı süresince Çankaya Köşkü'nde, uzman doktorlarla bir cankurtaran arabası bekleyecekmiş Ecevit için.

Yerlerde sürünüyor Türkiye. Silkinip kalkamıyor bir türlü. Bunun nedeni de Türkiye'de büyük çoğunluğun yamru yumru yetişmesi.

Şimdi bunun acısını çekiyoruz.

7 Haziran Cuma

Van Gogh, büyük bir devrim beklentisiyle yaşamış. Devrimin başlangıcını görebileceğini umut edermiş. Ama devrim sonrasını göremeyeceğini söylermiş. Şöyle dermiş *"(...) o büyük fırtınadan sonra bütün toplumun yenilendiği havası arınmış güzel günleri elbet göremeyeceğiz."* 1853-1890 yıllarında yaşamış Van Gogh. O yıllardan bu yana "o büyük fırtınadan sonra bütün toplumun yenilendiği, havası arınmış güzel günleri" hiç kimse görmedi.

Peki bu neyin göstergesi. İnsan "bütün toplumun yenilendiği, havası arınmış" güzel bir dünya kuramayacak mı.

Olgulara bakıldıkta, buna "Hayır, insan böyle bir dünya kuramayacak. Hem doğayı, hem kendini kazıya kazıya tatsız bir sona gidiyor insan" denebilir.

Gerçekten de kendini unuttu insan... Anlamsız bir tüketiciliğin tutsağı oldu. Akşamüstü Taksim'de şöyle bir dolaşın bu dediğimi görürsünüz. Bütün sokaklar tıklım tıklım dolu meyhanelere dönüştürülmüş.

Diyarbakır'da söyledim. İnsan, üstü altı delik boş bir teneke kutusu değildir. İnsan, eyleyen, yaratan bir varlıktır. İşte benim tek güvendiğim yan insanın bu özelliği.

Şöyle düşünüyorum. İnsan bir gün kendini anımsayacak. Van Gogh'un da, benim de özlediğim o güzel dünyayı kuracak.

9 Haziran Pazar

1984 yılında *Sanatta Star Sistemi* için şöyle dedim: *"Bu sistem, sanatta kaliteyi öldürdü. Sanatçıyı öldürdü. Okuru, izleyiciyi öldürdü. Bunlar önemli değil sistem için. Sistemin amacı belli. Çok müşteri... daha çok müşteri."*

Murat Bardakçı, bugünkü *Hürriyet* gazetesinde bu yapılanmanın, edebiyatı nasıl yozlaştırdığını anlatıyor. Şöyle diyor Murak Bardakçı; *"diyelim ki bir roman yazmaya karar verdiniz! Yapmanız gereken iş, eğer konunuz belli ve kurgunuz da hazır ise oturup yazmaya başlamanızdır değil mi?*

Hayır! Bugünün Türkiye'sinde bir romanın bu şekilde kaleme alınması çağdışılıktır; asla satmaz ve kaynar gider...

Herşeyin başında, bir yayınevinden önce bir halkla ilişkiler yahut tanıtım şirketiyle anlaşmanız gerekir. Bu şirket sizin reklamınızı yapacaktır, zira bugünün romanları artık kalemin değil, reklamın başarısı üzerine inşa edilmektedir."

Edebiyatı en sonunda bu duruma getirdiler. Tehlikeyi, yıllar önce görmüş, gerekli uyarıyı yapmıştım. Dahası bir kooperatifleşme hareketiyle bu yapılanmanın önünü kesmeyi düşünmüştüm. İnsancıl Temsilciliklerinin bir amacı da buydu. Hem yazarı, hem okuru bir yapıda örgütleyecektik.

Mücadeleyi başlattığımız o günkü kişiler, işin önemini, ciddiyetini kavrayamadı.

Buyrun edebiyat, edebiyata son derece saygısız, edebiyatı sevmeyen bir kümenin acımasız vuruşlarıyla yerlerde sürünüyor.

Edebiyatı yerlerde süründüren bu kişiler kimdir. Kim olacak. Orhan Pamuk, Murathan Mungan, Ahmet Karcılılar, Latife Tekin...

Ama bu tatsız öykü bugün başlamadı. Bunu başlatanlar Selim İleri, Adalet Ağaoğlu, Pınar Kür, Tomris Uyar'dır.

Star Sisteminin eleştirmeni de Fethi Naci'dir. Gösteri dergisinin 67. sayısında şöyle der Fethi Naci, *"Yeni kuşaktan bir zamanlar pek umutlandığım Adalet Ağaoğlu ve Selim İleri bir erken inhitat dönemine girdiler. Şimdilerde Yaşar Kemal dışında Türk romanının geleceğini Orhan Pamuk temsil ediyor."*

Neymiş, romanımızın geleceğini Orhan Pamuk temsil ediyormuş.

Fethi Naci'nin o tarihteki amacı neydi. Niye Selim İleri'yle Adalet Ağaoğlu için düşüşe geçtiler diyor. 1986 yılında yayınlanan Star Sistemi Eleştirmeni adlı yazımda şunu söylemişim; *"... Şimdi düşmeleri gerekiyor. Pazara yeni mal gerekiyor. Bunun için Orhan Pamuk 'iyi ve ihtişamlı bir durumda' Peki Yaşar Kemal? Yaşar Kemal'e dokunmaz. O uluslararası çünkü."*

Neymiş, Türk romanının geleceğini Orhan Pamuk temsil ediyormuş. Şimdi bu konuda Fethi Naci ne düşünüyor acaba.

Murat Bardakçı bugünkü Hürriyet'de şunları da söylüyor; *"Bundan iki hafta önce **Orhan Pamuk**'un intihallerden söz ettim. **Fuat Carım**'ın 'Kanuni Devrinde İstanbul' isimli kitabının nasıl **Beyaz Kale** olduğunu yazdım. (...) 'İntihalci' olduğunu söylediğim yazara karşı senelerden beri medhiye üzerine medhiye düzen, işleri-güçleri kendi kliklerine mensup medyatik **'yazar**'lar hakkında kasideler döşenmek ve jürilerde birbirine paye vermekten ibaret olan **'eleştirmen**'lerimiz zülf-i yare dokunduğundan olacak yayınladığım intihal belgeleri hakkında tek kelime etmediler, çıtları çıkmadı. (...) şimdi bu zevata soruyorum. Kalemlerinizi ne yaptınız, nereye sakladınız efendiler?"*

İşte böyle yazıyor Murat Bardakçı. Edebiyatımızı yozlaştıranları gösteriyor.

Ama ne söylersen söyle, edebiyatımızı bu duruma getirenler konuşmazlar. Çünkü aymaz bir toplumda yaşadığımızı bilirler. Düşünün benden sonra Diyarbakır'da Orhan Pamuk'la Murathan Mungan vardı.

Edebiyatımızı yozlaştıran bu kişiler baştacı edilmişlerdir.

Toplum dengesini yitirdi. Değerler altüst oldu. Bu, şunu getirdi. Bozan insanla, kuran insan arasındaki ayrım kalktı. Söz gelimi Orhan Pamuk'un hiçbir edebi değeri yok. Ama edebi değeri olanla bırakın bir tutulmayı, daha üstün tutuluyor.

Değerli, değersiz, değersiz değerli oluyor.

Bu altüst oluş, kişisel ilişkilere de yansıyor. Sözgelimi ağzıyla kuş tutan biri değersiz, yangeldimcinin biri değerli sayılabiliyor.

Bozanlar, bozanlara değer verenler, bu eylemin insanlığı uçuruma götüreceğini düşünmüyor.

İşte böyle günler geçip gidiyor.

Epiktetos şöyle diyor, *"Başına gelen belalar yüzünden başkasını suçlamak bilgisizin yapacağı iştir. Yalnız kendini sorumlu bilmek, bu, gözü açılmak üzere olan bir adamın işidir. Ne kendini ne de başkalarını suçlandırmamaksa uyanık bir kimseye yakışan davranıştır."*

Başıma tatsız bir iş geldi mi ben, bundan kendimi sorumlu tutarım. Epiktetos'a göre gözü açılmak üzere olan biriyim ben.

10 Haziran Pazartesi

Gece... evde...

Dün evde... saat 20.00 suları. *Anna Karenina*'yı okuyorum. Anna, kendini öldürecek. Tolstoy anlatıyor, *"Ortası tam önüne gelen birinci vagonun altına atmak istedi kendini. Ama kolundan çıkarmak iste-*

diği çantası oyaladı onu. Çantayı çıkardığında geç kalmıştı. Tekerleklerin orta yeri geçmişti önünden. Öteki vagonu beklemesi gerekiyordu. Yüzmek için suya dalarken her zaman duyduğuna benzer bir duyguya kapıldı. Haç çıkardı. Haç çıkarırken yaptığı bildik kol hareketi bir sürü kızlık, çocukluk anısını canlandırdı. Onun için her şeyi örten karanlık bir anda dağıldı. Tüm yaşamı geçmişte kalan aydınlık sevinçleriyle geldi gözlerinin önüne. Ama yaklaşmakta olan ikinci vagonun tekerleklerinden ayıramıyordu gözlerini. Tekerleklerin orta yeri tam önüne geldiği anda kırmızı çantasını yere attı, başını omuzlarının arasına çekip yüzükoyun vagonun altına attı kendini. Hemen kalkmak istiyor gibi yumuşak bir hareketle düştü dizlerinin üstüne. Yaptığından o anda dehşete düştü 'Neredeyim? Ne yapıyorum? Niçin?' kalkmak, kendini geri atmak istedi, ama kocaman, acımasız bir şey çarptı başına."

İşte tam bu sırada *"çarptı başına"*dan hemen sonra büyük bir gürültü koptu, evin içinde. Durdum. Bu gürültü Anna'nın başına çarpan tekerleğin gürültüsü müydü. Hayır. Evin içinden gelmişti gürültü. Yavaşça kalktım, banyoya yürüdüm yavaşça. Kocaman su ısıtıcısı düşmüş. Tuvalet paramparça olmuş. Can sıkıcı, tatsız bir durum. Duvardan sular fışkırıyor. Hemen su ısıtıcısının sigortasını kapattım. Eve giren suyu kestim. Sonra salona geldim, divana oturdum. Su fışkırır gibi ter boşandı bedenimden. Daha sonra Atölye'ye gittim. İsmet Alıcı'yı buldum. Eve geldik. Yapacak bir şey yoktu.

Bugün yüznumara yapıldı. Su ısıtıcısı, yerine sağlam olarak takıldı.

Su ısıtıcısını takan ustaya göre, o sıra yüznumarada olsaymışım başım parçalanırmış.

11 Haziran Salı

Merhaba sevgideğer okurlarım... yol arkadaşlarım, kimbilir nerdesiniz şimdi. Ben evdeyim, gecenin ileri bir saatinde yazıyorum.

Bugün akşamüstü, bir bey geldi. Adını, benden ne istediğini, bu yazdıklarımdan habersiz olduğu için veremeyeceğim.

Bu beyle ilgili ilk saptamam şu. Bana son derece incelikli davrandı. Buna sevindim. İkincisi şu. Beni sürekli okuduğunu söyledi. Çok dikkatli okuyormuş beni. *"Size sorular sorsam, vereceğiniz yanıtları bilecek kadar sizi dikkatli okuyorum."* dedi.

Bunu, değerbilirlik diye gördüm. İçim dalgalandı sevinçten. Hele bugünlerde böylesi değerbilirlik, hiç sakınmadan söyleyeyim, benim en çok gereksinme duyduğum bir davranış.

Boş övgü değil benim istediğim. Ne yapıyorsam, bunun değerinin tam olarak verilmesini istiyorum. Hasımlarımdan, beni tanımayanlardan bunu istemiyorum. Beni tanıyanlardan, bu mücadelenin içinde olanlardan istiyorum bunu.

Niçin istiyorum bunu. Benim yontumu diksinler diye mi istiyorum bunu. Hayır. Benden sonra bu mücadelenin devamı için istiyorum bu değerbilirliği.

Şunun ciddiyetle bilinmesini isterim. Benim kişiliğime istemiyorum bu değerbilirliği yalnızca verdiğim mücadeleye istiyorum.

Bu değerbilirliğin dıştan değil, içten gelmesini istiyorum.

Önümde bir kitap duruyor. Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*. Bu kitabı bana armağan eden evli bir çift. Kitabın ilk sayfasında, şöyle diyorlar benim için; *"Sevgili hocamız Cengiz GÜNDOĞDU. Bizleri insan olmak yolunda özveriyle ve insancılıkla aydınlatmaya çalıştığınız için..."*

İşte benim yapmak istediğim... Bunun kavranışı... N'apmak istediğimi iyi kavramak... ona uygun davranış... Süslü sözler... gösterişli davranışlar değil.

Bütün bunları laf olsun, sayfa dolsun diye yazmıyorum. Son derece sancılı bir dönemden geçiyoruz. Bu sancılı dönemde yeni, tatsız altüst oluşlar yaşanabilir Türkiye'de. Böyle bir dönemde insanı ayakta tutar değerbilirlik. Savrulup gitmez insan.

Farabi'nin güzel bir sorusu vardır. İnsanları birbirine bağlayan bağ nedir. Bu bağın niteliği ne olmalıdır.

Bu bağın önemli niteliklerinden biri değerbilirliktir.

12 Haziran Çarşamba

Tatsız bir haber. Avrupa'da polis özel haberleşmeye el atmış. Cep telefonu gönderimlerini, telefonları dinleme, e-posta gönderimlerini, kişisel şifreleri çözme hakkı verilmiş polise.

Herkesin içinde çırılçıplak dolaşmak gibi tatsız bir durum bu. Terörü önleyeceğiz diye, insanın sevgilisiyle konuşmaları, şakaları bile dinlenecek.

Peki, Avrupa'nın o ek demokrasi tutkunu sivil kuruluşları bu durumda n'apıyor. Bilebildiğim kadarıyla sesleri çıkmıyor.

Özgürlük diye yola çıkan Batı en sonunda özgürlüğü boğuyor.

Avrupa'da aydınlanma hareketini başlatan sınıf, şimdi karanlıklaştırma dönemini başlatıyor.

Şu görülemiyor. Bütün dünyada son derece ciddi bir toplumsal adaletsizlik var. Dünya halklarının büyük bir bölümü, zorba soyguncuların elinde inim inim inliyor. Böyle bir dünyada insanları adalete, erdeme, kardeşliğe çağırmanın hiçbir anlamı yok.

Yalın bir örnek vereyim. İslama göre temizlik imandan gelir. Buna göre her müslümanın imanlı olabilmesi için temizlik zorunludur. İnsanın temiz

olması için yıkanması gerekir. Yıkanmak için yer gerekir.

Hani orda burda dolaştığım onbeş gün var ya, şunu gördüm. İstanbul'un Taksim bölgesinde yüz, yüzelli milyonluk evlerde yıkanmak için yer yok. İle de yıkanacaksan, bir yerde su ısıtacaksın, daracık yüznumarada yıkanacaksın.

Yıkanma işini çözümlemek için Galatasaray Hamamı'na gittim. Giriş yirmibeş milyon. Hani, temizlik imandan gelirdi. Farelerin cirit attığı bodrumları yüzmilyona kiraya veren müslümanların umurunda değil bu.

Ben de on gün "imansız" dolaştım.

Yoksulluğun, sömürünün kaldırıldığı bir dünya düşünüyorum. Herkesin yıkanabileceği evi olan bir dünya...

İşte o zaman biter terör.

Şu bilinmeli. Bir insanı, en çok uğradığı haksızlık incitir. Haksızlık isyan ettirir insanı.

Haksızlıklar kökünden silinip atılmalı. İnsanı insan yapan temel niteliklerden biri haksızlığa karşı ciddi bir mücadeledir.

13 Haziran Perşembe

Bir ay öncesine kadar Yıldız Güncesi'ni sabahları *İnsancıl*'da yazıyordum. Şimdi geceleri evde yazıyorum.

Geçen gün bir tanıdık, "İnsanın alışkanlıklarından ayrılması zor gelir. Siz ne dersiniz," dedi. Doğrudur. İnsan yıllarca oturduğu koltuğu, yattığı yatağı, yüzünü yıkadığı musluğu arar. Elektrik düğmesi nerdedir, kapı ne yana açılır, bilir bunları. Sonra birgün alışkanlıklarından ayrılınca sudan çıkmış balığa döner. Ama bu bende böyle değildir. Alışmam ben. Hele yazı konusunda... Kağıdın altında sert bir cisim olsun, her durumda, her yerde, her saatte yazarım. Uçakta, tirende, otobüste, ayakta, otururak yatarcak... Karanlıkta bile yazarım ben.

Bu gece size... yol arkadaşlarıma, *bugün Milliyet'te Melih Aşık'ın gündeme getirdiği bir sorundan söz etmek istiyorum.*

Karakteriniz Kaderinizdir adlı bir kitap çıkmış. Yazarı Theodore Roosevelt.

Karakteriniz kaderinizdir sözü aslında Herakleitos'undur. Yazar şöyle diyormuş, *"Bir insanı ahlaken eğitmeden sadece zihinen eğitmek topluma bir bela kazandırmaktır."*

Melih Aşık, pek doğru bir görüşle şunu belirtiyor. Türkiye'yi soyup soğana çevirenlerin hepsi çok iyi eğitimden geçmişler.

Peki karakterli olmak ne anlama geliyor. Melih Aşık'ın aktardığına göre *"dürüstlük, kendine hakim olma, sorumluluk ve merhametli olma."*

Gerçekten de bu özellikler insan için son derece önemli. Bir insan hem kendine, hem topluma dürüst değilse, kendine egemen olamıyorsa, sorumluluk bilinci gelişmemişse, sevecen değilse, böyle biri kendisi için neyin iyi olduğunu bilmez. Bundan ötürü, kendine iyi gelecek sandığı bir yığın kötülüğü yapar. Hem kendine, hem topluma zarar verir.

Ama biz, belki bütün dünya, şaşırtılmış bir durumdayız. Bizler, bizim için, kendimiz için iyi olanların ayırdında değiliz. Birileri, bizim için iyi olmayanları, bize "bu senin için iyidir" diye dayatıyor. Bunun üstüne o kişi kendisi için kötü olanı iyi diye yapıyor.

Şunu söylemiyorum. Bana ne iyi geliyorsa, söz gelimi felsefe, söz gelimi sanat bütün insanlar için de bu iyidir. Hayır. Bunu demek istemiyorum.

İnsanın üstünde hiçbir dayatma olmasın. İnsan bilinçli, özerk bir özne olarak yetiştirilsin. Sonra o insan kendisi için neyin iyi olduğuna karar versin.

Melih Aşık'ın bugünkü bu düşünceleri bunları düşündürttü bana.

14 Haziran Cuma

Haluk beyi tanımazsınız. Bugüne kadar ben de tanımazdım. Bugün *İnsancıl*'a geldi de öyle tanıdım. Ankara'daymış. Mikrobiyologmuş...

Haluk bey, bizim... *İnsancıl*'ın yol arkadaşı. *İnsancıl*'da verilen mücadeleyi doğru kavramış bir yol arkadaşımız.

Bana... Berrin Taş'a, "Bu insanlar, canlarını dişlerine takıp mücadele ediyorlar. İkisi de sevgiyi, saygıyı haketmişler" diye bakıyordu.

Kimileri, *İnsancıl*'da verilen mücadeleyi, akşamüstü eve gidip, iki kat çıkıp, evimize girdikten sonra, elektrik düğmesine dokunmak kadar basit görüyor.

Ne yani, otobüsten indin, elli-yüz metre yürüdün, iki kat çıktın, eve girdin, elektrik düğmesine bastın. Bu kadar kolay, bu kadar basit.

Hayır. Bu kadar kolay, bu kadar basit değil.

Değerbilmezlikte, işte *İnsancıl*'da verilen mücadeleyi, bu kadar basit, bu kadar kolay sanmakla başlıyor.

Haluk bey, *İnsancıl*'da verilen mücadeleyi kavradığı için değerbilir davrandı bize. İşte bunu kavradığı için, *"İnsancıl bize soluk aldırıyor"* dedi.

Bunu söylemek, insanın dilini eskitmez.

Şunu söylemem gerekiyor. Bütün yapılanlar bir yana Ömer Naci Soykan'ın seminerleri için, yalnızca bu seminer için bile saygılı davranmak gerekir *İnsancıl*'a.

İşte böyle yolarkadaşlarım, "Acaba yanlış bir iş mi yapıyoruz biz. Bu mücadele boşa mı gidiyor" diye düşündüğün günlerin birinde bir yol arkadaşımız gelir, *"İnsancıl, bize soluk aldırıyor"* der, ardında esenlikli bir hava bırakır, gider.

20 Haziran Perşembe

Sabah... 06.00... Sessizlikte yazıyorum. Bu ev güzel. Tek sakıncası nemlilik... Ev sahibi söyledi sözleşme yaparken, "Hele kışın, duvarlar kalkar" dedi. Nemlilik yüzünden kendi evinde oturmuyormuş.

Yaşlılığım romatizmalı geçecek diye düşünmüştüm.

O kadar...

Yol arkadaşlarıma, salı günü neler oldu, onu anlatmak istiyorum. Bir radyo geldi salı günü. Sevindim. Sorunum radyo dinlemek değil. Müzik dizisi oluşturmak istiyorum. Eskiden vardı, çok eskiden... Öyleyce bırakıp çekip gitmiştim. Sonra koşullar elvermedi. Şimdi tek başıma bu evdeyken, kendi ölçülerime göre bir dizi oluşturabilirim dedim. Saaddetin Kaynaklar, Selahattin Pınarlar, Münir Nurettinler... sonra Vivaldi, Beethoven...

Radyo, hemen eve gitti. Akşamüstü Kadıköy'deyim. Beksav'da seminerim var ya. Yolumun üstünde Türk müziği kasatleri satan bir yer var. Ordan alacağım.

Yolda... çoktandır sezemediğim bir sevinç var içimde. Küçük ama. Olsun...

Heyecanla girdim satış yerine... Ne alacağımı biliyorum. Saaddettin Kaynak alacağım. Kasette şu şarkı olmalı. "Enginde yavaş yavaş günün minesi soldu. Derdim bana arkadaş bu gün de akşam oldu."

Peki neden bunu alıyorum. Derdim arkadaşım mı. Hayır. Ben böyle düşünmem. Yalnız değilim çünkü. Yalnız kalsam bile, kendimle arkadaş olurum ben. Elim ayağım tutarken, bilincim yerindeyken kimse yalnız bırakamaz beni.

Bu şarkı annemin. Anadolu bozkırında güneş batarken bu şarkıyı mırıldanırdı annem gözleri dolu dolu. Anneannemle teyzem susar, tabii ben de... sessizce dinlerdik.

Küçüktüm. "Anne, derdini bana anlatsana" demiştim. Gülümsemiş... başımı okşamıştı... Dedikoducu teyzem bile bu konuda sır vermedi.

Sonra... aradan uzun yıllar geçti. Ölümünden bir yıl önceydi. Teyzemlere bir yerlere gitmişlerdi. Akşamüstü geldiler... Annem, sessizce odaya girdi. Bağdaş kurdu. Sessizce ağlamaya başladı.

Öyle ağlardı annem, sessizce. Gözyaşlarını da silmezdi. Aksın gitsin, içimin acısı der gibi...

Annem ağlarken, ilk kez bir erkeğin adını fısıldıyordu... Şöyle "Ah... ah... sen de gittin..., ben bittim..."

Bir insanın bitmesi... içim acıyla kavruluyordu.

Teyzeme sordum. "Kim bu adam" dedim. Teyzem ilk kez konuştu. "Sevdiği adam. İkisi de birbirini seviyordu. Olmadı ama. Olmayacaksa olmuyor." dedi.

Bu öykü özetle şöyle. Gençlikte başlayan bir aşk. Olmamış. Annem ayrılmış İstanbul'dan. Bir başkasıyla evlenmiş. Evlilik yürümemiş. Anadolu'ya geçmiş... Adam da evlenmiş. Ama ikisi de aşklarını yıllarca için için yaşamışlar. Yıllarca acı çekmiş ikisi de.

Bu olaydan sonra annem iyice içine çekildi. Ne yabansı duygu. Birleşemese bile sevdiği adamın yaşaması güç veriyormuş anneme. Bu konu hiç açılmadı. Ne ben bir şey sordum, ne o anlattı. Altı ay sonra öldü.

Annemin, bozkırın pekiştirdiği hüzünle söylediği şarkı neydi, "Enginde yavaş yavaş günün minesi soldu/ Derdim bana arkadaş, bugün de akşam oldu."

Dönelim salı gününe... Ben, kaseti aldım. Çoktanberi duyumsamadığım bir heyecanla, bir sevinçle eve geldim. Üstümü başımı değiştirmeden kaseti koydum. Ne yazık, kasetçalar bozukmuş.

Bakakaldım.

Aslında bu durumda "N'olacak" demeli. Hayır. Böyle olmuyor bende. Kaynar sular dolaşıyor içimde. Sonra dinginleşiyorum.

Şimdi onarıma gitti radyo. Belki düzelebilirmiş. Düzelmezse... müzik dizisi oluşturma tasarısı suya düşecek. Bu durumda n'apmalı. Ölüm yok ya ucunda deyip susmalı. Ben de öyle yapıyorum şimdi. Ölüm yok ya ucunda, n'apalım.

21 Haziran Cuma

Kendimle ilgili şöyle bir değişliklik yapıyorum. Evde daha fazla kalacağım. Evi, sabah çıkıp, gece geç saatlerde gelinen otel odası görüntüsünden çıkarmalıyım.

Bu evde beni rahatsız eden biri yok. Bundan ötürü evde daha fazla kalabilirim.

Sabah... saat 9.10...

Dün gece Kadıköy'de eski bir tanıdığa rastladım. "Bir iki kadeh içelim Gündoğdu" dedi... "Hadi içelim" dedim. Böyle dedim ama, meyhaneye giderken iyi mi ettim, kötü mü ettim diye de düşündüm. Neyse... masaya kurulduktan sonra "Nasılsınlar" başladı... Tanıdık, "iyiyim" diyordu ama, belli iyi değildi. Üç günlük sakal traşıyla, giyimiyle bir boş vermişlik içindeydi. Hiçbir dolambaca gerek duymadan, "iyi değilsin sen. Neyin var." dedim.

Anlattı. Onbeş gün önce karısından boşanmış. Karısı bir başka birini sevdiğini söylemiş. Boşanmışlar.

"Kişilikli bir kadınmış" dedim. Böyle deyince durdu. "Öyle mi" dedi. "Tersini söyleyenler de var. Kötü kadın..." diye.

"Sen" dedim, "eski karını irdelemeyi bırak, bu iş bitmiş. Sen neye üzülüyorsun." "Ben yıkıldım. Yı-

kıntının altında kaldım. Kendimi toparlayamıyorum" dedi.

Tabii tatsız bir olay. Tanıdığa şunları söyledim. Bu, olağanüstü bir olay değil. Senin başına geldiği için olağanüstü oluyor. Bu durumda yapılması gereken ilk iş, hayatla ilişkiyi, kesinlikle kesmemek. Önce traş olmalısın. Her sabah. Yatağını toplamalısın. Çoraplarını yıkamalısın. Evi temiz tutmalısın.

Hayata sıkı sıkı tutunmak gerekir.

İşte traş oluyorum. Temizliğe dikkat ediyorum. Senin de karşına sevebileceğin bir başka kadın çıkabilir.

Sen, karının eylemini, sana karşı bir onursuzluk, seni küçük düşürme diye algılama. Bir başkasını sevmiş, gelmiş onurluca sana söylemiş.

"Sağol. Dediklerini yapacağım," dedi. Sonra ayrıldık. Yolda insanları düşündüm. Kısacık hayatımızda neler yaşıyoruz.

Aristoteles erdeme uygun yaşayan kişinin talihin cilvelerine "en iyi ve en uygun şekilde katlanarak, gerçekten iyi ve pürüzsüz, dört dörtlük bir kişi" olacağını söyler. Böylesi kişi Aristoteles'e göre sefil olmaz.

Bunları da anlattım tanıdığa.

22 Haziran Cumartesi

Sabah... Radyo geldi. Kaset çalar onarılmış. Sevindim. Yavaş yavaş müzik dizini oluşturabilirim. Bu dünyada tam sevinemiyorsun ama. Tam sevinebilmek için insanla, dünyayla ilişkiyi kesmek gerekiyor. Benim için mümkün değil tabii bu. Çünkü ben insanlar için varım kuşlar, hayvanlar, çiçekler, göller, yağmurlar, dağlar için. Ben, bütün bunlar için varım.

Sevgideğer yolarkadaşlarım, burnum mu büyüdü, kendime "misyon"mu biçiyorum. Hayır. Kesinlikle hayır. Yürürken bile onları düşünmek benim sözünü ettiğim.

İşte beni düşündüren, sarsan, üzen son olay. Devlet Pamukbank'a el koydu... Yapı Kredi'nin yönetimini ele geçirdi. Ekonomi allak bullak. Yine birçok insan işsiz kalacak...

Bu işin can sıkıcı bir yanı daha var. Devlet burda Pamukbank'a el koyuyor, İMF ordan bu iş için yöneticileri kutluyor. Bu, şunu gösteriyor, Türkiye uluslararası sermayenin açık pazarı oldu.

Bu işlemin ayrıntılarını çeşitli gazetelerde dikkatle okudum. İzlenimim şu. Sermaye kapışıyor. Hasımları Karamehmet'i piyasadan silmek istiyor. Tabii olan halka oluyor.

23 Haziran Pazar

Pazar... sabah.

Gide şöyle diyor günlüğünde *"Zaman zaman ani bir parıltı halinde pek az ömrüm kaldığını görür gibi oluyorum. İşte bu yüzdendir ki, her okuduğum şeye bu kadar ilgi gösteriyorum."*

Bende böyle olmuyor. Ben, kimileyin yaşadığıma şaşıyorum. Şu son on iki yılda öyle şeyler yaşadım, öyle ihanetler gördüm ki, yüreğim ya da beynim dayanamaz patlar dedim.

Patlamadı. İşte o zaman ölmediğime şaşırdım. Gece rakı içerken şöyle derdim kendi kendime, "herhalde bu gece yüreğim tık diye durur." Çünkü yüreğimin üstüne dağlar çökerdi. O ağırlığın altında sızım sızım sızlardı yüreğim.

Sabah bakardım, yaşıyorum. Günler, aylar geçer, yüreğimdeki dağlar kalkar giderdi sırayla birlikte.

Şimdilik ölmemi gerektirecek bir ihanet yok ortalıkta... Görüyorsunuz sevgideğer yol arkadaşlarım, şimdilik ihanet yok diyorum.

Geçmişe, geçip giden günlere baktıkta şimdi bile şaşarım niye ölmediğime. Bu düşünce bende şunu tetikliyor. Herhalde ben fazladan yaşıyorum.

Fazladan yaşamak... Bu duyguyla gitmek... uzaklara gitmek istiyorum. Hep o, bitmeyen düşüm, bin bir tirene... tiren gitsin karlı yollardan. Hiç durmasın.

Bunları içki içerken, ikinci kadehte düşünüyorum.

Dün gece... gecenin ileri saatinde ölüm bir dost gibi yanıbaşımdaydı sanki. Karşılıklı oturmuş konuşuyorduk.

- Hoşgeldin ölüm,

- Hoş bulduk Gündoğdu. Görüyorum benden korkmuyorsun.

Gülümsedim.

- Niye korkacakmışım senden. Hayatın öbür yanı değil misin sen.

- Haklısın. Herkes beni çok korkunç buluyor. Ama seni anımsıyorum Gündoğdu. Annen öldüğünde iyi direnmiştin. Yerden yere atmamıştın kendini.

Bunu duyunca içim sızladı.

- Annemi götürmekle beni çok zor durumda bırakmıştın, dedim.

- Biliyorum. İyi direndin ama.

Yüzüne dik dik bakarak.

- Seni bir gün insanlık yok edecek mi, dedim. Güldü.

- Hayır. Sen de biliyorsun, hayatın öbür yüzüyüm ben, dedi.

- Ölüm, benim uykum geldi. İstersen birlikte yatalım. Canımı al git.

- Yok. Hadi sen uyu... ben şöyle bir dolaşayım.

Çıktı gitti.

Az daha oturdum. Sonra yattım. Belki bu gece gelir dedim.

Sabah baktım, yaşıyorum.

Gece

Yazmak istedim. İyi bir gün geçirdim. İçim iyi... Bu ara şunu söylemeliyim. Kendimde yeni bir yan buldum. Ben çok hamarat bir insanmışım. Bulaşıkları hemen yıkıyorum. Evde çöp bırakmıyorum. Tuvaleti, sabah akşam, günde iki kez temizliyorum.

Yeni yanıma bakıyorum, şaşıyorum.

Bu gece Gustave Flaubert'in *Madame Bovary* adlı eserine başlıyorum. Yıllar önce okumuştum. Ama yeniden okumak gerekiyor.

İçim iyi dedim ama, istediğim ölçüde değil, bu iyi olma durumu. Onarıyorum kendimi... Yaptığım yanlıştan ötürü çok sert vurdum kendime. Sonra geceler boyu kazıdım durdum, kazıdım durdum kendimi. Onursuz yanımı aradım. Hep onu aradım. Onursuz yanımı... boyun eğici, köleci yanımı... Çok aradım. Yokmuş böyle bir yanım. Olsaydı, bulurdum.

Bir yanlış... bir kaza... Hani yolda yürürken, kaygan bir şeye basınca düşeriz ya, öyle bir şey.

Düştüm. Şimdi yaralarımı temizliyorum. Tam, istediğim gibi değilse de iyiyim. İçim iyi...

24 Haziran Pazartesi

Sıcak bir gündüzden sonra sıcak bir gece.

Beksav'da *Yazarlık Semineri*'ne katılan arkadaşlarla Tolstoy'un *Diriliş* adlı romanını inceledik. Bu inceleme *İnsancıl*'da yayınlandı.

İnsancıl çıktıktan sonra, *İnsancıl*'a gelen birçok kişi, bu incelemenin pek güzel olduğunu söyledi.

Tabii bu, beni pek sevindiriyor. Gerçekten de çok zorlu bir çalışmaya giriştik arkadaşlarla. Bitmez tükenmez bir sabırla, kararlı bir tutumla bir metni gerekirse birçok kez okuduk. Sonra tartıştık.

Tartışmanın hiçbir noktasında ses yükselmedi. Heyecanlı, ama soğukkanlı bir biçimde inceledik *Diriliş*'i.

Daha önemlisi, bu çalışma hepimize haz verdi; üstelik öğrenerek. Hep birlikte bir roman nasıl okunur, nasıl incelenir bunu öğrendik.

Tolstoy'u daha yakından tanıdık. Onu daha çok sevdik...

İnsancıl'da yayımlandıktan sonra akıntıya bıraktık çalışmamızı... Değerbilir kişiler olumlu düşüncelerini sakınmadılar.

İnsancıl'da da, daha fazla arkadaşla, Gogol'un *Ölü Canlar* adlı eserini ele aldık. Aylar süren bir çalışmadan sonra son noktayı, belki cuma günü koyacağız.

Bu arada şunu da söyleyeyim. *İnsancıl*'da şimdi Kemal Bekir'in *Kanlı Düğün* adlı eseri üstünde çalışıyoruz.

O kötü günlerimde bile çalışmaları aksatmadım. Canımı dişime taktım, tartışmalara katıldım, tartıştım... Sonra herkes evine giderken ben yollara düştüm.

25 Haziran Salı

Gecenin ileri bir saati... Bir yandan rakı içiyorum, bir yandan Saadettin Kaynak'ı dinliyorum. *"Kalplerden dudaklara yükselen... yükselen... yükselen sesi dinle..."* bir yandan yazıyorum.

Bugün evin, su sorununu çözdüm. Muhtardan oturma belgesi al, sonra sözleşmeyle birlikte İSKİ'ye. Neyse İSKİ'de değerbilir bir arkadaşım var. Onun yardımıyla sorun çabucak çözüldü... Ama n'olursa olsun bu, benim için zaman yitimi... *İnsancıl*'da Yaz Seminerleri başlayacak, hazırlanmalıyım. 18 Mayıs'tan sonra onbeş gün yitirdim. Beni azıcık duyumsayan biri, bu onbeş günün, onbeş yüzyıl yitirilmiş anlamına geldiğini bilir. Ama elden ne gelir, giden gitti. Elden ne gelir deyince, bakın ne geldi aklıma.

Sevgideğer... değerbilir yolarkadaşlarım, elden ne gelir deyince birden kırk yıl öncesine gittim. Kırkyıl önce Beyazıt Meydanı... Akşam üstü meydana bir kamyon gelirdi. Kamyonda ne ararsanız var. Buzdolabı, radyo, tarak, ayna, oyuncak, sabun, çekecek... Bir ciklet satın alıyorsunuz. İkramiyeli. Açıyorsunuz cikleti, tarak, ayna, sabun, parasız alıyorsunuz. Herkesin gözü radyoda, buzdolabında tabli... Bu arada ikramiyeci elinde ses yükseltıcıyle konuşuyor; *"Şansın varsa gelir Hint'ten Yemen'den / Şansın yoksa ne gelir elden..."*

Aradan kırk yıl geçti. Ne o adam var, ne Beyazıt Meydanı... ne ben de kırk yıl öncekı gibiyim. Ama arada sırada o adam gelir gözlerimin önüne... Traşlı yüzüyle, tiril tiril beyaz gömleğiyle, ütülü siyah pantolonuyla... Kulağımın dibinde seslenir, *"Şansın varsa gelir Hint'ten Yemen'den / Şansın yoksa ne gelir elden."*

Bugün, su sorunu için Aksaray'dan geçecek bir taşık beklerken, kafamda *düşünce Yöntemi Semineri*, çantamda İSKİ'ye götürdüğüm belgeler, yine kulağıma fısıldıyordu, *"Şansın varsa gelir Hint'ten Yemen'den / Şansın yoksa ne gelir elden."*

İşin yabansı yanı şu. Ben çalışmaya, emeğe inanırım, şansa değil... Ben giden, harcanan zamana yanıyordum...

Gece, sessizce ilerliyor sabaha doğru... Saadettin Kaynak, *"Muhabbet bağına girdim bu gece"* diyor.

Selimoviç'in *Kale* adlı romanında, Ahmet Şabo şöyle düşünür, *"Bu benim öğrencilerim de büyüyünce, bu aynı yürekler acısı yoldan mı yürecekler-di..."*

Ne yazık ki Ahmet Şabo, öğrencilerimiz de bu aynı yürekler acısı yoldan yürüyecekler. Çünkü biz

yolu değiştiremedik. Bu yolda çekilen yürek acısına nasıl dayanılması gerektiğini öğretebildik mi, bilemem. Kuşkuluyum.

Gecenin bu ileri saatinde seni düşünüyorum Ahmet Şabo... Çektiğin acıları duyumsuyorum. İçim, zorlu bir yersarsıntısından sonra ikiye ayrılmış eski bir dağ gibi...

26 Haziran Çarşamba

Yağmurlu... rüzgarlı bir gecede yazıyorum... Bu gün kuşluk zamanı, Küçükparmakkapı'dan İstiklal Caddesi'ne yürüyorum. Küçükparmakkapı'da çayevleri var sokakta... İşte o çayevlerinden birinden bir ses duydum, heyecanlı bir ses, *"Cengiz bey."* Durdum. Baktım. Bir genç hanım, *"Buyurun"* dedim. *"Ben"* dedi *"sizi Diyarbakır'da dinledim," "Ya öyle mi"* dedim. *"Bir çay içmez misiniz"* dedi. *"İçerim"* dedim.

Genç hanımın adı Hülya. Diyarbakır'da Fakültede Göğüs Hastalıkları üstüne araştırma görevlisiymiş.

Değerbilir bir insan Hülya hanım. Gönendirici sözler söyledi benim için. Diyarbakır'ı nasıl bulduğumu sordu. *"Diyarbakır... sizler benim için önemlisiniz. Ben, Diyarbakır'a geldiğimde iyi değildim. Diyabakır... sizler beni ayağa kaldırdınız."*

İşte hayat böyledir... Birdenbire bir güzellik çıkıverir insanın karşısına.

30 Haziran Pazar

Sabah...

Kahvaltıdan sonra çay içiyorum. Sabah kalkınca, baktım yağmur yağıyor, hemen giyindim, sokağa çıktım.

Çoktanberi yürümemiştim yağmurda. Gerçi şakır şakır değildi yağmur, ama ıslatıyordu. Yürüyordum yağmurda. İçim serinliyordu...

Dünü düşündüm. Yazarlık Semineri katılımcıları, *İnsancıl*'ı değerlendirdiler. Arkadaşlarımızın değerbilir sözleri, hem Berrin Taş'ı, hem beni gönendirdi. Emeklerimizin boşa gitmediğinin somut göstergesiydi söylenenler.

Binbir emekle oluşturulmuş kurumlara tükürmenin iş sayıldığı bir dönemi yaşıyoruz. Canını dişine takarak mücadele edenleri, küçümsemek de bir iş sayılıyor.

Böylesi kaba, hoyrat bir ortamda, dün arkadaşlarımızın değerbilir sözleri, son derece önemli bir anlam kazanıyordu.

Yağmurda yürürken bunları düşündüm. Daha bir ay önce yangın yerine dönen... dev alev dalgalarının herşeyimi hızla tutuşturduğu içime baktım. Son molozlar taşınıyordu. Pırıl pırıl değildi içim... Ama pırıl pırıl olmak için hazırlıklar başlamıştı içimde.

Cuma günü, Ömer Naci Soykan, öykülerimle ilgili güzel, değerbilir sözler söyledi.

Sevindim. Çok derinden gelen, yavaş yavaş gelen sağı solu kollayan korkak bir sevinçti bu.

Sevinç, bir tuzaktan korkuyordu, anladım. Aldırmadım. İyi şeyler oluyor *İnsancıl*'da, güzel şeyler oluyor... İçim görecek bu iyi, güzel işleri... Korkusuzca sevinecek.

Gülümsedim...

İstanbul, yeni yeni uyanırken, ben, iyi bir kahvaltıyı düşünerek eve dönüyordum.

Gece...

Eskiden... ne çabuk, günler eskiyip gidiyor... pazar günleri, öğleden sonra bir saat kadar uyurdum. İyi olurdu benim için, dinlenirdim, bir haftanın yorgunluğu giderdi...

Günler... günler sonra ilk kez bu pazar günü, öğleden sonra uyudum. Yastığa başımı koydum, güzel düşler kurarken uyumuşum. Kalktıktan sonra, 1961 tarihli *Türk Dili, Deneme Özel Sayısı*'nı okudum. Charles Morgan, *Yaratıcı İmgelem* adlı yazısında sanatçı için şöyle diyor. *"Sanatçı, parlak giysiler giyip kıral kızı almayı düşünmez; gene anlattığım masaldaki gibi ülkenin başına geçip güçlü olmaya önem vermez. O, meşe ağacının kovuğuna sıkışmış yaşlı kadını diyelim ki insanlığı, duymaya, konuşmaya ve yaratıcılığa itecek gücü bulmaya çalışan bir insandır, böylece insanlık hep yeni baştan yaratıcı olur."*

Charles Morgan bunları 26 Kasım 1936 yılında Sorbonne Üniversitesi'ndeki konuşmasında söylemiş.

Şimdi adlarını yazsam, uzun sürer, kısaca *Sanatta Star Sistemi* yapılanmasında yer alanlar, ya kral kızı almaya, ya da iktidar olmayı kafalarına koymuşlar. Konuştuklarında mangalda kül bırakmayan bu kişiler, bırakın insanlığı, yaratıcılığa itmeyi, insanlığın yaratıcılığını köstekliyor.

Özel sayıda Montaigne'den de deneme var. Montaigne şöyle diyor, *"her kişi insanlık şartının tümünü birden benliğinde taşır."*

Doğrudur bu. Ama her kişi, bunu kavrayamaz, duyumsayamaz. Hele böylesi kişi sanatçı olmuşsa... İşte bizdeki *Sanatta Star Sistemi* yapılanmasında, kıral kızı almayı, ya da iktidar olmayı düşünenler...

Bakın, insanlık hıçkırıyor.

Bunlar insanlığın hıçkırığını duymazlar.

SENİ ÇIPLAK GÖRDÜM

Seni çıplak gördüm
Güzelliğin çocuğu
Gözlerimi kapattım
Boyun eğmemek için

Senin şarkını duydum
Beni yanına çağıran
Kulaklarımı kapattım
Duymamak için

Ağzının tadına baktım
Ağızların en güzeli
Yüreğimi güçlendirdim
Yere düşmemek için

Gözlerimi kapattım
Kulaklarım kapalı
Yüreğimi güçlendirdim
Yok ettim arzuları

Sırtımı döndüm
Senin sarılmana
Yüzümü çevirdim
Çizdiğim rotaya

Yüzümü çevirdim
Çizdiğim rotaya
Ve yapacaklarıma
Bunun anlamı ölüm olsa da

Türkçesi Anıl Meriçelli

İNSANCIL ATÖLYESİ'nde YAZ SEMİNERLERİ DEVAM EDİYOR